Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
Професійно-технічний університет науки та технологій Гуанджоу
Коледж технологій та бізнесу Гуанджоу
Академія економічної освіти Молдови
Інститут імені Юнуса Емре в Києві
Центр українсько-європейського наукового співробітництва
Видавництво «Азіатика»

IV МІЖНАРОДНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
до 106-ї річниці від заснування університету

КРИМСЬКИЙ ФОРУМ

КРИМ ТА ЧОРНОМОРСЬКИЙ РЕГІОН: РЕКОНСТРУКТИВНИЙ РОЗВИТОК У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

17–18 жовтня 2024 року

м. Київ, Україна

Львів – Торунь
Liha-Pres
2024

УДК [711.168+338.246.8](477.7)"364/366"(062.552)
К 82

К 82 **Крим та Чорноморський регіон: реконструктивний розвиток у воєнний та повоєнний період** : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського до 106-ї річниці від заснування університету та Кримського форуму, 17–18 жовтня 2024 р., м. Київ. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. – 228 с.

ISBN 978-966-397-444-6

У збірнику представлено матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського до 106-ї річниці від заснування університету та Кримського форуму «Крим та Чорноморський регіон: реконструктивний розвиток у воєнний та повоєнний період» (17–18 жовтня 2024 року, м. Київ).

УДК [711.168+338.246.8](477.7)"364/366"(062.552)

ISBN 978-966-397-444-6

© Таврійський національний університет
імені В. І. Вернадського, 2024
© Українсько-польське наукове видавництво
«Liha-Pres», 2024

Науковий комітет:

Валерій БОРТНЯК – доцент, кандидат юридичних наук, ректор Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Цуй ІНДЕ (崔英德) – професор, доктор технічних наук, Професійно-технічний університет науки та технологій Гуанджоу (广州科技职业技术大学);
Ріхуа ВАНГ (王日华) – професор, доктор наук у галузі громадського здоров'я, Коледж технологій та бізнесу Гуанджоу (广州工商学院);
Грирогій БЕЛОСТЕЧНИК – професор, доктор габілітованих наук, Академія економічної освіти Молдови4
Іхсан ДЕМІРБАШ – директор київського офісу Інституту Юнуса Емре;
Олександр БЕССАРАБ – кандидат філологічних наук, проректор з науково-педагогічної діяльності та інноваційного розвитку Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Володимир ГОРНИК – професор, доктор наук з державного управління, директор НН ІУЕП Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Анатолій ПУТІНЦЕВ – доцент, кандидат економічних наук, завідувач кафедри фінансів та обліку Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Павло БЕЗУС – доцент, кандидат економічних наук, завідувач кафедри менеджменту та міжнародних економічних відносин Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Ірина ПЕТРОВСЬКА – доцентка, кандидатка економічних наук, завідувачка кафедри індустрії гостинності та сталого розвитку Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Сергій ГУБАРЄВ – доцент, кандидат юридичних наук, директор ННГІ Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Зореслава ЗАХОЖАЙ – доцентка, кандидатка історичних наук, завідувачка кафедри державно-правових і гуманітарних наук Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Лариса ТАРАСЮК – професорка, докторка філософських наук, завідувачка кафедри психології, філософії та суспільних наук Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Ольга ШАРАГІНА – старша викладачка, кандидатка філологічних наук, т.в.о. директора ННІ ФІЖ, завідувачка кафедри слов'янської та романо-германської філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Анжеліка ДОСЕНКО – доцентка, канлидатка наук з соціальних комунікацій, завідувачка кафедри журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського4
Юрій (Амір) РАДЧЕНКО – кандидат історичних наук, завідувач кафедри кримськотатарської та східної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Володимир КИСЕЛЬОВ – професор, доктор технічних наук, директор ННІ МУтМГ Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Наталія ОМЕЦИНСЬКА – доцентка, кандидатка технічних наук, завідувачка кафедри інженерних систем та технологій Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Олександр ГУЙДА – кандидат наук з державного управління, завідувач кафедри комп'ютерних та інноваційних технологій Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Дмитро КАРПІЛЯНСЬКИЙ – доцент, кандидат психологічних наук, завідувач загальновузівської кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Олег БОЙЧЕНКО – кандидат економічних наук Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Організаційний комітет:

Мадяр Іванна Василівна – завідувачка відділу інноваційного розвитку Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Швед Галина Олегівна – фахівець відділу інноваційного розвитку Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Кузьменко Анастасія Олександрівна – секретарка відділу інноваційного розвитку Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Асоян Емма Шаваршівна – начальниця відділу міжнародних зв'язків Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Полюхович Павло Олегович – фахівець відділу міжнародних зв'язків Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. 106 РОКІВ ТАВРІЙСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Калініченко А. С.
Художня репрезентація кримськотатарської ідентичності у романі «За перекопом є земля» Анастасії Левкової: мовні, культурні та політичні аспекти 11

Корчемна А. С.
Феномен синестезії у поетичній збірці «Вибране» Л. Костенко 15

НАПРЯМ 2. СУЧАСНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІЗ КЛАСИЧНИМИ ТРАДИЦІЯМИ: РЕФОРМИ ТА ВИКЛИКИ

Раєвський В. М., Троцько О. О.
Війна не привід зниження якості військової освіти в Україні 18

Распопов В. Б., Семяновський В. М.
Дидактичні аспекти використання штучного інтелекту «ChatGPT-4» в гуманітарній освіті студентів 20

Хамініч С. Ю., Полякова С. В.
Роль освіти у глобалізованому вимірі: переваги і виклики 24

Чирко Б. В.
Документи і матеріали державних архівів України як джерело дослідження історії Криму та кримськотатарського етносу в контексті формування джерельно-наукової бази та науково-видавничої діяльності Таврійського національного університету 28

НАПРЯМ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ, РЕАБІЛІТАЦІЙНІ МЕТОДИКИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ З ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

Власова Д. А., Кузьменко А. О.
Вплив бібліотерапії на зниження рівня стресу в студентства 32

Компанович М. С.
Супервізійні змісти роботи із стресогенними викликами 36

Кузьменко А. О., Чечевиця В. О., Пилипченко А. С.
Терапевтичний перетин рольової гри та творчого самовираження. «Підземелля та дракони» як інструмент арт-терапії 39

НАПРЯМ 4. СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ТА ПОЛІТИКО-ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Безносюк О. Р.
Голод 1946–1947 в Україні як прояв колоніальної політики СРСР.....44

Vatsyk Yu. R.
Reconstructing Crimea: memory politics, cultural identity, and the challenge of memorialization 47

Дукач-Василенко Н. Ю.
Меджліс як інституційний механізм реалізації політичної участі кримськотатарського корінного народу України.....51

Захарова М. О.
«Арабська весна» як прояв постколоніальних пошуків ідентичності в арабських суспільствах 55

Іванцова Є. О., Космина В. Г.
Співпраця білоруської й української еміграції в добу становлення більшовицької імперії (1919–1939 рр.) 57

Корчагіна О. В.
Сучасний інформаційний простір: роль «нових медіа» в умовах російської агресії 61

Космина В. Г.
Цивілізаційні моделі європейського колоніалізму.....64

Нікітюк Д. М.
Регіоналістика Донбасу 67

Рогожин С. С.
Колоніально-інкорпоративна політика Російської імперії щодо Гетьманщини у XVIII столітті.....71

Skydanova A. V.
The military history of Crimea in the context of the Russian-Ukrainian war....75

Хрипко Т. П.
Дебальцівська операція (2015 р.): медіанаративи та інформаційні стратегії.....79

Чернишевич М. І.
Незалежна Україна і НАТО: еволюція взаємин (1991–2024 рр.).....83

НАПРЯМ 5. РОЗВИТОК ТУРИЗМУ ТА ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Борачук Л. Д., Борачук О. А.
Нові шляхи у розвитку туристичної інфраструктури Вінниці – рух до майбутнього, не дивлячись на обставини 87

Малюга Л. А.
Планування економічного відновлення Криму з урахуванням повоєнного досвіду після Другої світової війни 91

НАПРЯМ 6. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ПРАВА, УПРАВЛІННЯ ТА ВРЯДУВАННЯ У ВОЄННИЙ І ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Veherzhynskyi O. S.
Balancing national security and procurement efficiency: competitive vs. non-competitive procedures 95

Волохов О. С.
Дискреційні повноваження органів державної влади в умовах запровадження воєнного стану в Україні 99

Герман М. В.
Політико-правові умови впровадження громадянських ініціатив в Україні 102

Горбата Л. П.
Стан та перспективи сталого просторового розвитку на рівні територіальних громад 106

Жукова І. В.
Колізії нормативно-правового адміністрування сфери загальної середньої освіти 109

Кобиліна Ю. М.
Реалізація механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади у воєнний та повоєнний періоди 111

Кропивницький М. О.
Окремі напрями державної політики України у сфері соціального захисту населення за умов правового режиму воєнного стану: соціально-безпековий аспект 114

Kuzmin E. E.
First glimpse at the rationale and justification of punishment in international criminal law 118

Марчук Н. В.
Інформаційні виклики гібридної війни росії проти України 120

Наливайко О. І.
Міжнародні стандарти безпеки дорожнього руху та їх імплементація в українське законодавство 124

Півторак А. О.
Шляхи реалізації прецедентного права в Україні 128

Рябцев Г. Л.
Стратегічні комунікації в Україні: основні «пастки» й підходи до їхнього уникнення 132

Ситий В. О.
Особливості реалізації права на доступ до суду в умовах військової агресії та воєнного стану в Україні 136

Стефурак Я. Є.
Громадянське суспільство в умовах дії правового режиму воєнного стану 139

Яблонський О. Р.
Колоніальні витоки ізраїльсько-палестинського конфлікту 142

НАПРЯМ 7. ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ НА РОЗВИТОК МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ

Власюк В. І.
Сучасне мистецтво України як відображення реалій російсько-української війни 145

Лоцман Р. О.
Всесвіт україноспіву: відеопроект про міжнародну презентацію української пісні в час війни 150

Отрішко М. А.
Стріт-арт як потужний інструмент інформаційної зброї проти російської агресії 153

НАПРЯМ 8. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В МОВНОМУ ПИТАННІ

Вальчук І. А.
Українські письменники в еміграції: особливості осмислення воєнних подій української історії XX ст. 158

Захаров Т. Є.
Мовна політика України в контексті євроінтеграції 161

Невара Л. М.
Виконання євроінтеграційних зобов'язань України в мовному питанні 166

Присяжнюк Л. Ф., Бачуріна Л. В.
Актуальні англомовні та українськомовні заголовки новин
про Україну: перекладацький і лінгводидактичний аспекти.....168

Шарагіна О. В.
Експресіоністичні домінанти в новелі Василя Стефаника «Новина».....172

Shykhnenko A. O.
The English language as a tool of diplomacy and international relations
during the crisis in Ukraine.....176

Ялова О. В.
Нормативне регулювання питання державної мови
у галузі освіти в України.....179

НАПРЯМ 9. ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЩОДО ЕНЕРГО-Й РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ, ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ В ГАЛУЗЯХ ПРОМИСЛОВОСТІ, МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА КОМУНАЛЬНОЇ ТЕПЛОЕНЕРГЕТИКИ

Вишемірський Є. Д., Мінаєва Ю. Ю., Вишемірська Я. С.
Використання супутникових даних та хмарних технологій
для відстеження екологічних змін в Криму та на тимчасово
окупованих територіях.....184

Дичко А. О., Кисельов В. Б., Мінаєва Ю. Ю.
Збереження водних ресурсів України в умовах російської агресії.....189

Дрегало Б. О.
Розвиток методів керування енергозбереженням
в безпроводових сенсорних мережах.....192

Лісовець С. М.
Використання контролерів LOGO! у виробничій
і побутовій діяльності.....196

НАПРЯМ 10. ІНФОРМАЦІЙНА ТА КІБЕРБЕЗПЕКА У ВОЄННИЙ І ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Бєляков Р. О., Балан Д. Д.
Проблемні питання забезпечення інформаційної безпеки в умовах загроз
споживання інформації із відкритих джерел посадовими особами
в умовах воєнного стану.....199

Данькевич Ю. В.
Безпека передачі службової інформації в електронних документах
підприємств державної форми власності у воєнний період.....201

Деркач В. В.
Фейкові новини: медіаграмотність та безпечність ЗМІ.....204

Досенко А. К.
Комунікативістика в інтернеті – грані безпеки 209

Дрижакова Д. Ю.
Захист комп'ютерних систем, мереж і даних від будь-яких форм
злочинної діяльності в кіберпросторі 211

Омецинська Н. В., Дроменко В. Б.
Кіберзахист в інформаційних системах: принципи та підходи.....215

Харченко І. О.
Боротьба України з російським інформаційним тероризмом
в умовах війни.....219

Червінчук А. О.
Медіаграмотність у контексті протидії дезінформаційному
російському впливу в умовах воєнного часу.....222

НАПРЯМ 1. 106 РОКІВ ТАВРІЙСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-1

Калініченко А. С.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня освіти
кафедри слов'янської та романо-германської філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Науковий керівник: **Шарагіна О. В.,**
кандидат філологічних наук,
директор Навчально-наукового інституту філології та журналістики,
старший викладач кафедри слов'янської
та романо-германської філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

ХУДОЖНЯ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У РОМАНІ «ЗА ПЕРЕКОПОМ Є ЗЕМЛЯ» АНАСТАСІЇ ЛЕВКОВОЇ: МОВНІ, КУЛЬТУРНІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ

Роман Анастасії Левкової «За перекопом є земля» (2024) є важливим публіцистичним надбанням сучасної української літератури, у якій порушується проблематика кримськотатарської ідентичності. Твір, який вийшов друком у час, коли питання національної ідентичності, культурної спадщини та політичних реалій набули особливої гостроти для кримськотатарського народу та України, особливо в контексті політичних подій останніх років.

Письменниця вміло передає атмосферу Криму, його історію та культуру, життя кримськотатарському народу, його традиції та боротьбу за свої права, адже питання національної ідентичності, взаємовідносин між народами, пошуку свого місця у світі – все це є надзвичайно важливим для сучасного українського суспільства.

Мета доповіді – дослідити, проаналізувати та виокремити в семантичні блоки способи художньої репрезентації кримськотатарської ідентичності у романі «За перекопом є земля» Анастасії Левкової

в контексті національної та мовної дискримінації, «радянщина», національної ідентичності (усі слова та фрази кримськотатарською, культурні та політичні діячі (росія, Україна, Киримли тощо).

В романі Анастасії Левкової зображення національної та мовної дискримінації кримських татар відтворюється крізь призму впливу радянського періоду на формування та трансформацію кримськотатарської ідентичності після повернення з департованих земель. Виокремлюючи семантичні блоки, які стали художніми репрезентантами тогочасної дійсності, фіксуємо такі домінанти.

1. *Національна дискримінація*. Цей блок охоплює епізоди та діалоги в романі, які відображають різні форми дискримінації кримських татар на національному ґрунті, зокрема депортація 1944 року: *«Пробували влаштуватися на роботу, але за тиждень їх арештували й вислали в Узбекистан. Вони повертались знову – і знов те саме»* [1, с. 8], а також сучасні прояви упередженого ставлення до кримських татар: *«– Ти до нас приходь. Батьки вже не проти? Мабуть, зрозуміли, що кримські татари – не головорізи якісь…»* [1, с. 63]. Важливо звернути увагу на те, як авторка зображує емоційний вплив цієї дискримінації на персонажів та їхнє сприйняття власної ідентичності: *«Що пам'ятаю – це колискові, які співала тьотя Айше молодшим синам-близнюкам і на котрих, як потім довідалася, сама виросла, – насправді це були не колискові, а «Урал-дагъы» і «Дертли къавал» – пісні зі страшними словами, «хай згорить Урал, перетвориться на попіл, і осліпнуть ті, хто вислав нас із Криму» – мені завжди пробігав мороз між лопатками, коли я це чула, проте здавалося, це щось украй важливе і сперечатися з цим не можна»* [1, с. 14].

2. *Мовна дискримінація*. Головні літературні герої постають з обмеженнями або забороною використання кримськотатарської мови: *«До депортації так, – підтвердив дядя Бекір. – Тоді і в усіх свідоцтвах про народження була кримськотатарська. Зараз же – аби хоч самі кримські татари нею говорили. Але бачиш, миллий мектеп відкрили, а все одно там багато уроків російською»* [1, с. 59]. Це епізоди в школі, на роботі або в громадських місцях: *«Трапилось те, що мама застала мене за колективним слуханням кримськотатарського фольклору. Після цього мої візити до Меметових припинились на дев'ять років»* [1, с. 16]. Мовна дискримінація впливає на збереження культурної спадщини та самоідентифікацію персонажів в контексті безпосередньої комунікації національних меншин у Криму, культура яких постійно витіснялася російською владою.

3. *«Радянщина»*. Цей семантичний блок фокусується на відображенні в романі впливу радянського періоду на життя кримських татар: *«У той час, після повернення, в них постійно ошивалися „чоловіки у костюмах", або, простіше, „костюми", які „перевіряли лічильник". Здрастуйте! Покажіть лічильник»* [1, с. 9]. Сюди входять описи

радянської ідеології, її вплив на повсякденне життя, освіту та культуру кримських татар: *«Ось Діляра, – показав на дружину, яка за вечір не вимовила ні слова, – виросла в інтернаті, то там з них старалися зробити радянських людей – партія, Ленін, Сталін… Діляра просто втекла звідти, тому не стала радянською»* [1, с. 63].

4. *Національна ідентичність (усі слова та фрази подані кримськотатарською мовою).* У цьому блоці збираються всі випадки використання кримсько-татарської мови в романі. Це окремі слова: *«дува», «сарми», «баба»* [1, с. 9], фрази: *«Айды, айса агъла, текяран» (Ну, поплач трохи)* [1, с. 11], прислів'я: *«Къаймакъсыз къаве келинсиз той киби (Кава без вершків – як весілля без нареченої)* [1, с. 85]. Авторка використовує мову для створення автентичності та підкреслення культурної ідентичності персонажів.

5. Культурні та політичні діячі (росія, Україна, Киримли). Описи реальних історичних осіб та вигаданих персонажів, які відіграють важливу роль у формуванні національної свідомості. Сюди входять кримськотатарські лідери: *Номан Челебіджихан, Петро Болбочан, Мустафа Джемілієв, Айше Сеітмуратов* [1, с. 48], українські та російські політики: *Горбачов* [1, с. 29], *Ющенко, Сахаров, Григоренко* [1, с. 58], культурні діячі: *Єсенін, Цвєтаєва, Пушкін, Раната Літвінова* [1, с. 30], *Котляревський, Шевченко* [1, с. 35]. Персоналії, які згадує авторка, фокусуються на складних політичних та культурних домінантах при взаємодії з різними групами.

Кожен із цих семантичних блоків презентує цілісне уявлення про те, як Анастасія Левкова зображує кримськотатарську ідентичність у своєму романі «За перекопом є земля», який вражає багатогранним та глибоким дослідженням кримськотатарської ідентичності в контексті складної історичної та політичної реальності. Аналіз твору через призму запропонованих семантичних блоків дозволяє зробити наступні висновки:

1. Комплексність репрезентації: авторка створює багатовимірний портрет кримськотатарської ідентичності, охоплюючи історичні, культурні, мовні та політичні аспекти, фіксуючи уявлення про складність та унікальність кримськотатарського досвіду.

2. Історична контекстуалізація: роман міцно вкорінений в історичному контексті, особливо в травматичному досвіді депортації 1944 року, відтворюючи як історичні події продовжують впливати на формування сучасної ідентичності кримських татар.

3. Мовний аспект: використання кримськотатарської мови в тексті служить потужним інструментом збереження та відродження культурної ідентичності, що підкреслює важливість мови у протистоянні асиміляційним процесам.

4. Політичний вимір: роман відображає складні політичні реалії, в яких живуть кримські татари, виокремлюючи боротьбу за визнання

та права. Згадки про політичних діячів демонструють різноманітність впливів на формування кримськотатарської національної свідомості.

5. Культурна спадщина: через згадки про культурних діячів та традиції, роман підкреслює багату культурну спадщину кримських татар та її важливість для збереження національної ідентичності.

6. Міжкультурний діалог: твір сприяє міжкультурному розумінню, представляючи кримськотатарську культуру в контексті ширшого українського суспільства.

7. Актуальність проблематики: питання, які порушує роман, залишаються надзвичайно актуальними в сучасному політичному контексті.

8. Художня майстерність: авторка вміло використовує різноманітні літературні прийоми для створення автентичного та емоційно насиченого зображення кримськотатарської реальності.

Так, роман «За перекопом є земля» є важливим внеском у сучасну українську літературу, що не лише розкриває складну природу кримськотатарської ідентичності, але й стимулює важливу суспільну дискусію про національну ідентичність, історичну пам'ять та міжкультурні відносини в Україні. Це дослідження демонструє, як художня література може служити потужним інструментом для розуміння та збереження культурної спадщини та національної ідентичності в умовах складних історичних та політичних процесів.

Список використаних джерел:

1. Левкова А. За перекопом є земля. Київ : Видавництво «Крок», 2023. 392 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-2

Корчемна А. С.,
студентка І курсу групи 014-У-24м
кафедри слов'янської та романо-германської філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Науковий керівник: **Шарагіна О. В.,**
кандидат філологічних наук,
директор Навчально-наукового інституту філології та журналістики,
старший викладач кафедри слов'янської
та романо-германської філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

ФЕНОМЕН СИНЕСТЕЗІЇ У ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ «ВИБРАНЕ» Л. КОСТЕНКО

Поетична збірка «Вибране» є однією із найбільш відомих літературно-мистецьких праць творчості Ліни Костенко кін. XX – поч. XXI ст., основу якої становить композиційна, тематична та жанрова цілісність поезій, що пронизані насиченістю барв у гармонійному поєднанні зі звуковими елементами.

Мета доповіді – схарактеризувати унікальність семантики кольороназв та звуконазв у ліричній збірці «Вибране» Л. Костенко.

Проблема символіки кольору є однією з центральних під час вивчення взаємозв'язку між світовідчуттям людини й об'єктивною дійсністю. Походження колірної символіки, її значення, зв'язок з певними подіями і явищами, відмінності в культурній сфері становлять основу вивчення колоративів.

Початком наукового вивчення феномену колоративу у чуттєво-моральному аспекті можна вважати «Вчення про колір» німецького вченого Й. В. Гете (1810). Вчений запропонував класифікувати кольори за фізіологічним принципом – розділити їх на 2 групи: теплі (первинні, позитивні) та холодні (другорядні, негативні), стверджуючи властивість деяких фарб впливати на душу людини. Вивчення зв'язків «світло – колір – емоції» було видатним досягненням у діяльності вченого, який вперше акцентував на вивченні впливу кольору на людину, розрізняючи водночас «фізіологічний, психологічний, естетичний та чуттєво-моральний аспекти такого впливу» [3, с. 32].

В поетичному тексті символіка кольору набуває ознак індивідуального стилю автора і здебільшого залежить від контексту. Колірна гама поетичної творчості Ліни Костенко представлена їх широким спектром. Домінантними можна назвати конкретні кольори

без змішування з іншими відтінками: білий, червоний, зелений, жовтий, рожевий, синій, коричневий, сірий, чорний тощо. До групи основних кольорів також належать змішані відтінки: багряний, смарагдовий, ліловий та інші. З наукових досліджень відомо, що в поетичній творчості Л. Костенко ця група найбільш вживана (295 одиниць): *«Вже в стільниках стерні немає меду сонця. / І дика груша журиться: одна. / Лиш клаптики червоного суконця / Шляхам лишає сіра далина»* [2, с. 233].

Ще одна характерна риса поетичної творчості Л. Костенко – використання непрямих кольороназв, семантика яких запозичена від назв дорогоцінних металів: янтарний, золотистий, сріблястий: *«Надходить ніч. Думки у неї хмарні. / Бринить дорога на одній струні. / Нічного міста вафельки янтарні / Тихенько тануть десь удалині»* [2, с. 166].

Колоративи у творчості поетеси мають холодні (синій, блакитний) та теплі (жовтий, пурпуровий) відтінки; їх можна розмежувати на прості (синій притулок) й складні (червонощокі ружі). Колірна гама підсилює символічність віршових образів, надаючи їм певного метафоричного значення: *«Близнята-зерна туляться в покоси, / Біжить юрба червонощоких руж, / Сплять солодко черкуси-негритоси, / Біляві яблука і жовта раса груш»* [2, с. 91].

Важливою ознакою поетичного стилю Л. Костенко є гармонійна єдність колірної та звукової лексики. Семантика звуку стосується значення або інтерпретації, що передбачає розуміння зв'язку між різними його властивостями: джерелом утворення, тембром та особливостями сприйняття індивідом. Семантичний аналіз звуку можна розглядати по-різному, проте в синестезійному наповненні поетичних текстів звук є феноменом сприйняття, що супроводжується іншим додатковим відчуттям або образом.

Майстри поетичного слова першої половини XX ст. (П. Тичина, М. Рильський, О. Олесь, М. Вороний, Б.-І. Антонич) прагнули по-новому відобразити світобачення у своїх ліричних творах, оперуючи музичним образотворенням. «Це призвело до мобілізації звукових чи фонетичних засобів стилістики – від ритмомелодики до асонансів, алітерацій, рим, звуконаслідувань, звукопису, що надавало творам прозорості, створювалися за допомогою мислезвуків бажані звукообрази, що вносить у поетичний текст надвербальний зміст, сугестивність як здатність передавати напівусвідомлені настрої, відтінки вражень» [1, с. 59].

Семантика звуку в поетичному мовленні Ліни Костенко виконує низку важливих функцій (смислову, емоційно-експресивну, виражально-зображальну), що допомагає читачеві зрозуміти суть авторського задуму, викликати саме ті асоціації, які прагне донести авторка своєю творчістю. Особливе значення має відображення поетесою у віршах метафоризованих музичних образів (віолончель, камертон, арфа),

що в поєднанні з колірною палітрою надає поетичному мовленню унікального вираження: *«А по ідеї: жінка ж – тільки жінка, / Смаглява золота віолончель / Справляло б тіло пристрасті обжинки / колисками і лагодом ночей»* [4, с. 160].

Унікальність семантики кольороназв та звуконазв характеризуємо крізь призму наукових праць І. Бабій, В. Дятчука, С. Єрмоленко, А. Брагіної, Л. Зубова, Г. Ярошек та інших, внаслідок чого виокремлюємо такі найбільш вживані домінанти як *золота віолончель, чорні веремії, червоний регіт, біла симфонія, золоті слова*.

Поетична збірка «Вибране» Л. Костенко наповнена багатогранними образами, що поглиблює її емоційне звучання. Звуконазви й колоративи в поетичних текстах авторки влучно поєднані (біла симфонія снігу, червоний регіт, плач червоних і білих троянд), що надає віршам музичності та ритмічності. Синестезія звуку та кольору в поетичній творчості Ліни Костенко розширює не лише метафористику образів, а й глибинну символічну суть її поезій (білий – відображення божественності, денного світла; звук весняного дощу – символ природного відродження). Влучність добору кольороназв й звуконазв розкриває глибинну суть тематики й проблематики віршів Ліни Костенко. Ключовими образами її поетичної творчості є небо, сонце, ліс, сад, осінь, вежа, душа. Більшість віршів збірки «Вибране» просякнуті глибоким ліризмом, гостротою поетичного слова, недарма ж багато сучасних літературних критиків (зокрема С. Тримбач) називають мисткиню «залізною леді» поезії.

Отже, феномен синестезії у поетичній збірці «Вибране» Ліни Костенко складно конкретизувати, оскільки символічна семантика кольорів та звуків в поетичних текстах авторки набуває індивідуального авторського стилю й залежить від контексту. Можливість студіювати багатогранність синестезійного наповнення поезій Ліни Костенко – величезний життєвий дар, що спонукає людство самовдосконалюватись й знаходити своє призначення.

Список використаних джерел:

1. Ковальова Т. Психологічна зумовленість колірної гами у поетичному мовленні. *Науковий вісник Харківського державного педагогічного університету імені Г. Сковороди. Лінгвістичні дослідження.* Харків, 1997. № 7. С. 81–86.
2. Костенко Л. Вибране. Збірка поезій. Київ : Дніпро, 1989. 558 с.
3. Савчин Г. Синестезія як принцип розвитку художньо-естетичної свідомості. *Молодий вчений.* Дрогобич, 2018. № 3 (55). С. 263–267.
4. Твердовська К. Кольороназви та звукові образи у поетичному доробку Ліни Костенко. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Лінгвістика.* Херсон, 2013. № 17. С. 158–161.

НАПРЯМ 2. СУЧАСНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІЗ КЛАСИЧНИМИ ТРАДИЦІЯМИ: РЕФОРМИ ТА ВИКЛИКИ

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-3

Раєвський В. М.,
кандидат технічних наук, доцент,
старший викладач кафедри автоматизованих систем управління
Військового інституту телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Крут
м. Київ, Україна

Троцько О. О.,
кандидат технічних наук, доцент,
начальник кафедри автоматизованих систем управління
Військового інституту телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Крут
м. Київ, Україна

ВІЙНА НЕ ПРИВІД ЗНИЖЕННЯ ЯКОСТІ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Загрози та виклики, які постали наразі перед вищою освітою в Україні, в повній мірі доторкнулись і військової освіти. Необхідність змін навчальних планів та дострокові випуски з навчальних підрозділів усіх рівнів підготовки з початком широкомасштабного вторгнення помножились та постійну загрозу застосування противником кінетичної зброї по місцям розміщення.

Вищезазначене призвело до потреби змін форм проведення занять і при тому не допущення зниження якості їх проведення, що є супутнім від альтернативних форм проведення занять, порівнюючи їх з класичними формами, коли спілкування викладачів та навчаємих здійснюється face-to-face.

Останнє особливо важливо у військових вишах, де навчання та виховання, особливо військове виховання, коли вони крокують поруч і неможливі без особистого прикладу викладачів.

Попередній досвід, коли людство та Україну охопила хвиля коронавірусу та були вжиті попереджувальні заходи, вже в інституті був і зважаючи на відносно короткострокові терміни карантинних

заходів можна було погодитись на дистанційні форми навчання. Згодом, по відновленню класичних аудиторних занять, згаяне або недостаньо викладене, можна було надолужити.

Інша ситуація широкомасштабне вторгнення московитів, постійна загроза фізичного знищення вищих військових навчальних закладів, попереднє дистанційне навчання триває достатньо довго і оптимістичних прогнозів наразі на найближчу перспективу немає. Відповідно якість вищої освіти, особливо в технічних галузях наук, де важливо проведення і практичних занять, виявилась під загрозою.

Для недопущення зниження якості військової освіти в інституті було запроваджено концепцію мобільної аудиторії (мобільного класу чи мобільного навчання). Попри широко застосовуваний термін, в нашому варіанті він має свої особливості. В класичному розумінні мобільне навчання є широке використання електронних мобільних пристроїв, що знімає обмеження по місцезнаходженню навчаємих та не передбачає фізичної присутності поруч викладацького складу. Разом з тим, вимагає наявність щонайменше електроживлення та доступу до всесвітньої мережі Інтернет.

Як було вже вищезазначено це можливо один з варіантів для цивільних вишів але не для військових, з оглядом на важливість особистої присутності викладачів, надбання практичних умінь та навичок по роботі на відповідних зразках озброєння і військової техніки. Тим більш, що тимчасові місця розташування військових вишів з причин безпеки розміщенні в місцях, де часто густо немає доступу до всесвітньої мережі Інтернет.

Відповідно в нашому розумінні мобільне навчання (мобільний клас чи аудиторія) це мінімально необхідний комплект технічних пристроїв для проведення окремих тем чи навіть дисциплін. Так, для проведення навчання за дисципліною «Комп'ютерні мережі» викладачами кафедри було обладнано мобільний клас у складі:

– станція супутникового зв'язку (термінал Starlink) або зовнішній швидкісний WiFi роутер мобільного (типу Netgear) з зовнішньою спрямованою антеною для доступу до мережі Інтернет в будь яких умовах;

– телекомунікаційна стійка з мережевим та комутаційним обладнанням;

– кінцеве обладнання (ноутбуки та пристрої IP-телефонії);

– інструмент для виготовлення комутаційних шнурів (патчкордів) та зрощування легкого польового кабелю;

– стандартне обладнання аудиторії – мультимедійний проектор, екран та зарядна станція середньої потужності.

Окрім апаратної частини до складу вказаного мобільного класу входить звісно і традиційний набір освітніх засобів мобільного

навчання на базі Google Classroom та Google Meet з низкою відповідних тестів.

Перелічене обладнання спроможне перевозити звичайне авто та для його розгортання і експлуатації можуть бути залучені, як правило, два викладача.

Вказаний комплект неодноразово апробований протягом 2023–2024 років та запланований до масштабування до інших дисциплін кафедри військового вишу.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-4

Распопов В. Б.,
кандидат фізико-математичних наук, доцент
Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова
Національної академії наук України
м. Київ, Україна

Семяновський В. М.,
кандидат фізико-математичних наук, доцент
Науково-навчального центру прикладної інформатики
Національної академії наук України
м. Київ, Україна

ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ «CHATGPT-4» В ГУМАНІТАРНІЙ ОСВІТІ СТУДЕНТІВ

У сучасному світі ***штучний інтелект*** (ШІ) стає все більш важливим інструментом у навчальному процесі, особливо у вищій освіті. ШІ стрімко змінює освітнє середовище, особливо в гуманітарних науках, де критичне мислення, комунікація та творчість є центральними елементами навчального процесу. Один із яскравих представників технологій ШІ – це «ChatGPT-4», модель, розроблена компанією «OpenAI».

Використання таких технологій відкриває нові можливості для студентів і викладачів, вдосконалюючи процеси викладання та навчання. У цій доповіді ми розглянемо дидактичні аспекти використання ШІ у контексті гуманітарних дисциплін.

1. Персоналізація навчання

1.1. Індивідуалізація навчальних траєкторій. ШІ «ChatGPT-4» може забезпечити індивідуальний підхід до кожного студента, адаптуючи

навчальні матеріали та завдання відповідно до їхніх потреб, інтересів і рівня підготовки. Однією з головних переваг «ChatGPT-4» є можливість адаптувати навчальні матеріали під індивідуальні потреби студентів. ШІ може проаналізувати рівень знань учня, його інтереси та стиль навчання, що дозволяє створювати персоналізовані навчальні траєкторії. Наприклад, студенти можуть отримувати додаткові пояснення, якщо виникають труднощі з матеріалом, або ж складніші завдання для підвищення їх рівня. Це особливо важливо в гуманітарних науках, де індивідуальні досвіди та погляди студентів можуть суттєво впливати на їхнє сприйняття матеріалу.

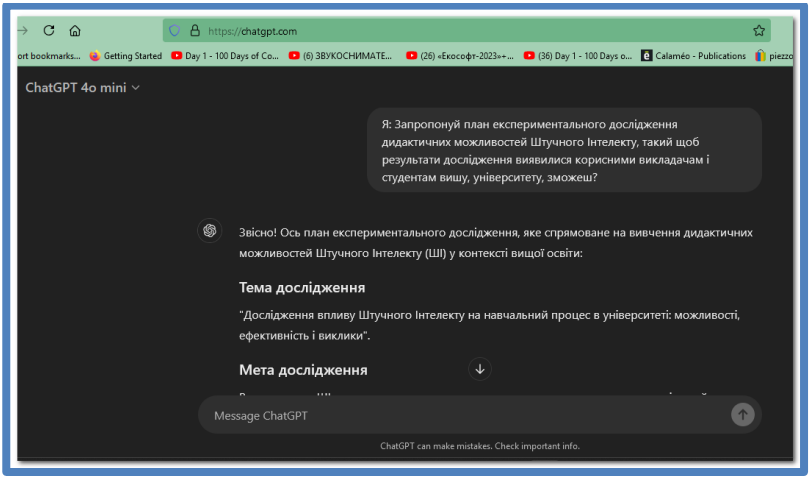

Рис. 1. Сайт безоплатної демонстраційної версії ШІ «ChatGPT-4» https://chatgpt.com/ Діалоговий текстовий інтерфейс дозволяє студентам і викладачам спілкуватися з ШІ

1.2. Доступ до ресурсів. ШІ здатен надавати студентам доступ до широкого спектра ресурсів: від класичних творів літератури до сучасних наукових статей, відео, підручників та інші матеріали. Це допомагає студентам знаходити необхідну інформацію та самостійно вивчати нові теми, що сприяє розвитку самостійності, розширенню кругозору студентів і допомагає їм краще розуміти контекст вивчених тем. Діалоговий текстовий інтерфейс програми дозволяє студентам і викладачам безоплатно спілкуватися з ШІ навіть без реєстрації.

2. Активізація навчального процесу

2.1. Інтерактивність і залученість. Завдяки своїм можливостям «ChatGPT-4» стає активним учасником навчального процесу, підтримувати інтерактивний діалог зі студентами. Це дозволяє стимулювати їхню активність, заохочуючи юних ставити запитання, дискутувати та аналізувати інформацію, що сприяє більш глибокому розумінню матеріалу. Інтерактивні завдання, такі як рольові ігри або симуляції, можуть значно підвищити зацікавленість студентів у навчальному процесі.

2.2. Гейміфікація навчання. Використання елементів навчальної гейміфікації, які можуть бути інтегровані в навчальний процес за допомогою «ChatGPT-4», також підвищує мотивацію студентів. Вікторини чи змагання, нарахування балів за виконання завдань і індивідуальні досягнення тощо перетворюють навчання на захоплюючий процес.

3. Підтримка викладачів

3.1. Автоматизація рутинних завдань. «ChatGPT-4» може зменшити навантаження на викладачів, автоматизуючи рутинні завдання, такі як підготовка тестів, перевірка завдань та аналіз відповіді на запитання студентів. Це дозволяє викладачам зосередитися на більш творчих та важливих аспектах їхньої навчально-виховної роботи.

3.2. Підвищення якості навчального процесу. ШІ може допомагати викладачам у створенні більш якісних навчальних матеріалів, пропонуючи ідеї для лекцій, семінарів, аналізуючи актуальні тенденції в гуманітарних науках та інших навчальних активностей. Крім того, аналізуючи відгуки студентів, «ChatGPT-4» може допомогти виявити слабкі місця в навчальному процесі та запропонувати шляхи їх покращення.

4. Розвиток критичного мислення

4.1. Аналіз та оцінка інформації, стимулювання аналітичних навичок. «ChatGPT-4» слугує платформою для розвитку критичного мислення у студентів. За допомогою запитань та завдань, які вимагають аналізу, оцінки та синтезу інформації, студенти вчаться не лише споживати знання, а й формувати власну думку, аргументувати свої позиції та приймати обґрунтовані рішення. Наприклад, студенти можуть отримувати завдання порівняти різні теорії або концепції, що сприяє глибшому розумінню предмета.

4.2. Дискусії та дебати. Використання «ChatGPT-4» для організації дискусій та дебатів допомагає студентам вчитися формулювати свої думки та аргументи, враховувати різні точки зору і розвивати навички комунікації.

5. Етичні аспекти та виклики, зумовлені використанням ШІ

5.1. Питання етики. Хоча використання «ChatGPT-4» має багато переваг, виникають також етичні питання. Наприклад, важливо

забезпечити, щоб студенти розуміли, як правильно використовувати інформацію, отриману від ШІ, і уникали плагіату. На нашу думку, викладачі мають навчати студентів і етиці використання технологій.

5.2. Технічні обмеження (критичність до інформації). Незважаючи на всі свої переваги, «ChatGPT-4» має певні обмеження. Наприклад, модель може у відповідь на запит давати неточні або застарілі дані. Тому важливо, щоб студенти та викладачі були критичними до інформації, яку надає ШІ, малючи хоча б загальне уявлення про комп'ютерно-математичні моделі і алгоритми, реалізовані у програмі «ChatGPT-4», та вміли перевіряти достовірність фактичних відповідей ШІ за допомогою інших інформаційно-пошукових систем тощо.

Висновки. Використання штучного інтелекту «ChatGPT-4» у вищій освіті, зокрема, у гуманітарному вищому навчальному закладі відкриває нові горизонти для навчання. Персоналізація, інтерактивність, підтримка викладачів і студентів, розвиток критичного мислення учасників навчального процесу є лише кількома аспектами, які можуть бути покращені завдяки цим технологіям. Однак важливо враховувати етичні питання та обмеження, щоб максимально ефективно використовувати потенціал ШІ в гуманітарних дисциплінах. Успішна інтеграція «ChatGPT-4» в навчальний процес може стати основою для створення більш інклюзивної та ефективної освітньої системи в гуманітарних науках.

Маємо надію, що ця доповідь зацікавить і згуртує творчий колектив викладачів, надихне студентів, при виконанні курсових і дипломних завдань, зосередити зусилля і на експериментальному дослідженні дидактичних аспектів ефективного використання ШІ «ChatGPT-4» в науково-навчальній діяльності *Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського,* інших вишів. В наступному 2025 р. має відбутися міжнародна науково-практична конференція ***«Відкриті еволюціонуючі системи/Open Evolving Systems»***; тож і студенти, які долучаться до експериментальних досліджень, зможуть звітувати про отримані ними результати з оцінки ефективності використання ШІ «ChatGPT-4» в їх навчальній і в виробничій діяльності, – в рамках однієї з тематчних секцій цього форуму.

Напрацювання авторів містять «колекції тематичних скрін-шотів і протоколи тематичних бесід» з ШІ; з ними можна ознайомитись за посиланням [1].

Список використаних джерел:

1. Дубко В. О., Распопов В. Б., Семяновский В. М. Експериментальне дослідження дидактичних можливостей ШІ «ChatGPT-4». *«CALAMEO»,* 2024. 52 с. URL: https://www.calameo.com/read/00316837205d4f8f967f1

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-5

Хамініч С. Ю.,
доктор економічних наук, професор,
старший науковий співробітник
Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз;
професор кафедри соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Полякова С. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доктор філософії в філології, учений секретар
Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз
м. Дніпро, Україна

РОЛЬ ОСВІТИ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ ВИМІРІ: ПЕРЕВАГИ І ВИКЛИКИ

Проблематика глобалізації охоплює всі сфери життя, і однією з ключових областей, що зазнали значних змін, є освіта. У глобалізаційному вимірі освіта стає як засобом передачі знань, а й найважливішим чинником розвитку міжкультурних взаємодій, соціально-економічного прогресу та формування глобального світогляду. Основні аспекти освіти в умовах глобалізації зазначаються у таких напрямах:

– глобалізація та доступ до знань;
– інтернаціоналізація освітніх програм;
– удосконалення змісту освіти;
– цифровізація та її вплив на науково-освітню сферу;
– роль приватного сектора у розвитку науки та освіти;
– регіональні науково-освітні кластери;
– міжнародне співробітництво та конкуренція у науково-освітній сфері [1].

Одним із головних досягнень глобалізації в галузі освіти є зростання доступності інформації. Завдяки Інтернету та розвитку технологій учні та викладачі по всьому світу отримали доступ до освітніх ресурсів, курсів, лекцій та досліджень з різних країн. Масові відкриті онлайн-курси, такі як Coursera та EdX, дозволили мільйонам людей навчатися у провідних світових університетах, незалежно від їхнього розташування. Це сприяє демократизації освіти, скорочення розриву між країнами з різним рівнем економічного розвитку.

Глобалізація призвела до розвитку співпраці між навчальними закладами різних країн, що виявилось у спільних освітніх програмах,

обміні студентами та академічними кадрами. Програми обміну, такі як Erasmus, дозволяють студентам отримувати досвід навчання за кордоном, розширювати свій кругозір та розвивати навички міжкультурного спілкування. Університети запроваджують міжнародні стандарти якості, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності випускників на світовому ринку праці. Глобалізація вимагає від освітніх систем адаптації нових вимог часу. У навчальні програми вводяться такі дисципліни як світова економіка, міжнародні відносини, глобальна екологія, що сприяє формуванню у студентів глобального мислення. Велика увага приділяється вивченню іноземних мов, які є важливим інструментом міжкультурної взаємодії.

Цифровізація, що охоплює всі аспекти сучасного життя, значно впливає і на науково-освітню сферу, змінюючи способи отримання знань, проведення досліджень та взаємодії з освітніми установами. Розвиток інформаційних технологій дозволив прискорити доступ до інформації, спростити процес навчання та покращити комунікацію між науковими колективами по всьому світу.

З впровадженням технологій дистанційної освіти та онлайн-курсів університети та навчальні заклади розширюють свої можливості, пропонуючи студентам гнучкі форми навчання, доступ до міжнародних програм та підвищуючи інклюзивність освітнього процесу. Це дозволяє не тільки збільшити кількість учнів, а й знизити витрати на освітні процеси, що позитивно впливає на економіку [2]. Цифровізація науки також стимулює прискорення досліджень завдяки використанню великих даних, штучного інтелекту та інших передових технологій. Сучасні дослідницькі платформи та хмарні обчислення відкривають доступ до величезних обсягів даних, що дозволяє вченим проводити аналізи швидше та точніше. Це веде до створення нових продуктів та послуг, розширюючи можливості комерціалізації наукових досягнень.

Приватний сектор все активніше залучається до розвитку науки та освіти. Багато компаній усвідомлюють, що інвестиції в освіту та наукові дослідження можуть значно підвищити їхню конкурентоспроможність. Спільні освітні програми, розроблені у партнерстві з університетами, дозволяють компаніям готувати фахівців із необхідними навичками та знаннями. Крім того, багато великих корпорацій, особливо у сфері високих технологій, активно підтримують наукові дослідження через фінансування проектів та грантів, створення лабораторій та дослідницьких центрів. Така синергія між бізнесом та науково-освітньою сферою дозволяє прискорювати процес впровадження інновацій та скорочувати шлях від наукових відкриттів до реального застосування в економіці.

Фондові ринки та венчурні компанії також відіграють важливу роль у фінансуванні стартапів, що ґрунтуються на наукових розробках. Особливо активно приватний сектор бере участь у фінансуванні

біотехнологій, IT та інших високотехнологічних галузей, які безпосередньо пов'язані з результатами наукових досліджень.

Створення науково-освітніх кластерів – це один із ефективних інструментів для стимулювання економічного розвитку. Кластери являють собою територіальні об'єднання університетів, наукових інститутів та високотехнологічних компаній, які взаємодіють один з одним, обмінюються знаннями та технологіями, створюючи сприятливе середовище для інновацій та зростання. Прикладом успішних кластерів можуть бути Кремнієва долина в США, технополіси в Японії та наукомісткі кластери в Європі. Такі кластери стають центрами концентрації інноваційних розробок та залучення інвестицій. Розвиток регіональних науково-освітніх кластерів сприяє економічному зростанню регіонів, створює нові робочі місця та покращує інфраструктуру. Крім того, такі кластери залучають до себе молодих учених та студентів, що допомагає утримувати таланти всередині країни, запобігаючи «витоку мозку».

В умовах глобалізації наука та освіта стають міжнародними процесами, що відкриває нові можливості для співпраці, а й посилює конкуренцію між країнами. Міжнародні наукові проекти та програми обміну сприяють обміну знаннями та технологіями, що дозволяє прискорювати розвиток наукових досліджень та освітніх програм. Проте країни також конкурують за таланти, інвестиції та наукові досягнення. Найкращі університети світу залучають студентів та дослідників з усього світу, що допомагає зміцнювати їхні позиції на міжнародній арені та сприяє розвитку економіки країн, де вони знаходяться. У зв’язку з цим для держав стає важливим розвиток привабливого науково-освітнього середовища, яке здатне конкурувати на світовому рівні.

Програми міжнародного співробітництва, програми обміну між університетами, а також глобальні наукові консорціуми відіграють важливу роль у розвитку науки та освіти. Вони допомагають країнам ділитися кращими практиками, інтегрувати свої наукові та освітні системи, що зрештою сприяє зростанню світової економіки та підвищенню загального рівня знань.

Однак, незважаючи на всі переваги, глобалізація вносить і низку викликів. Виникає проблема стандартизації освіти, що може спричинити втрату унікальних національних освітніх традицій. Уніфікація програм іноді створює загрозу культурному розмаїттю та унікальності місцевих освітніх систем.

Глобалізація відкриває доступ до багатьох освітніх ресурсів, але вона також посилює проблему нерівності. Країни та регіони з високим рівнем економічного розвитку мають більше можливостей для впровадження передових освітніх технологій, тоді як бідні регіони часто залишаються за бортом цих процесів. Розвиток технологій, що

прискорюється, також ставить перед системою освіти завдання адаптації, що може бути проблематичним для країн з обмеженими ресурсами.

У разі глобалізації змінюються вимоги до професійних навичок. Сучасні роботодавці шукають співробітників, які володіють не тільки глибокими знаннями у своїй галузі, але й мають міждисциплінарні навички, вміння працювати в міжнародних командах і адаптуватися до умов, що швидко змінюються. Освітні системи повинні враховувати ці вимоги, надаючи студентам можливості для розвитку критичного мислення, гнучкості та комунікативних навичок.

Таким чином, глобалізація вплинула на освіту, відкривши нові можливості для студентів та викладачів, але одночасно поставивши ряд складних завдань перед освітніми системами різних країн. З одного боку, глобалізація сприяє доступності освіти, міжкультурному обміну та розвитку нових освітніх технологій, а з іншого – вона посилює проблему нерівності та ставить під загрозу культурне розмаїття освітніх систем. Важливо, щоб за умов глобалізації освіта сприяла як підготовці кадрів для глобального ринку праці, а й збереженню унікальних освітніх традицій кожної країни.

Список використаних джерел:

1. Хамініч С. Ю. Основні тренди освіти в системі економіки знань. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : «Економічні науки»*. 2023. № 5. https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-5-8886

2. Khaminich S., Heti K. The knowledge economy as a factor for enterprise development in management system. *Scientific journal «Philosophy, economics and law review»*. Volume 1, no. 1. 2023, P. 103–115.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-6

Чирко Б. В.,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ КРИМУ ТА КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО ЕТНОСУ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ДЖЕРЕЛЬНО-НАУКОВОЇ БАЗИ ТА НАУКОВО-ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Історія Криму й кримськотатарського етносу є і залишаються одними з пріоритетних напрямів досліджень українських істориків, етнологів, політологів, правознавців, представників інших напрямів сучасної української науки. Серйозним науковим розробкам з зазначеної проблематики присвячені праці І. Кураса, О. Майбороди, В. Євтуха, М. Панчука, О. Котегоренка Г. Бекірової, В. Ганкевича, О. Галенка, Т. Горбань, Д. Омельчука, О. Калакури, О. Ляшенка, Н. Макаренко, Р. Хаялі, В. Чумака, а також інших вітчизняних науковців. Численні публікації (монографії, брошури, статті в збірниках наукових праць, журналах, енциклопедичних виданнях, матеріали наукових конференцій, публіцистичні й науково-публіцистичні праці) свідчать про значні успіхи наукової громадськості в дослідженні історії Криму та кримськотатарської проблематики. Поряд з публікаціями в періодичній пресі та монографічних виданнях, особливо з середини 1990-х – початку 2000-х рр., розпочалася підготовка збірників архівних документів з історії Криму та різних аспектів суспільно-політичної та іншої діяльності народів Криму. Сотні надзвичайно важливих й знакових з наукової точки зору документів з кримськотатарської проблематики були виявлені в фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління (ЦДАВО) України, Галузевого державного архіву Служби безпеки України, Галузевого державного архіву Міністерства внутрішніх справ України, Державного архіву в Автономній Республіці Крим, а також Центральному державному архіві громадських об'єднань (ЦДАГО) України. Зазначимо, що у відповідності до постанови Кабінету Міністрів України № 732 від 28 червня 2022 р. «Про оптимізацію системи центральних державних архівів» у результаті злиття Центрального державного архіву громадських об'єднань (ЦДАГО)

України та Центрального державного архіву зарубіжної України (ЦДАЗУ) 7 жовтня 2022 р. було утворено Центральний державний архів громадських об'єднань та України» (ЦДАГОУ). Звернемо увагу і на те, що ЦДАГОУ визнано правозаступником центральних державних архівів, реорганізованих у результаті злиття зазначених архівних установ.

Важливо розкрити структуру державних установ, у фондах яких зберігаються особливо важливі документи з проблем історії Криму, соціально-економічного й культурного становища народів Криму, національно-визвольних рухів кримськотатарського народу тощо. В структурі Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України значний інтерес для дослідження розглядуваної проблематики представляють різноманітні фонди, зокрема: Ф. 1, Верховна Рада України; Ф. 2, Кабінет Міністрів України; Ф. 3, Постійне Представництво РМ УРСР при РМ СРСР; Ф. 166, Міністерство освіти України; Ф. 337, Міністерство економіки України; Ф. 582, Державний комітет статистики України; Ф. 4626, Державний комітет УРСР з праці та соціальних питань; Ф. 4906, Державний комітет України в справах будівництва і охорони історичного середовища. Унікальні документи особливої важності, розсекречені з початку проголошення суверенітету Української держави, знаходяться в Галузевому державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБУ). До таких фондів зберігання документів відносяться: Ф. 1, Документи 2-го Управління МГБ-КДБ УРСР; Ф. 2, Документи Управління боротьби з бандитизмом НКВД-МВД, Управління 2-Н МГБ-КГБ УРСР; Ф. 13, Колекція друкованих видань КГБ УРСР; Ф. 16, Документи секретного діловодства Секретаріату ГПУ-КГБ УРСР; Ф. 60, особові та робочі справи агентів радянських спецслужб; Ф. 68, Колекція друкованих видань СБУ. Важливі документи зберігаються також в Державному архіві Автономної Республіки Крим (ДААРК), зокрема у фондах Ф. 1-П, Кримський обласний комітет КПУ; Ф. Р-137, Державна планова республіканська комісія при Раді Народних Комісарів АРСР (1920–1946); Ф. Р.-652, Рада Народних Комісарів Кримської АРСР (1921–1946); Ф. Р.-3287, Кримська обласна Рада народних депутатів та його виконавчий комітет (1945–1993); Ф. Р.-4973, Рада міністрів Автономної Республіки Крим (1991–1999).

На основі дослідження виявлених архівних документів науковцями, за сприянням державних та наукових установ, здійснено видання декількох Збірників документів державних архівів України, зокрема: «Депортовані кримські татари, болгари, вірмени, греки, німці» (К., 2003) [1]; «Кримські татари: шлях до повернення. Кримсько-татарський національний рух (друга половина 1940-х – початок 1990-х рр.) очима радянських спецслужб. Збірник документів та матеріалів» (у 2-х частинах). К., 2004) [2]. Особливе значення для дослідження різноманітних

проблем історії Криму та кримськотатарського етносу має видання фундаментальної наукової праці, збірника документів та матеріалів «Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015)», виданої у 2016 р. Відповідальний редактор видання В. А. Смолій, упорядники – О. Г. Бажан (керівник), О. В. Бажан, Г. В. Боряк, Н. В. Маковська та ін. Зазначимо, що видання збірника документів стало результатом творчої наукової співпраці співробітників та науковців Національної академії наук України, Інституту історії України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України та Галузевого державного архіву Служби безпеки України [3]. На основі архівних матеріалів науковці намагалися відтворити процеси, що відбувалися в Криму упродовж значного відрізку його радянської історії та після проголошення Української незалежної держави. У праці із залученням різноманітного документального матеріалу висвітлюються депортації громадян за національною ознакою з території Кримської АРСР, здійснені тоталітарним сталінським режимом у роки Другої світової війни. Автори підкреслюють, що об'єктом масових депортацій, викликаних обставинами надзвичайного стану в СРСР, стали представники так званих «нелояльних народів» – німці, італійці, турки. Від себе зазначимо, що масові депортації значної частини мешканців Криму певної етнічної приналежності, здійснені сталінським режимом, підпадають (повністю або частково) під визначення геноциду – одного з різновидів міжнародного злочину. З урахуванням зазначеного можна стверджувати, що репресивні акції режиму по відношенню до кримських татар, німців, вірмен, а також й представників ряду інших етнічних груп набували форму відвертого й цілеспрямованого геноциду. Особливе місце в збірнику посідають документи, що розкривають процес перепідпорядкування Кримської області Українській РСР. Частина документів, представлених у збірнику, розкривають основні етапи кримськотатарського національного руху за повернення на історичну Батьківщину, діяльність лідерів кримськотатарського руху за духовне й національно-культурне відродження репресованих народів Криму.

Список використаних джерел:

1. Депортовані кримські татари, болгари, вірмени, греки, німці: Збірник документів (1989–2002) / упоряд. Ю. Білуха [та ін.] ; Державний комітет України у справах національностей та міграції. К. : Абріс, 2003. 191 с.

2. Кримські татари: шлях до повернення. Кримськотатарський національний рух (друга половина 1940-х – початок 1990-х років) очима радянських спецслужб : збірник документів і матеріалів / упоряд. О. Г. Бажан [та ін.] ; голова ред. кол. В. А. Смолій : Нац. акад. наук. України, Ін-т історії України, Голов. ред. кол. Наук.-документ. серії кн.

«Реабілітовані історією», Держ. архів Служби безпеки України. Кам'янець-Поділ. Держ. ун-т. К., 2004. Ч. 1., 2004. 396 с. ; Ч. 2. 2004. 362 с.

3. Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015) : збірник документів і матеріалів / упоряд. О. Г. Бажан (керівник), О. В. Бажан, С. М. Блащук, Г. В. Боряк, С. І. Власенко, Н. В. Маковська ; відп. ред. В. А. Смолій : Нац. акад. наук. України, Ін-т історії України, Центр. держ. архів вищих органів влади та управління України, Галузевий держ. архів Служби безпеки України. К., ТОВ «Вид-во «Кліо», 2016. 1090 с.

НАПРЯМ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ, РЕАБІЛІТАЦІЙНІ МЕТОДИКИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ З ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-7

Власова Д. А.,
студентка І курсу освітнього рівня Магістр
кафедри філософії, психології та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

Кузьменко А. О.,
студентка І курсу освітнього рівня Магістр
кафедри філософії, психології та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

ВПЛИВ БІБЛІОТЕРАПІЇ НА ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ СТРЕСУ В СТУДЕНТСТВА

Стрес – це поєднання психічного та фізичного напруження, яке впливає на кожного в сучасному суспільстві. Він виникає, коли людина не в змозі відреагувати на будь-які уявні або існуючі загрози, фізичні чи емоційні. Стрес протягом короткого періоду часу може бути корисним для людського організму, оскільки він дає стимул уникнути небезпеки; але, якщо вплив продовжується протягом тривалого часу, це може бути шкідливим для фізичного та психічного благополуччя людини, яка перестає контролювати вимоги свого тіла та розуму.

У сучасному світі стрес став неминучим аспектом студентського життя, оскільки студенти зазнають різноманітного академічного та соціального тиску [4]. Екзаменаційний стрес широко визнано серйозною глобальною небезпекою для здоров’я та проблемою для студентів. Він також відомий як екзаменаційна тривога або екзаменаційний стрес, відноситься до феноменологічних, фізіологічних і поведінкових реакцій, пов'язаних із очікуванням негативної оцінки. Студенти, які відчувають стрес через екзамени чи навчальний процес загалом, демонструють широкий спектр когнітивних, поведінкових, емоційних і фізичних реакцій. Тривожні та нав’язливі думки є прикладами негативних когнітивних реакцій, тоді як сухість у роті та напруга

є емоційними та фізіологічними характеристиками. Поведінковий компонент – нездатність добре підготуватися до іспиту. Крім того, студенти демонструють нездатність пригадати матеріал, який вже вивчався, погані навички навчання і схильність до відволікання. Приблизно 35% студентів вищих навчальних закладів повідомляють, що відчували ці виснажливі труднощі до та під час іспиту. Крім того, студентки повідомляють про більший рівень екзаменаційного стресу, ніж студенти. Загалом, особи, які відчувають високий рівень стресу під час іспитів, мають гірше ментальне здоров'я та академічну успішність, ніж ті студенти, для кого стрес є помірним або відсутнім [1]. Вважається, що стрес під час навчання та іспитів заважає деяким людям реалізувати свій академічний потенціал. Було виявлено, що студенти постійно сприймають іспити як причину підвищеної тривоги та обставину, повну двозначності чи несправедливості, що не дозволяє їм проявити свої справжні здібності. Рівень тривожності підвищується, коли успішність учня погіршується [3].

Для допомоги студентам у боротьбі з академічним стресом використовується декілька методів терапевтичного втручання. Зокрема когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) або розмовна терапія, життєвий коучинг, медитація, релаксація та йога, орієнтована на вирішення проблем. Але все більш популярною серед студентів стає бібліотерапія, оскільки вона недорога та екологічна у застосуванні [4].

Бібліотерапія – це спосіб експресивної арт-терапії, який передбачає планове використання матеріалу для читання (прози, віршів, казок, міфів, легенд) і літературних прийомів (метафор, порівнянь, алегорій, рим, ритмів) у терапії для сприяння усвідомленню та опрацюванню різноманітних проблем (емоційні, когнітивні та міжособистісні проблеми в осіб з різними типами психосоціального дистресу) [2]. Ця терапія використовує ставлення людини до змісту поезії чи літератури. Студенти зазвичай ототожнюють себе з героями оповідань, які стикаються з подібними труднощами, і набувають почуття причетності, стійкості та позитивні емоції. Учні можуть дізнатися, як герої справляються зі складними ситуаціями та перетворюють свої негативні емоції на актуалізуючі. Студентам може бути важко зрозуміти та висловити свої думки, але читання книг може допомогти їм розвинути розуміння таких ситуацій, як розлука, смерть, бідність, хвороба тощо. Отримання інсайту веде до звільнення від стриманих емоцій, розвитку цілеспрямованої поведінки та нових методів спілкування з іншими. Студенти, які зазнають академічного стресу, отримують користь від бібліотерапії, оскільки вона дає їм відчуття спокою, комфорту та безпеки.

Багато досліджень вивчали ефективність різних методів читання. Муто та його колеги досліджували ефективність терапії прийняття та зобов'язань (ACT), заснованої на бібліотерапії самодопомоги,

у зменшенні психологічного стресу та покращенні психічного здоров'я японських іноземних студентів. Вибірка включала 70 японських студентів університету, які відвідували західний навчальний заклад у Сполучених Штатах. Студенти в експеременталній групі значно покращили своє психічне здоров'я після завершення терапії та під час подальшого спостереження. У публічній бібліотеці дослідник Макдональд і його колеги запровадили бібліотерапевтичне втручання на основі КПТ, щоб полегшити психологічні проблеми легкого та середнього ступеня. Ефективність цього втручання оцінювали шляхом порівняння балів учасників дослідження за інструментами до та після втручання. Існувала різниця між оцінками до та після втручання, що вказувало на значне покращення після терапії. Автори заявили, що ці дані підтверджують ідею про те, що бібліотерапія в бібліотеці може бути корисною для лікування ментальних проблем. Інше дослідження вивчало ефективність втручання бібліотерапії для самодопомоги у зниженні стресу серед студентів коледжу. Автори залучили 92 студентів, які були випадковим чином розподілені до групи втручання бібліотерапії або контрольної групи, яка не отримувала терапевтичне втручання. Групі втручання було доручено читати буклет самодопомоги протягом десяти тижнів. Учасники втручання повідомили про нижчий рівень стресу, відчуття страху, фрустрації та тривоги, а також про вищу якість життя порівняно з контрольною групою. Хоча дослідження бібліотерапії самодопомоги на основі КПТ із тренуванням навчальних навичок є рідкісними, поточні дані показують, що ця стратегія може бути економічним і екологічним рішенням для студентів, які страждають від екзаменаційного стресу. Розуміння точок зору учасників на причини стресу, викликаного їх іспитами, дозволяє надати відповідний матеріал, який може допомогти їм у подоланні проблеми [1].

Бібліотерапія має довгу історію практики, і деякі бібліотеки обслуговують людей (найчастіше стаціонарно), які шукають послуг для покращення ментального здоров'я. Як наслідок, кваліфіковані академічні бібліотекарі можуть провадити бібліотерапію для самодопомоги, щоб студент мав змогу впоратися зі стресом під час іспитів.

Чотириетапна бібліотерапія

Чотири етапи бібліотерапії передбачають ідентифікацію студентів, катарсис, інсайт та універсалізацію з персонажем чи ідеєю в оповіді.

1. Ідентифікація/розпізнавання: на цьому рівні студенти створюють зв'язок «я із книгою», за допомогою якого вони можуть пов'язати сюжет або персонажа книги з власне собою. Коли учасники формують такий зв'язок із наративом, вони переходять на перший етап бібліотерапії.

2. Катарсис/спостереження: «Катарсис» – грецьке слово, що означає «очищення». Це допомагає вивільнити глибоко закладені емоції

зсередини. На цьому етапі студенти розпізнають свої стримані почуття та вивільняють їх, оскільки розповідь чи діалоги допомогають розслабитися емоційно.

3. Розуміння/зіставлення: на цьому етапі психологи/педагоги можуть надавати вказівки. Це передбачає розумову роботу, оскільки студенти повинні порівняти дві історії (ваше життя та життя персонажа). Для цього необхідне оптимістичне середовище, а також вплив позитивних і відкритих людей.

4. Універсалізація/самозастосування: коли студенти зрозуміють взаємозв'язок між оповіддю та собою, вони можуть застосувати позитивізм, вирішення проблем, власну значущість та інші цінності з історії у своєму повсякденному житті [4].

Одним із найуспішніших методів терапії стресу у студентів є бібліотерапія. Вона має багато переваг і може зменшити стрес, сприяючи спокою, відчуттю безпеки та підвищенню якості життя. Бібліотерапію рекомендують включати до навчальної програми, щоб студенти знали про це та могли використовувати її, коли у них виникають труднощі із навчанням чи екзаменаційний стрес.

Список використаних джерел:

1. Hamdan W., Al Duaijy L., Al Sawy Y. Effectiveness of bibliotherapy in alleviating examination stress on college students: a quasi-experimental trial. *Health information & libraries journal*. 2020. URL: https://doi.org/10.1111/hir.12312 (дата звернення: 15.10.2024).
2. Martinec R., Šimunović D., Kos Jerković V. Various aspects of using bibliotherapy in the field of education and rehabilitation. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*. 2022. Т. 58, № 1. С. 87–103. URL: https://doi.org/10.31299/hrri.58.1.5 (дата звернення: 15.10.2024).
3. Okwilagwe A. O., Maswell F. U. Bibliotherapy and reduction of examination anxiety among undergraduates students of faculty of education, university of Ibadan, Oyo state, Nigeria. *Library philosophy and practice (e-journal)*. 2020. URL: https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/4012/?utm_source=digitalcommons.unl.edu/libphilprac/4012&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages (дата звернення: 15.10.2024).
4. Tandon R., Sharma P., Sharma A. Effectiveness of bibliotherapy on academic stress among students: a review. *International journal of creative research thoughts*. 2023. Т. 11, № 8. URL: https://www.researchgate.net/publication/373556264_Effectiveness_Of_Bibliotherapy_On_Academic_Stress_Among_Students_A_Review (дата звернення: 15.10.2024).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-8

Компанович М. С.,
кандидатка психологічних наук,
завідувачка кафедри психології та соціально-гуманітарних наук
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»
м. Львів, Україна

СУПЕРВІЗІЙНІ ЗМІСТИ РОБОТИ ІЗ СТРЕСОГЕННИМИ ВИКЛИКАМИ

Супервізія в психологіній практиці є вкрай актуальною темою для дослідження в сучасному українському просторі та, зокрема, в контексті викликів які постають перед фахівцями-психологами у воєнний час. Соціальна ситуація в Україні в часі повномасштабної війни Росії проти України спричиняє безліч викликів у професійній діяльності психологів. Фахівці які часто стикаються із запитами та станами клієнті з якими раніше не працювали, в силу соціальних обставин чи своєї спеціалізації. Прикладом може бути, функція психолога в різних соціальних установах щодо поінформування про трагічні звістки втрати, що часто може супроводжуватися вторинною травматизацією самого психолога. Також постає гостра соціальна потреба у фахівцях які можуть комплексно підходити до діагностики та допомоги особистості з коморбідною симптоматикою, соматоформними запитами та строкатою картиною психосоціальних проблем.

Супервізія – це процес «безперервного спільного, експериментального та трансформаційного навчання», який спирається на практику та наукові знання. Це стосунки «взаємної довіри, поваги та чесності», що враховує навчальні запити супервізанта. Зрештою, це практика обмежений явним контрактом і спирається на загальні та явні моделі професійного супроводу [1; 2].

Компетентність психолога-практика передбачає виконання професійної ролі в рамках стандартів практики і включає в себе здатність провадити, належну роботу фахівцями в контексті обраних ним інтервенційних заходів щодо конкретних випадків ведення клієнтів чи особистісних викликів спричинених різними змістами щодо досвідів чи особистості клієнтів. Істотний аспект компетентності є здатність фахівця знати те, чого він не знає, і могти рефлексивно контролювати свою поточну продуктивність [1; 4].

Щоб бути компетентним фахівцем, психолог повинен володіти та підтримувати знання, навички та цінності / бачення, які детермінують чітку професійну компетентність супервізування, а також загальну

компетентність у сферах психологічної практики, які контролюються та розглядаються в соціальних реаліях.

Стрес – це стан напруги, який є сукупністю захисних фізіологічних реакцій, що виникають в організмі у відповідь на дію різних несприятливих чинників (стресорів) – незадоволення базових потреб (холоду, голоду), психічних і фізичних травм, а також деструктивних впливів фізичних подразників (опромінення, крововтрат, травм, інфекцій). У залежності від виду стресу та характеру його впливу існують різні класифікації стресу – фізіологічний і психологічний (інформаційний та емоційний) стрес. Також різні його форми: імпульсна, гальмівна, генералізована – призводять до змін в психічних процесах [11].

Гостра стресова реакція може бути спричинена як екзогенними так і ендогенними чинниками, які результують як в контексті дуже сильної інтенсивності, часто непосильними для опрацювання особистістю в певний проміжок часу, який суб'єктивно проживається як дуже короткий або ж включає поєднання цих двох чинників.

Переживання гострого стресу часто призводить до регресивних форм відреагування. Регресію є захисною реакцією, при якій особистість піддається дії фруструючих чинників, замінює рішення суб'єктивно складніших завдань на ті, які для неї є безпечними та простішим. Використання більш простих і звичних поведінкових стратегій суттєво полегшене проживання тяжкої ситуації. До цього механізму відноситься і захист за стратегією «реалізація в дії», при якій неусвідомлювані бажання або конфлікти прямо виражаються в діях, які перешкоджають їх усвідомленню. Через що в поведінці особистість може повертатись до безпечних станів та віку. Наприклад підліток може починати поводитись як дитина молодшого шкільного віку, доросла особа як підліток [8].

Якщо гострий стрес припадає на проходження вікової кризи то може призводити до застрягання на одному із вікових періодів або його обминання таким чином відповідні завдання не виконуються вчасно як за нормальної кризи або переживаються дуже невиразній формі, збільшується ймовірність, так званих, регресивних, анормальних кризових станів. Анормальна криза, яку частіше називають життєвою, не пов'язаною із завершенням певного етапу психічного розвитку, певною стадією життєвого шляху. Вона виникає у складних життєвих ситуаціях, коли особистість переживає досвід, який раптово та кардинально змінює її гомеостаз функціонування. Такі події можуть відбуватися у сімейному, професійному, особистому житті. Особливо складно переживаються життєві колізії в контексті фруструючих досвідів, через невідповідність своєму ідеальному Я-образу, в контексті досягнень та стосунків. Такі відтерміновані кризи можуть дуже гостро маніфестувати у продовж життя через неможливість відчути свого місця в суспільстві, проблему у виконання значимих соціальних ролей,

втечу від близьких стосунків, еміграцією, різкою зміною професії, психосоматичним захворюванням яке стає засобом контакту та регресією до раннього досвіду [8].

Соматичний рівень опрацювання гострого стресу включає повернення до базових форм відреагування, що ілюструє підхід ресоматизації / десоматизації (M. Schur) який пояснює психосоматику як повернення до дитячих способів емоційного реагування – дитина виражає емоції усім тілом. Ресоматизація виникає у незрілої особистості з недостатньою соціалізацією тілесності та неадекватним її усвідомленням (повернення до процесу зрілого відреагування називається десоматизацією) [7].

І. В. Ушаков виокремлює дві стратегії супервізора у супервізуванні випадків із травматичним досвідом, а саме медіативну (завданням супервізора є нагляд за помірністю залученості супервізанта та абстинентності до ситуацій з травматичним досвідом та допомогти супервізанту в адаптації до викликів) та підтримуючу (супервізор виявляє чулість до відмінностей в потребах і не мати упереджень щодо них) [1, с. 98].

Тож, можемо дійти висновку, що регресивна форма відреагування на гострий стрес може мати різні рівні вияву, емоційний включає сплощеність афективної реакції, емоційна закритість, неспроможність взаємодіяти в стосунках. Поведінковий рівень включає повернення до реакцій властивих для значно молодших вікових категорій, неможливість пройти вікові кризи та інтегрувати їхній досвід. Психосоматичний рівень є багатоаспектним ореальненням та часто повторним проживанням неопрацьованого стресового досвіду.

Запит на супервізійний супровід є актуальним упродовж усієї практичної діяльності фахівця-психолога, його мотивації можуть бути різними, наприклад дізнатися про нові методи та техніки, відчуття приналежності до професійного середовища та професійну ідентифікую з його представниками, отримати підтримку в часі особистих викликів та кризових досвідів, які можуть ускладнювати професійну діяльність. В строгій структурованій діяльності психолога, рамкова супервізія захищає фахівця в сфері психічного здоров'я від професійного вигорання та деформації.

Список використаних джерел:

1. Астремська І. В. Супервізія : профілактика та корекція емоційного вигорання працівників професій допомоги : монографія. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2024, 132 с.

2. Ушакова І. В. Супервізія: навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011, 228 с.

3. Коцан І. Я., Ложкіна Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини. Луцьк : Волин. Нац. Ун-т ім. Лесі Українки, 2011, 352 с.

4. Компанович М. С. Емоційні переживання підлітків із психосоматичними серцево-судинними захворюваннями : дис. … канд. психол. Наук : 19.00.04, Київ, 2020, 264 с.
5. Mitscherlich A. Society Without the father: A. Contribution to Cocial Psychology. 1992, 329 p.
6. Титаренко Т. М., Лєпіхова Л. А. Психологічна профілактика стресових перевантажень серед шкільної молоді: Науково-методичний посібник. Київ : Міленіум, 2006, 204 с.
7. Schur M. Comments on the metapsychology of somatization / M. Schur. Study Cild X, NY, Int. Univ. Hress., 1995, 121 p.
8. Тохтамиш О. М. Психологічний механізм регресії та його зв'язок з самосприйняттям особистості. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-9

Кузьменко А. О.,
студентка І курсу освітнього рівня Магістр
кафедри філософії, психології та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

Чечевиця В. О.,
***с**тудентка І курсу освітнього рівня Магістр*
кафедри іноземної філології та перекладу
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
м. Київ, Україна

Пилипченко А. С.,
фахівець відділу міжнародних зв'язків та розвитку
Закладу вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет
імені академіка Юрія Бугая»
м. Київ, Україна

ТЕРАПЕВТИЧНИЙ ПЕРЕТИН РОЛЬОВОЇ ГРИ ТА ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ. «ПІДЗЕМЕЛЛЯ ТА ДРАКОНИ» ЯК ІНСТРУМЕНТ АРТ-ТЕРАПІЇ

Арт-терапія, як напрям роботи виник завдяки потребі суспільства до самовираження, самопізнання та досягнення психічного благополуччя, у спосіб що був би інклюзивним та універсальним. Ефективність цього методу важко недооцінити. В його основі лежить твердження про

те, що творчі процеси можуть сприяти відновленню психічного здоров'я, дозволяють людям досліджувати свої емоції, залагоджувати конфлікти та підвищувати самосвідомість за допомогою візуального та художнього вираження [4]. Паралельно з цим рольові ігри (далі RPG), зокрема «Підземелля та дракони» (далі D&D), привертають увагу своїм потенціалом сприяти емоційному самодослідженню, соціальній взаємодії та підвищенню когнітивної гнучкості способом розвитку персонажів на основі наративу [1].

Рольова гра «Підземелля та дракони» є однією з культових у сучасній культурі не лише США, а й усього світу. Перше видання настільної рольової гри вийшло в 1974 році, видане компанією Tactical Studies Rules. На кінець 1970-х років гра набула значної популярності в США, зокрема серед молоді в університетських спільнотах, а з 1980-х, з виходами перших перекладів іноземними мовами, стала світовим феноменом. Основний принцип гри базується на колективній взаємодії гравців, які беруть на себе ролі персонажів та разом створюють інтерактивний сюжет історії [2]. Спочатку гра була заснована на художніх роботах у жанрі фентезі (наприклад, «Володар перснів» Дж. Толкіна), проте на сьогодні існує цілий ряд настільних рольових ігор різноманітних жанрів, створених на основі цієї ігрової системи. У 2010-х роках, з розвитком медіа та появою стрімінгових сервісів, D&D зазнало нової хвилі світової популярності, зокрема завдяки появі шоу та живих записів ігор, як-от «Critical Role» та «Dimension 20», а також згадкам гри в популярному серіалі «Дивні дива», що призвело до виходу D&D та його гравців за рамки андерґраундної субкультури в багатьох країнах.

Наративні, символічні та кооперативні аспекти можуть посилити терапевтичний процес арт-терапії, надаючи людям багатовимірні засоби самовираження. Основна ідея полягає в тому, що D&D, як рольова гра, пропонує учасникам структурований, але гнучкий простір для екстерналізації внутрішніх конфліктів, експериментів з різними ролями та ідентичностями, а також для творчого вирішення проблем. Включаючи цю наративну структуру, особи можуть розширити свої емоційні та психологічні дослідження за межі вербальної комунікації у візуальну сферу, створюючи подвійний шлях для самовираження – як через символічну мову мистецтва, так і через динамічну розповідь, притаманну D&D. В арт-терапії клієнти зазвичай використовують візуальні засоби для дослідження своїх емоцій, подолання психологічного дистресу та опрацювання травм. У поєднанні з рольовими іграми терапевтичний процес збагачується завдяки додаванню наративної структури, дослідженню ролей та спільній творчості. D&D як засіб як для художнього, так і психологічного самовираження, сприяє:

– емоційному вираженню способом створення персонажа як ретрансляції власних внутрішніх переживань, або образу самого себе. Проходячи сюжетні арки гравці спостерігають за власними переживаннями відсторонено, що не викликає ретравматизуючого ефекту, і сприяє саморефлексії та розвитку або формуванню продуктивних реакцій;

– закріплення результатів партії за допомогою мистецького прояву, сприяє позитивному закріпленню необхідного паттерна. Цей візуальний результат може слугувати метафорою для внутрішніх процесів, роблячи абстрактні емоції більш конкретними. Особам, які мають труднощі з вербалізацією своїх емоцій, мистецтво дозволяє виразити почуття, які їм може бути важко сформулювати. Поєднання образного світу D&D та арт-терапії забезпечує різні форми вираження – візуальні та наративні;

– гравці можуть брати на себе ролі, що значно відрізняються від їхніх реальних ідентичностей, наприклад, хоробрих героїв, співчутливих цілителів або бунтівних вигнанців. Це допомагає практикувати нові моделі поведінки та перспективи, сприяючи когнітивній гнучкості та навичкам вирішення проблем;

– взаємодіючи у світі D&D, учасники експерементують з різними аспектами своєї особистості в середовищі з низькими ризиками. Вони можуть зіткнутися з реальними проблемами взаємовідносин, такими як довіра або вирішення конфліктів, взаємодіючи з персонажами інших гравців або не ігровими, контрольованими майстром;

– беручи участь у фентезійних сценаріях, учасники отримують емоційну дистанцію від своїх реальних проблем, що може дозволити протистояти їм, не відчуваючи себе пригніченими. Ця безпечна емоційна дистанція часто призводить до більшої відкритості та вразливості під час терапевтичних сесій;

– елементи фентезі – такі як зустріч з драконами або порятунок села – можуть символізувати реальні страхи, виклики або бажання клієнта. Символічний аспект рольових ігор доповнює символічну мову мистецтва, створюючи потужну паралель для психологічного дослідження;

– у D&D гравці часто працюють разом для досягнення спільних цілей, будуючи довіру, емпатію та співпрацю. Це може бути особливо корисно для клієнтів із соціальною тривожністю або міжособистісними проблемами, оскільки вони практикують позитивну соціальну взаємодію в структурованому, сприятливому середовищі;

– спільне створення наративу з іншими учасниками сприяє формуванню почуття приналежності та зв'язку, що може бути глибоко цілющим для клієнтів, які борються з ізоляцією або самотністю.

Цей комплексний підхід призначений для людей, які можуть отримати користь від нетрадиційних терапевтичних методів, особливо

для тих, хто відчуває себе комфортно або відкритим до творчих та уявних процесів. Клієнти зі специфічними психологічними станами, такими як тривожні розлади, депресія, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), симптоми, пов'язані з травмою, або проблеми, пов'язані з ідентичністю, особливо добре підходять для цього втручання, оскільки воно пропонує безпечне середовище для емоційного дослідження та різноманітні способи самовираження.

Так особи з тривожними розладами можуть отримувати контрольований простір, в якому вони можуть протистояти тривожним ситуаціям опосередковано через своїх персонажів, що дозволяє їм практикувати емоційну регуляцію, напористість та когнітивну гнучкість. Середовище рольової гри з низькими ризиками заохочує цих людей експериментувати з різними реакціями на тривожні тригери, в той час як наступні вправи арт-терапії дозволяють їм візуально екстерналізувати та опрацьовувати свої переживання.

Для людей, які мають справу з травмою або ПТСР, ця структура пропонує особливо цінний засіб залучення до терапевтичної роботи без необхідності безпосередньо стикатися з травматичними спогадами. За допомогою наративних рольових ігор учасники можуть символічно взаємодіяти з аспектами своєї травми в більш дистанційній і метафоричній формі, зменшуючи емоційне перевантаження, яке може спровокувати пряма конфронтація. Поєднання рольової гри та арт-терапії також дозволяє поступово, багаторівнево досліджувати теми, пов'язані з травмою, а мистецтво є способом, за допомогою якого учасники можуть виражати та опрацьовувати складні емоції у своєму власному темпі.

Для осіб з депресією важливо акцентувати увагу на побудові наративу та постановці цілей, що сприяє протидії пасивності та безнадії, які часто асоціюються з депресивними симптомами. Творчий та спільний характер рольової гри може також сприяти розвитку почуття активності та досягнення. Так само й люди з проблемами ідентичності або низькою самооцінкою можуть використовувати створення персонажів і рольові експерименти, як інструмент, щоб дослідити різні аспекти себе. Персонажі, можуть втілювати риси або якості, які особи прагнуть розвинути. Можливо також експериментувати з новими ролями та ідентичностями.

Хоча цей метод, для людей з вищезазначеними станами, має однозначні переваги, слід також враховувати додаткові фактори, такі як вік і комфорт творчого самовираження. Підлітки та дорослі, які зазвичай мають когнітивні та творчі здібності для виконання складних наративних і творчих завдань, є ідеальними кандидатами для цього типу терапевтичного самовираження. Інтеграція гри «Підземелля та дракони» з арт-терапією пропонує новий, багатовимірний підхід до психотерапії, який використовує як наративну рольову гру, так

і творче мистецьке вираження. Надаючи можливість досліджувати свої емоції, опрацьовувати травми та експериментувати з ідентичністю, ця структура сприяє глибшому самоусвідомленню. Гнучкість підходу робить його особливо придатним для людей зі специфічними психічними станами, дозволяючи їм брати участь у терапевтичній роботі за допомогою вербальних і невербальних засобів у безпечному, творчому просторі. Ця комбінована модальність має значний потенціал для збагачення терапевтичних результатів шляхом задоволення емоційних і психологічних потреб в інноваційний спосіб.

Список використаних джерел:

1. Blackmon W. D. Dungeons and Dragons: The Use of a Fantasy Game in the Psychotherapeutic Treatment of a Young Adult. *American Journal of Psychotherapy*. 1994. Т. 48, № 4. С. 624–632. URL: https://doi.org/10.1176/appi.psychotherapy.1994.48.4.624
2. Butterfield J. What is Dungeons and Dragons? *Harmondsworth, Middlesex, England ; New York, N.Y., U.S.A. : Penguin Books.* 1982. 185 с. URL: https://archive.org/details/whatisdungeonsdr0000butt/page/n5/mode/2up
3. Kellermann P. F. Let's face it: mirroring in psychodrama. *Psychodrama*. 2013. С. 83–94. URL: https://psychodrama.org.nz/wp-content/uploads/resources/lets-face-it-mirroring-psychodrama.pdf
4. Malchiodi C. Art Therapy Sourcebook (Sourcebooks). 2-ге вид. McGraw-Hill, 2006. 288 с. URL: https://archive.org/details/arttherapysource0000malc

НАПРЯМ 4. СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ТА ПОЛІТИКО-ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-10

Безносюк О. Р.,
студент-магістрант
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

ГОЛОД 1946–1947 В УКРАЇНІ ЯК ПРОЯВ КОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СРСР

Голод 1946–1947 років в Україні є важливою сторінкою в історії, яка свідчить про продовження колоніальної політики СРСР щодо українського народу. Ці трагічні події не лише стали наслідком природних катастроф та економічних труднощів, але й відображали свідомі дії радянської влади, що керувалася Москвою. У цій ситуації Україна, яка була одним із головних аграрних регіонів Союзу, зазнала жорсткого вилучення ресурсів на користь імперських амбіцій, попри голод і страждання місцевого населення. Розглядаючи цей голод, варто звернути увагу на те, як економічні, політичні та соціальні механізми пригноблення сприяли поглибленню залежності України та її систематичній експлуатації. Голод 1946–1947 років є не лише трагедією, але й прикладом того, як радянська колоніальна політика сприяла зміцненню контролю над Україною.

Перш за все варто визначитися що собою являє колоніальна політика СРСР. Чудове визначення було подано у законі України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії». Згідно з ним колоніальна політика СРСР – це система заходів, що здійснювалися органами управління, збройними формуваннями, політичними партіями, спрямованих на підкорення, експлуатацію, асиміляцію Українського народу [1]. Це саме те, що вчинило радянське керівництво спровокувавши голод 1946–1947 років.

Після завершення Другої світової війни Україна зіткнулася з колосальними економічними труднощами, пов'язаними з руйнівними наслідками війни. Відновлення економіки було одним з пріоритетних завдань радянського уряду, але процес супроводжувався репресіями

та відвертими грабунками, які вплинули на ситуацію з продовольством у цілій республіці.

Реконструкція України була визначена у «Законі про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства Української РСР на 1946–1950 роки», прийнятому в серпні 1946 року на VIII сесії Верховної Ради УРСР. Четвертий п'ятирічний план не передбачав повного відновлення передвоєнної ролі України в економіці СРСР. Згідно з планом, українська економіка отримувала лише 15% всесоюзних капіталовкладень, хоча УРСР зазнала 42% усіх матеріальних втрат СРСР під час війни. Основною метою першого післявоєнного п'ятирічного плану було відновлення довоєнного рівня промисловості та сільського господарства, а також підвищення продуктивності праці на 36%. При тому кількість коштів виділених саме на сільське господарство було меншим, ніж за всі три попередні п'ятирічки сумарно, що, безумовно, мало вплив на кількість отриманого продовольства [2, с. 28].

Селянство стало основним рушієм економічної реконструкції. Відсутність централізованого державного забезпечення та важка майже безоплатна праця в колгоспі доповнювалися численними високими податками, такими як страхування, «податок на хату», на фруктові дерева, «холостяцький» тощо, які потрібно було сплачувати як грошима, так і продукцією [3, с. 134].

Незважаючи на загрозливу продовольчу ситуацію, радянська влада продовжувала примусове вилучення зерна, спрямовуючи його на експорт і для підтримки інших регіонів СРСР. Це відбувалося на фоні масового голоду, від якого страждало українське населення. Москва свідомо використовувала українські ресурси на користь відбудови інших регіонів Союзу та підтримки нових соціалістичних режимів у Східній Європі, ігноруючи гуманітарну катастрофу в Україні. У 1946 році кількість вивезеного за межі республіки хліба становила 1,7 млн тонн, а у 1947 році ця цифра знизилась до 0,8 млн тонн через неврожай і відсутність попиту на зовнішніх ринках. СРСР не забував про лояльні кола зароджуваного соціалістичного табору. У 1946–1948 роках тільки до Польщі було завезено 1,4 млн тонн зерна [4, с. 15].

Політика радянського уряду в цей період була частиною більш широкої стратегії підпорядкування і контролю над українським населенням. Використовуючи голод як інструмент, влада знову продемонструвала свою готовність придушувати будь-які можливі рухи, що могли сприяти посиленню національної свідомості або прагнення до незалежності. Подібно до Голодомору 1932–1933 років, голод 1946–1947 років був частиною політичного тиску на Україну, що дозволяв тримати населення в підкоренні та залежності від центральної влади. Це відповідало радянським імперським амбіціям і дозволяло

Москві зберігати контроль над стратегічно важливими територіями та їхніми ресурсами.

Радянська влада демонструвала абсолютне ігнорування потреб українців. Незважаючи на численні повідомлення про голод і смертність, центральний уряд не вживав належних заходів для надання допомоги постраждалим регіонам. «Зараз колгоспи почали збирати хліб, і одразу ж після збирання та молотьби хліб вантажать у вагони і вивозять невідомо куди, а тим, хто його збирає, не залишається нічого. Якщо зможеш вкрасти і не попадешся – це твоє, але якщо спіймають – 5 років», – таке висловлювання колгоспника Удовенка з Н. Кайданів наводив у доповідній записці від 15 липня 1947 року начальник управління МДБ по Дніпропетровській області Сурков на ім'я Кагановича [5]. Будь-які спроби звернути увагу на проблему голоду жорстко придушувалися, а інформація про масштаби трагедії була прихована від громадськості. Це ще раз показує пріоритети влади: для Москви головним було збереження і зміцнення політичної влади, навіть ціною людських життів. Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи була вказана цифра у 0.9 млн осіб, саме такими були демографічні втрати України в наслідок цього штучно створеного голоду [6].

Ця штучно створена гуманітарна катастрофа відображає класичні риси колоніальних відносин між центром і периферією. Москва використовувала економічні ресурси України для власних потреб, фактично прирікаючи місцеве населення на страждання та смерть. Україна в цій ситуації постає як експлуатована колонія, де місцеві інтереси не мали значення в контексті глобальних стратегій радянської держави. Хоча Україна формально була частиною СРСР, її ресурсами розпоряджалася Москва, і це підпорядкування відображало класичну колоніальну модель.

Голод мав катастрофічні наслідки для українського суспільства. Мільйони людей померли від голоду, виснаження та хвороб. Тисячі українських родин були зруйновані, а соціальна інфраструктура, яка ледве почала відновлюватися після війни, опинилася на межі колапсу. Більш того, голод став ще однією травмою, яка закріпила глибокі почуття недовіри до радянської влади і посилила національні настрої серед населення.

Голод 1946–1947 років є яскравим прикладом колоніальної політики, яку Радянський Союз, керований Москвою, застосовував щодо України. Ця трагедія підкреслює глибоку нерівність у відносинах між центром і периферією, де інтереси українського народу постійно приносилися в жертву на користь політичних і економічних амбіцій радянського керівництва. Голод став інструментом не лише економічної експлуатації, але й політичного підкорення, що дозволило

зміцнити контроль Москви над Україною та зберегти її колоніальний статус у складі Радянського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії: закон України від 21.03.2023 № 3005-IX.

2. Баран В. К., Даниленко В. М. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-ті рр.). К., 1999. С. 28.

3. Коляструк О. А. Повсякденне життя українського суспільства у перші повоєнні роки. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія «Історія».* Вип. 20. 2012. С. 131–136.

4. Голод 1946–1947 років в Україні – причини і наслідки : міжнародна наукова конференція (матеріали). Київ, 1997 р. 206 с.

5. ЦДАГО України. Ф.1. Оп.6. Спр.4961. Арк. 13.

6. Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. До Дня пам'яті жертв голодоморів. 2020.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-11

Vatsyk Yu. R.,
Postgraduate Student
Hryhorii Skovoroda Institute of Philosophy
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

RECONSTRUCTING CRIMEA: MEMORY POLITICS, CULTURAL IDENTITY, AND THE CHALLENGE OF MEMORIALIZATION

It has been 10 years since the unlawful annexation of the Crimean Peninsula by the Russian Federation. Normally, people rely on the government for decision-making regarding national memory and related procedures. However, as Alla Shapovalova points out, Ukraine can implement its memory policy only in collaboration with non-governmental human rights organizations [3, p. 216]. She believes that civil society human rights organizations play a key role, comparable to that of the Ukrainian government, in matters related to human rights protection, de-occupation, and the eventual reintegration of temporarily occupied Crimea. These organizations engage in international advocacy, document war crimes and

crimes against humanity, monitor human rights in Crimea, and provide support and protection to those affected by repressive actions [4, p. 217].

The policymaking process takes place in the capital of Ukraine. The Ukrainian Institute of National Memory and many other governmental bodies are located in Kyiv and may be far removed from an understanding of Crimean cultural heritage. Therefore, national collaboration with organizations such as "Qardaşlıq", "Alem", "Voice of Crimea" and others, as well as with scholars in Crimean Tatar studies, who remain relatively niche and are not widely studied abroad, is crucial at this point.

When Crimea is returned to Ukraine, the country will face numerous challenges, including the deportation of Russians who illegally settled in the region and the reintegration of Crimea into the nation's memory politics. This will require not only logistical and political efforts but also a deep engagement with how Crimea's historical and contemporary narratives fit into the broader Ukrainian identity.

As Iryna Kovalska-Pavlenko emphasizes, Ukraine's memory policy is often shaped by what she terms "memory wars" [3, p. 13]. These "memory wars" are not productive conversations about the past but rather are utilized by policymakers to control the narrative, stifling open dialogue. This is particularly relevant in the context of Crimea, whose history is complex and involves diverse ethnic groups like the Crimean Tatars, Ukrainians, and many others. Thus, the reconstruction of Crimea cannot be a purely physical process, it must also involve cultural and memorial reconstruction, addressing the layered traumas experienced by these different groups. This is especially important given Crimea's history as a place where both victims and perpetrators have coexisted.

In his seminal work "Presidents and Memory" Oleksandr Grytsenko provides many relevant examples of how memory politics have been mismanaged in Ukraine. Just for example let's look at what he writes about L. Kuchma: "L. Kuchma's commemorative policy became more active during election campaigns, yet even then, he avoided honoring controversial historical figures like Ivan Vyhovsky, Ivan Mazepa, Symon Petliura, or Stepan Bandera" [2, p. 269]. Grytsenko also points out that Kuchma's decrees often preserved Soviet phraseology, such as the "activation of educational and patriotic work," and avoided using terms like "nation," replacing them with "people" or "society." This cautious approach extended to discussions about the cultural genocide of the Crimean Tatars, where Kuchma refrained from labeling it as forced deportation [2, p. 54].

Ukrainian memory politics have traditionally centered on genocides and wars, but these narratives are usually framed from the perspective of Kyiv or Western Ukraine. Crimea's unique history, including its annexation by Catherine II in 1783, the forced deportation of Crimean Tatars by Stalin in 1944, and ongoing efforts at Russification, has often been marginalized in these discussions. An essential goal of post-occupation Ukraine will be

to reframe the national narrative to include Crimea as a distinct region, one that is not only politically but also culturally and historically significant.

Excluding the history of the Crimean Tatars from Ukraine's national narrative is inconsistent with the vision of a sovereign nation that coexists with the autonomous republics within its borders. Ukraine was not originally a colonizer of Crimea, Ukrainians share a similar history of loss and suffering from Russian imperialism. However, Ukrainian memory politics have sometimes employed colonial approaches in managing intercultural relations with Crimea within the country, as well as its political status [1, p. 37–38].

Ukrainian historian Martin-Olexandr Kisly, who was born in Crimea, hypothesized that the Crimean Tatars represent a test of Ukraine's imperialist tendencies [3, p. 23]. Therefore, in addition to rebuilding damaged infrastructure and removing Communist and Russian symbols, Ukraine must also foster an authentic relationship with the Crimean Tatars. It is crucial to shift the understanding of "Ukrainian" from an ethnic identity to one of shared values and experiences. Such an approach aligns with modern global ideals and will allow Ukrainians to avoid acting as oppressors while embracing "the Other" with respect and dignity.

Reconstruction in Crimea will require not only the rebuilding of infrastructure damaged during the war and years of neglect under Russian occupation but also a cultural and ideological transformation. This includes removing Soviet and Russian symbols, such as monuments to Soviet heroes or Russian imperial figures, which serve as constant reminders of colonial domination.

Yevhenia Horiunova mentioned an important aspect that should be kept in mind for such a transformation. She notes that after the failed attempt to seize Tuzla Island by Russia in 2003, they focused more on "soft power" [1, p. 38]. This led to increased support for pro-Russian parties, the erection of a monument to Catherine II, the conduct of the annual festival "Great Russian Word" (from Russian, "Великое Русское Слово"), and greater Russian investment [1, p. 39].

Such mental artifacts of the past should not be preserved, just like physical ones. Therefore, as Ukraine moves toward reintegrating Crimea, it will be essential to develop a memory policy that reflects this complexity. The process of memorialization should not simply replace Russian symbols with Ukrainian ones but should create a space where multiple narratives can coexist. This may involve preserving certain Soviet-era and modern Russian structures not as celebrations of that period but as reminders of the repression that occurred. At the same time, new monuments and memorials must be built to honor the victims of more recent events, as well as to establish educational programs about these historical lessons. It is crucial for this effort to be nationwide and not just a local battle. By incorporating such knowledge into every Ukrainian's understanding, we can help Crimean

Tatars win their fight for their memory and cultural identity, which has been stolen by Russian colonial politics.

The reconstruction of Crimea, both physically and culturally, presents Ukraine with an opportunity to rethink its approach to memory politics. Rather than engaging in another round of memory wars, where emotional appeals are used to stifle debate, Ukraine can use the reintegration of Crimea to create a more inclusive and nuanced national narrative. By acknowledging the layered history of the peninsula and finding ways to memorialize its diverse past, Ukraine can build a future where Crimea is fully integrated into the country's political and cultural landscape.

Ultimately, decent reconstruction is impossible without proper memorialization. This means not just rebuilding roads and bridges but also addressing the deep historical wounds that have shaped Crimea's identity. By creating a space where all voices are heard, Ukraine can move toward a future where memory becomes a tool for reconciliation rather than division.

Bibliography:

1. Горюнова Є. Крим в контексті української соборності. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : Історичні науки*. 2023. Т. 34 (73), № 1. С. 34–41.

2. Гриценко О. Президенти і пам'ять: Політика пам'яті президентів України (1994–2014): підґрунтя, послання, реалізація, результати. Київ : «К.І.С.», 2017. 1136 с.

3. Ковальська-Павелко І. «Війни пам'яті» як ключовий чинник формування державної політики пам'яті в сучасній Україні. *Krakowskie Studia Małopolskie*. 2022. 3 (35). С. 7–26.

4. Шаповалова А. Перспективи та виклики реінтеграції АР Крим. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2024. № 27. С. 213–221.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-12

Дукач-Василенко Н. Ю.,
аспірантка кафедри політології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

МЕДЖЛІС ЯК ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО КОРІННОГО НАРОДУ УКРАЇНИ

Меджліс кримськотатарського народу відіграє важливу роль у забезпеченні політичного представництва, збереження ідентичності та захисту прав кримськотатарського корінного народу України. Його діяльність спрямована на збереження традицій корінного народу, сприяння його розвитку та забезпечення активної участі кримськотатарської спільноти в суспільно-політичному житті України.

У 2014 році Україна визнала Курултай як найвищий представницький орган кримськотатарського корінного народу, а Меджліс відповідно як його виконавчий орган [1]. Слід зазначити, що Меджліс – це єдиний вищий повноважний представницький виконавчий орган кримськотатарського корінного народу. Відповідно, Голова та склад Меджлісу обираються кожним новим складом Курултаю шляхом таємного голосування. Обирається майбутній склад з поміж делегатів Курултаю. Сучасний устрій Меджлісу було сформовано ще в 1991 році з метою представництва інтересів кримських татар в Україні, в АР Крим та на міжнародній арені.

Меджліс складається з 33 членів, включаючи Голову Меджлісу та підпорядковується в своїй діяльності Курултаю, а також керується його рішеннями та Положенням про Меджліс кримськотатарського народу, Регламентом, нормами міжнародного права та законодавчими актами України тощо. Як зазначається на сайті представницького органу, з 1991 по 2014 році головною метою Меджлісу була ліквідація наслідків геноциду корінного народу, скоєного радянською владою, відновлення національних та політичних прав кримських татар та реалізація права корінного народу на вільне національне-державне самовизначення на своїй національній території [4].

До окупації АР Крим майже у 300 населених пунктах Криму функціонували місцеві Меджліси, серед яких було 15 районних та 7 міських. Проте після окупації півострова, Меджліс почав зазнавати утисків з боку окупаційної влади та залишив півострів заради власної ж безпеки. Як зазначає теперішній Голова Меджлісу, після окупація

у виконавчого органу «з'явились нові завдання», з поміж інших, найважливішою метою діяльності Меджлісу стала робота, спрямована на деокупацію Криму. «Практично все, чим ми займаємося у Києві, спрямоване на те, як Крим має бути звільнений і як ми будемо розвиватися після звільнення», – зазначив Рефат Чубаров у коментарі Суспільному Крим [6].

Таким чином, з 2014 року Меджліс знаходиться в м. Києві та представляє інтереси кримськотатарського корінного народу на національному та міжнародному рівнях, відстоює право народу на самовизначення, спільно з Україною займається питаннями щодо деокупації та реінтеграції Криму, підтримкою кримських політв'язнів та їхніх родин, розвитком та збереженням кримськотатарської культури та самобутності [4].

Сучасний склад Меджлісу було обрано ще в жовтні 2013 року. Його структура виглядає наступним чином: Голова Меджлісу – Перший заступник Голови та 3 Заступники – Секретаріат – 12 управлінь за напрямками (наприклад, Управління по роботі з органами національного самоврядування на материковій частині України, Управління по зв'язках з ветеранами кримськотатарського національного руху, громадськими організаціями, Управління по взаємодії з Верховною Радою України, органами державної виконавчої влади, місцевими органами самоврядування, депутатами рад всіх рівнів та ін.) [4].

Після анексії Криму Голові Меджлісу Рефату Чубарову та лідеру кримськотатарського корінного народу Мустафі Джемілєву було заборонено в'їзд на півострів, згодом проти заступників Голови Меджлісу окупаційна влада порушила кримінальні справи, а члени Меджлісу піддавалися постійному тиску. А 18 квітня 2016 року так званий мін'юст рф вніс Меджліс кримськотатарського корінного народу до переліку громадських та релігійних об'єднань, діяльність яких на території так званої рф зупинена «у зв'язку із здійсненням ними екстремістської діяльності». У відповідь на це росія отримала міжнародний осуд та осуд з боку України, а Міжнародний суд ООН ухвалив рішення зобов'язати рф забезпечити право кримських татар на представницькі інституції, в тому числі Меджліс. Але, як відомо, російський агресор проігнорував рішення Міжнародного суду та продовжує репресії на півострові [7].

Відповідно до прийнятого у 2021 році Закону України «Про корінні народи України», Меджліс має набути офіційного статусу представницького органу кримськотатарського народу. У Статті 8 «Правовий статус представницьких органів» зазначеного закону йдеться про те, що «представницькі органи набувають та втрачають права та обов'язки…після прийняття Кабінетом Міністрів України рішення про закріплення їх правового статусу чи його позбавлення. Проєкт такого рішення вноситься на розгляд Кабінету Міністрів України центральним

органом виконавчої влади… [5]. Відомо, що Меджліс подав необхідний пакет документів ще в червні 2023 року до Держслужби України з етнополітики та свободи совісті для закріплення правового статусу представницького органу кримськотатарського корінного народу. Та, наскільки відомо, поки що Кабінет Міністрів України не схвалив це рішення. Рефат Чубаров вважає, що Кабмін затягує з ухваленням рішення відповідного рішення [2]. Причин цьому може бути декілька, зокрема брак політичної волі, бюджетні питання або ж небажання окремих політичних акторів тощо.

Адже після закріплення офіційного правового статусу, суспільно-політичні права Меджлісу суттєво розширяться. Виконавчий орган матиме можливість брати участь у розробці та реалізації різноманітних державних, регіональних та місцевих програм, котрі стосуються прав та інтересів кримськотатарського корінного народу. Відповідно, з набуттям правосуб'єктності, жодне офіційне рішення, що стосуватиметься інтересів кримських татар, не зможе вважатись прийнятим чи легітимним без участі Меджлісу. Також, органам влади доведеться консультуватись з представницьким органом з питань щодо надання землі представникам корінного народу, котрі повертатимуться в Крим. Передбачається, що і порядок включення відомостей про історію, культуру та мову кримських татар до навчального процесу в Україні також має відбуватись у взаємодії з Меджлісом кримськотатарського народу [2]. Також, після закріплення статусу де-юре, Меджліс та його діяльність буде забезпечуватись за рахунок Держбюджету України за окремою бюджетною програмою, відповідно до чинного законодавства [5]. Що в умовах воєнного стану та довготривалої оборони може бути одним з ключових факторів із затягненням прийняття відповідного рішення.

Поруч з цим, Меджліс за останні 10 років активно розгорнув свою суспільно-політичну діяльність та розвинув відносини з українською владою на новому рівні, що позитивно вплинуло на його роль як інституційного механізму реалізації політичної участі кримськотатарського корінного народу України. Про це можуть свідчити заяви Меджлісу щодо підтримки територіальної цілісності України та невизнання незаконної окупації Криму, налагодження співпраці з Україною на міжнародній арені у боротьбі за деокупацію Криму, участь представників Меджлісу у політичних процесах України, активна міжнародна участь, спрямована на захист та підтримку прав кримськотатарського корінного народу [4] тощо.

Проте питання правового статусу Меджлісу залишається відкритим у зв'язку з певними причинами, пов'язаними зі складною ситуацією в країні, через російсько-українську війну, російське повномасштабне вторгнення та ін. Ключовою проблемою є питання майбутнього Криму, його деокупації та реінтеграції, на що представники української влади

та кримськотатарського корінного народу можуть мати різні погляди. Своєю чергою, закріплення його як офіційного представницького органу на рівні українського законодавства відкриє нові можливості для співпраці з державними структурами та забезпечення активної участі у розробці та реалізації політики щодо захисту прав та інтересів кримськотатарського корінного народу. Адже роль Меджлісу є багатогранною: від забезпечення збереження спадщини, автохтонності корінного народу до боротьби за його майбутній статус, що безпосередньо вплине як на долю кримськотатарського корінного народу як в Україні і міжнародній арені, так і на подальшу долю Криму.

Список використаних джерел:

1. Афанасьєва М., Кормич Л. Національне представництво кримськотатарського народу: історична ретроспектива XX–XXI ст. *Сторінки історії*. 2019. № 48. URL: https://doi.org/10.20535/2307-5244.48.2019.176397
2. Кабмін України затягує закріплення правового статусу Меджлісу – Чубаров. Крим. Реалії. 2024. URL: https://ua.krymr.com/a/news-kabmin-zakriplennnia-statusu-medzhlisu-chubarov/32827888.html
3. Малиновська Н. Кримські траєкторії у публічній політиці на материковій частині України: конструкція наративу етнічної політики після 2014 року. *Ідеологія і політика*. 2019. № 1(12). URL: https://core.ac.uk/download/pdf/267811116.pdf
4. Меджліс. Офіційний сайт. URL: https://qtmm.org/
5. Про корінні народи України. Закон України 1616-IX, поточна редакція від 31.03.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text
6. Цей день в історії: Меджлісу кримськотатарського народу 33 роки. Суспільне Крим. 2024. URL: https://suspilne.media/crimea/779955-cej-den-v-istorii-medzlisu-krimskotatarskogo-narodu-33-roki/
7. Щодо дотримання прав кримськотатарського народу в анексованому Криму. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень. 2015. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/schodo-dotrimannya-prav-krimskotatarskogo-narodu-v-aneksovanomu-krimu

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-13

Захарова М. О.,
студентка-магістрантка
кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

«АРАБСЬКА ВЕСНА» ЯК ПРОЯВ ПОСТКОЛОНІАЛЬНИХ ПОШУКІВ ІДЕНТИЧНОСТІ В АРАБСЬКИХ СУСПІЛЬСТВАХ

Поняття «Арабська весна» позначає хвилю протестів та революційних рухів, що охопили низку арабських країн на початку 2010-х років. Ці події, попри свою унікальність у кожному з державних контекстів, мали спільний знаменник – прагнення до соціальних, політичних та економічних змін, зокрема, до подолання авторитаризму, корупції та соціальної несправедливості. Водночас, Арабська весна може розглядатися як прояв постколоніальних пошуків ідентичності, гідності та справедливості у суспільствах, що продовжують боротися зі спадщиною колоніалізму та його наслідками. Процес деколонізації арабських держав відбувався нерівномірно і супроводжувався складною трансформацією політичних систем та формуванням національної ідентичності.

Важливим аспектом є те, що колоніалізм не лише залишив інституційну спадщину, але й сформував певні соціальні та політичні парадигми, які згодом використовувалися місцевими елітами для підтримки свого правління. Наприклад, після падіння колоніального управління, багато арабських держав продовжували використовувати авторитарні методи та інституції, що спочатку були створені для колоніального контролю. Це включало армію, систему безпеки та правові інституції, запозичені з британської та французької правових систем. Такі практики стали основою для формування недемократичних режимів, які утримували владу за рахунок репресивних механізмів і політики, що пригнічували суспільне життя, не даючи можливості розвинутися громадянському суспільству та демократичним інститутам [1, с. 11–30].

На етапі після здобуття незалежності багато арабських держав активно намагалися сформувати власну ідентичність через ідеї арабського націоналізму. Арабський націоналізм, представлений такими ідеологічними течіями, як насеризм та баасизм, намагався об’єднати народи арабського світу на основі спільної культури, мови та історії. Однак, попри антиімперіалістичний та антиколоніальний характер, ці ідеології були не повністю вільними від західного впливу і нерідко включали елементи західної політичної думки.

Іншим аспектом розвитку постколоніальної ідентичності було питання релігії, зокрема, поширення ісламських ідей як основи для побудови національних держав. Після розпаду Османської імперії та виникнення нових національних держав, реформісти, такі як Джамаль ад-Дін аль-Афгані та Мухаммад Абдо, намагалися оновити ісламське мислення, зробити його більш сучасним та відповідним до нових реалій. Їхні зусилля мали на меті звільнити ісламську думку від колоніального впливу та надати їй нової життєвої сили, яка могла б стати основою для арабського національного та постколоніального відродження.

У постколоніальному періоді арабські суспільства намагалися побудувати нові політичні моделі, орієнтуючись на об'єднання регіону. Панарабські ідеї, що виникли на хвилі деколонізації, мали на меті створення єдиної арабської нації, яка б об'єднувала всі арабські держави та позбулася західного впливу. Проте, навіть попри ідеологічне натхнення, панарабізм не зміг повністю подолати колоніальні наслідки. Західний вплив, зокрема через підтримку певних режимів (наприклад, створенняІзраїлю та його подальша підтримка Заходом), сприяв посиленню фрагментації та суперечок всередині арабського світу.

На противагу цьому, панісламські ідеї прагнули об'єднати не тільки арабів, а й усіх мусульман на основі релігійних принципів. Проте і ці ідеї мали свої обмеження, оскільки, з одного боку, їх розвиток стримувався західним впливом та розподілом регіону між західними державами, а з іншого – через внутрішні суперечки між різними релігійними та етнічними групами. Незважаючи на певні успіхи, жодна з цих моделей не змогла повністю вирішити питання постколоніальної ідентичності та незалежності регіону [2, с. 101–110].

Постреволюційний період показав, що існує великий спектр внутрішніх і зовнішніх факторів, які ускладнюють трансформацію постколоніальних держав у сучасні демократичні суспільства. Зокрема, важливу роль у цьому процесі відіграє західний вплив, який часто продовжує втручатися у внутрішні справи арабських держав, підтримуючи певні уряди або політичні рухи, що вигідні з геополітичної або економічної точки зору. Водночас, внутрішні розбіжності, такі як релігійні, етнічні та племінні конфлікти, які посилювалися колоніальною політикою «розділяй і володарюй», знову виходять на передній план.

Крім політичного виміру, Арабська весна також має глибокий культурний аспект, що відображає тривалі процеси пошуку нової ідентичності в арабських суспільствах. Сучасна культура арабських країн є продуктом складного переплетіння традиційних ісламських, арабських та західних (колоніальних) елементів. Арабська весна стала

актом культурного повстання проти «західної гегемонії», що продовжує впливати на формування цінностей і уявлень у суспільстві.

Арабська весна демонструє спробу повернення суб'єктності арабським суспільствам – відновлення їхньої здатності діяти як незалежні політичні одиниці та визначати власний шлях розвитку, що є ключовою темоюПостколоніальної критики. Водночас це виклик не лише внутрішнім авторитарним режимам, але й зовнішнім силам, які впливають на регіон.

Список використаних джерел:

1. Габер Є. В. «Арабська весна» на Близькому Сході: вибір моделі суспільної трансформації. *Суспільно-політичні трансформації в країнах Сходу на сучасному етапі* : колективна монографія. 2012. С. 11–30.
2. Волович О. О. Глобалізація в арабському світі: виклики, втрати і надбання. *Вісник Львівського університету*. 2011. Вип. 53. С. 101–110.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-14

Іванцова Є. О.,
аспірантка кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

Космина В. Г.,
доктор історичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

СПІВПРАЦЯ БІЛОРУСЬКОЇ Й УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В ДОБУ СТАНОВЛЕННЯ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1919–1939 РР.)

Повалення монархічного режиму в царській Росії не поклало край колоніальній політиці, яку традиційно проводив щодо національних (неросійських) регіонів імперський центр. Після жовтневого перевороту 1917 року за реалізацію цієї політики взявся більшовицький режим, щоправда, вже під новими гаслами («пролетарської єдності», «світової соціалістичної революції» тощо). Ряд новостворених національних держав (Фінляндія, Польща, Латвія, Литва, Естонія) змогли і проголосити, і відстояти свою незалежність. Іншим пощастило менше.

Так, проголошені в 1918 році незалежні Українська Народна Республіка (УНР) і Білоруська Народна Республіка (БНР) не змогли вистояти перед численною більшовицькою (переважно російською) армією, хоча армія УНР довго чинила опір і більшовикам, і білогвардійцям. Уряди УНР і БНР разом зі своїми політичними прихильниками змушені були емігрувати, і вже на чужині, у надскладних умовах, продовжили боротьбу за визволення з-під колоніального ярма своїх держав. Останні перебували під диктаторською владою «компартій», що за статутом були «обласними організаціями» Російської компартії (більшовиків), а в 1922 році навіть формально були включені в єдину більшовицьку імперію.

Успіх діяльності еміграції і в здобутті серед політичних кіл зарубіжних країн підтримки ідеї незалежності власних держав, і в згуртуванні співвітчизників в еміграції великою мірою залежав від налагодження співпраці між емігрантськими структурами УНР і БНР в політичній, економічній, культурній царині.

Зазначимо, що в міжвоєнний період загальна білоруська еміграція була спрямована не лише до Європи, а й на Американський континент. Найбільшими центрами білоруської діаспори стали Чехословаччина, Литва, Сполучені Штати Америки, Аргентина, Німеччина, Парагвай та Уругвай [2, с. 12]. Водночас географія розселення українців була значно ширшою. Наприклад, немає жодних свідчень про формування та діяльність білоруських еміграційних центрів у Китаї та Румунії в той час як українці зарубіжжя проявляли свою політичну та громадську активність в цих країнах [4, с. 18].

Найбільш активні емігранти брали участь в діяльності політичних центрів та молодіжних організацій. Найбільш відомими були «Білорусько-американський національний союз в Чикаго», «Хаврус білоруських працівників у Франції», «Білоруський Сокол», «Об'єднання білоруських студентських організацій», «Союз білоруських студентів».

Однак, в міжвоєнний період основним центром білоруської та української еміграції стала Чехословаччина. Привабливість цієї країни для мігрантів з колишньої Російської імперії пояснювалася фінансовою підтримкою, яку надавав чехословацький уряд[1] [2, с. 12]. Окрім того, Чехословаччина в міжвоєнний період мала розвинуті промисловість та демократичні інститути.

[1] Програма фінансової підтримки для мігрантів з колишньої Російської імперії мала назву «Російська акція допомоги». Дана програма була ініційована президентом Чехословацької Республіки Томашем Масариком. В своїй роботі С. В. Віднянський вказує, що за період 1921–1937 рр. Чехословацький уряд виділив 50,8 млрд чеських крон на проведення даної програми [6, с. 31].

Стосовно чисельності білоруської та української діаспор в зазначений період точних відомостей знайти не вдалося. Никифор Григоріїв в своїй статті вказує, що в 1922 р. в Чехословаччині було 20 000 українців [8, с. 17]. Кількість білорусів була на порядок менша. На думку білоруської дослідниці Ольги Коваль білоруська громада в Чехословаччині була не великою – 500–700 осіб [3, с. 27].

Українська діаспора, окрім того, що була більшою, мала також кращі фінансові можливості. Це дозволило українським емігрантським організаціям[2] надавати допомогу й білорусам. Білоруси, зі свого боку, створили Білоруську Громаду[3], завданням якої й було залучення фінансових субсидій не лише від чехословацького уряду, а й від українських організацій [4, с. 5].

Українські емігранти в Чехословаччині були достатньо організованими навіть для створення власних навчальних закладів. Серед білорусів також існувала ідея створення Білоруського наставницького інституту, але реалізована вона так і не була[4]. Тож через відсутність власних вищих навчальних закладів білоруси були змушені продовжувати освіту в чехословацьких або ж українських вищих навчальних закладах.

Студенти-білоруси навчалися в Українському вищому педагогічному інституті імені М. Драгоманова (саме там в 1923 р. була відкрита перша кафедра білорусознавства), Українській господарській академії в Подєбрадах, Українському технічно-господарському інституті, Українському соціологічному інституті та Українському вільному університеті (далі УВУ) [3, с. 29].

В УВУ навчалось не багато білорусів. Наприклад в першому семестрі 1921–1922 н. р. з 702 студентів 2 були білорусами. А в літньому семестрі 1930/1931 н. р. 3 білоруси з 253 осіб [6, с. 64].

Свідченням тісної співпраці білоруської та української еміграції в Чехословаччині є функціонування білоруського наукового кабінету в Українському інституті соціології (Прага). В період з 1927 по 1930 рр. його очільником був один із засновників Білоруської партії соціалістів – революціонерів Томаш Гриб. Більше того, Томаш Гриб, як екстраординарний професор, викладав білоруську мову в Українському педагогічному інституті імені Михайла Драгоманова [7, с. 55].

Співпрацювали білоруські й українські емігранти і на американському континенті. У 1923 році в США почалася робота зі створенню Білорусько-українського союзу. В 1936 р. був створений

[2] До них варто віднести Український громадський комітет (УГК) та Центральний союзу українського студентства (ЦЕСУС) [1, с. 283].

[3] Була створена в грудні 1920 р.

[4] З ініціативою створення Білоруського наставницького інституту виступав Томаш Гриб в 1922–1923 рр.

білорусько-український республіканський клуб в США. У 1927 році українцями, білорусами в Монтевідео (Уругвай) був створений культурний центр імені Т. Шевченка [4, с. 18]. В Аргентині в 20-х рр. XX ст. було створено Аргентинський союз білоруських та українських робітничих організацій. В 1925 році було підписано угоду про взаємодію білоруської та української діаспор Аргентини. Даний документ діє і на сьогоднішній день, представники діаспор разом ведуть боротьбу проти дискримінації, відстоюють свої права в суспільстві [2, с. 12].

Серед білоруських організацій набула широкого поширення практика запрошувати українських політичних та культурних діячів на різноманітні заходи. Зокрема в 1924 р. перед білорусами в США виступив український письменник Осип Назарук [4, с. 18].

Отже, білоруси разом з українцями в міжвоєнний період брали участь у спільних економічних проектах, переймали організаційний досвід, брали участь в українських культурних заходах, навчались в українських навчальних закладах. Цьому зараджували насамперед схожість мов, схожі політичні позиції з багатьох геополітичних питань. Ця співпраця сприяла до певної міри майбутньому визнанню у світі незалежності двох країн.

Список використаних джерел:

1. Даниленко О. Роль українського громадського комітету в соціальній адаптації емігрантів. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки.* 2003. Вип. 9. С. 278–295.

2. Коваль О. В. Связи белорусской и украинской эмиграции (1918–1939). *Вестник Полесского государственного университета. Серия общественных и гуманитарных наук.* 2010. № 2. С. 9–14.

3. Коваль О. В. Співпраця української і білоруської діаспори в галузі освіти у міжвоєнний період. *Військово-науковий вісник.* 2010. № 14. С. 26–34.

4. Коваль О. В. Вплив взаємозв'язків українських і білоруських емігрантів на розвиток діаспор у міжвоєнний період. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Історичні науки.* 2013. Вип. 21. С. 17–21.

5. Шарухо И. Н. География белорусской диаспоры. Регіон – 2007: *Стратегія оптимального розвитку* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 17–18 квітня 2007 р., м. Харків. С. 150–152.

6. Віднянський С. В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921–1945 рр.). 1994. 82 с.

7. Kolenovska D., Plavec M. Běloruska emigrace v mezivlačnem Československu. Studie a dokumenty. Sociopolitický aspekt. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2017. 287 p.

8. Григоріїв Н. Я. Чесько-Українські стосунки. Нова Україна. 1922. Ч. 1. С. 15–18.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-15

Корчагіна О. В.,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри журналістики
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
м. Полтава, Україна

СУЧАСНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР: РОЛЬ «НОВИХ МЕДІА» В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Термін «Нові медіа» добре пояснив Рассел Нойман, професор Мічиганського університету: «New media – це новий формат існування засобів масової інформації, які постійно доступні на цифрових пристроях і передбачають активну участь користувачів у створенні та поширенні контенту» [2]. Сучасний розвиток інформаційного простору залежить від здатності швидко пристосовуватися до змін і активно використовувати мультимедійні технології для забезпечення доступу до інформації, покращення комунікації та залучення аудиторії. Швидкий розвиток технологій і комунікацій змінив медіапарадигму та способи сприйняття інформації. Це створює нові виклики для суспільства, яке має адаптуватися не лише до цих змін, а й жити в умовах російсько-української війни, що почалася 24 лютого 2022 року.

Російська агресія стала безпрецедентним викликом для українського суспільства та медіапростору. За таких умов українські електронні медіа опинилися на передовій у боротьбі за правду та захист національних інтересів. І сьогодні вони відіграють вирішальну роль у формуванні громадської думки, протидії ворожій пропаганді та об'єднанні суспільства перед лицем загрози національному існуванню.

Перш за все, варто зазначити, що жодне медіа, навіть онлайн-видання, не знало, як діяти вранці 24 лютого 2022 року. Перші дні після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну продемонстрували, що українська журналістика виявилася зовсім не готовою до роботи в умовах війни. Лише через день-два кожне медіа змогло визначити для себе відповідний формат роботи.

Однією з найбільш помітних змін у контенті електронних медіа стало переважання воєнної тематики. Основними темами інформаційного простору стали новини про хід бойових дій, дипломатичні зусилля, гуманітарні наслідки та міжнародну реакцію на війну. Значну увагу медіа приділяють висвітленню героїзму українських військових, стражданням мирного населення, руйнуванню інфраструктури та воєнним злочинам, скоєним російською армією. При цьому журналісти

прагнуть подавати збалансовану та об'єктивну інформацію, базуючись на фактах і перевірених джерелах.

Ще однією з тенденцій стало зростання патріотичного та мобілізаційного контенту в медіа. В умовах російської агресії та загрози для національного існування медіа відіграють ключову роль у піднесенні морального духу населення, заохоченні до волонтерства та благодійної діяльності, а також у мобілізації суспільства на підтримку армії та держави. Це відбивалося через публікацію журналістських матеріалів про героїзм і самовідданість українських захисників, висвітлення волонтерських ініціатив, благодійних заходів і закликів до єднання та стійкості нації перед обличчям агресії.

Соціальні мережі також є представниками «нових медіа» й на сьогодні вони стають дедалі важливішим джерелом інформації, причому це стосується як широкої аудиторії, так і журналістів. Вони все частіше використовують платформи на зразок Facebook, Telegram та Instagram для отримання новин, реакцій суспільства та даних про діяльність влади. Однією з ключових тенденцій сучасного інформаційного простору стало зростання аудиторії Telegram- і YouTube-каналів. Telegram-канали частково навіть витіснили традиційну журналістику, що створює певні проблеми. У Telegram часто поширюється нефільтрований потік інформації, який містить неперевірені дані, а іноді й відверті фейки без подальших спростувань. Ми можемо констатувати, що стандарти журналістики практично не дотримуються. На YouTube ситуація дещо інша, але там також безліч каналів, що займаються інформаційним авантюризмом або навіть шахрайством. Та все ж незважаючи на ризики дезінформації та маніпуляцій, користувач обирає швидкість і зручність доступу до інформації через соціальні мережі. Таким чином, соціальні мережі перетворюються на ключовий інструмент для отримання інформації для багатьох українців.

Дезінформаційні кампанії часто є складовою частиною гібридної війни, яка може включати підривну діяльність у медіапросторі, провокації, теракти, а також економічний і соціальний тиск на владу та населення. Зокрема, Росія активно використовує гібридні операції для дестабілізації ситуації в країнах, проти яких вона веде агресію. Для України ці питання стають особливо важливими в контексті інформаційного виміру війни, яку Росія вже тривалий час веде проти українців. Слід зазначити, що сьогодні Україна успішно тримає оборону на інформаційному фронті. Наприклад, країна увійшла до рейтингу топ-25 держав світу за рівнем кібербезпеки, відповідно до Національного індексу кібербезпеки (NCSI). Для системної протидії інформаційним та цифровим викликам уряд України схвалив Стратегію інформаційної безпеки до 2025 р. Метою Стратегії є протидія внутрішнім та зовнішнім загрозам, підтримка інформаційними засобами соціальної і політичної стабільності й оборони держави.

Також Україна здобула значний досвід у сфері кіберзахисту та підвищення медіаграмотності населення і може ділитися цими знаннями з іншими країнами, зокрема, тими, що нині борються з проявами авторитаризму.

Отже, перевірка інформації стала звичною та обов'язковою діяльністю для свідомих споживачів «нових медіа». На наш погляд, це зумовлено такими факторами: інформаційнопросвітницькі кампанії на провідних медіаресурсах; активізація роботи на всіх можливих комунікаційних платформах Центру протидії дезінформації; активна централізована інформаційна кампанія держави, яка закликала громадян України перевіряти інформацію через її відповідність офіційним повідомленням державних органів влади, недовіряти невідомим акаунтам у соціальних мережах та медіа, зокрема й російським медіа.

Війна загострила усвідомлення медіа своєї ролі та місії в суспільстві. Війна змусила медіа вийти зі звичної зони комфорту, переглянути підходи до комунікації з аудиторією, формування контенту та прозорості.

Список використаних джерел:

1. Modern Political Propaganda: Definition, Examples & How To Spot It // Liberties.eu. URL: https://www.liberties.eu/en/stories/political-propaganda/43850.

2. Neuman R. The future of the mass audience / R. Neuman. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 205 p.

3. Особливості функціонування медіаринку України в умовах війни (лютий–вересень 2022 року). URL: https://cct.dp.ua/index.php/ journal/article/ view/198

4. Трансформації медіаринку. URL: https://detector.media/ rinok/article/216649/2023-09-10-transformatsii-mediarynku-yak-zminylysya-spozhyvachi-tsinnostita-pidkhody/

5. Трансформація українських медіа під час війни: здобутки, виклики і перспективи. URL: https://www.google.com/amp/s/interfax.com.ua/ news/blog/ 914975-amp.html

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-16

Космина В. Г.,
доктор історичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ МОДЕЛІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ

Антиколоніальний (постколоніальний) дискурс набирає популярності як в українському медіумі, так і в соціально-гуманітарних науках. Це відбувається на тлі розгортання кровопролитної російсько-української війни, котру небезпідставно називають колоніальною війною Росії. У зв'язку з цим неминуче постає питання про правомірність трактування України як колишньої колонії Росії та семантичні межі такого трактування. Вочевидь необхідно хоча б у загальних рисах окреслити відомі нам із історії Європи різновиди колоніалізму. Для їх розрізнення використаємо цивілізаційний критерій, оскільки саме він однаково враховує культурні, політичні, економічні, етно-соціальні аспекти колоніалізму.

Цивілізація являє собою систему духовно-моральних, політичних, економічних та соцієтальних засобів (медіа), за допомогою яких суспільство як система комунікацій забезпечує своє функціонування та усталеність у просторі і часі. До появи такого засобу комунікацій як писемність існуючі сегментарні спільноти (общини, племена) цивілізації ще не становлять. Вона виникає, коли з появою писемності формується багатофункціональний релігійно-владно-власницький центр, що інтегрує (на основі релігії і моралі) численну периферію з общин і племен. Коли ж на Заході завдяки новому засобу комунікацій – книгодрукуванню – відбувається від-диференціація функціональних соціальних систем політики, права, економіки, науки, мистецтва, моралі тощо з їхніми власними смислокодами, ми на місці середньовічної християнської цивілізації отримуємо тут пост-цивілізацію, системи якої прискорено розвиваються своїми шляхами, приєднуючи до себе комунікації і в інших регіонах світу.

Ось у такій «системі координат» і варто оцінювати різні форми європейського колоніалізму. Їхнє розрізнення дозволить виявити й особливий зміст імперської політики Росії щодо України впродовж останніх століть. Можна окреслити такі цивілізаційні моделі колоніалізму.

1. Найпізніша і найвідоміша з них – це колонізація європейськими державами Тропічної й Південної Африки. Вона була здійснена

головним чином у XIX столітті, а деколонізація регіону відбулася в другій половині XX століття. Численні колонії створювались насамперед для задоволення потреб європейської індустріальної економіки в джерелах сировини та ринках збуту виробленої продукції. Тут зіткнулися два типи суспільств: пост-цивілізаційне європейське, де інтенсивно розвивалися від-диференційовані системи виробництва та економіки, і здебільшого доцивілізаційне африканське, де панувала сегментарна форма системної диференціації з пізньопервісною общиною і племінними прото- чи ранньодержавними структурами. Жаданий економічний зиск колонізатори здобули, в т.ч. експлуатуючи працю аборигенів. Однак, зруйнувавши колишню збалансованість доцивілізаційних структур, вони не змогли замінити їх динамічними європейськими. Наслідком стали лише деякі вестернізовані осередки на тлі розбалансованого маргінального світу.

2. Частково схожий цивілізаційний сценарій мала європейська (англійська) колонізація Північної Америки та Австралії, те також корінне населення було об'єднане в сегментарні (общинно-племінні) спільноти. Але тут колоністи-протестанти зазвичай зганяли його в резервації, а самі на «звільнених» землях організовували власне виробництво. Сюди просто переносилась європейська цивілізація, до якої пізніше стали допускати й аборигенів. Цей тип колонізації ще називається переселенським.

3. Іспанська й португальська колонізація Америки із XVI ст. відбувалась переважно за іншою цивілізаційною схемою. Тут «зустрілись» два уже сформовані типи цивілізацій: класична середньовічна європейська і цивілізації доколумбової Америки (ацтеків, майя, інків). Але вони мали досить специфічні риси. Перша з них формувалась на Піренейському півострові в часи реконкісти і під її впливом мала риси, що зближували її зі східними цивілізаціями (патримоніальна держава, корпоративна організація). Цивілізації доколумбової Америки були цивілізаціями східного типу, але доосьового часу: в них так і не виникли релігійно-філософські системи сучасного типу. У результаті відбулося специфічне з'єднання цивілізаційних структур: патримоніальна державність індіанських цивілізацій була знищена й замінена іспанською, індіанська сільська община поєднувалась з комунальними міськими організаціями, а в царині релігії католицизм панував і зовні набував індіанської стилістики. Утворилась нова, Латиноамериканська, цивілізація. В регіонах поза межами вказаних цивілізацій, де й індіанське населення було нечисленним, поширювався переселенський тип колонізації, особливо в XIX–XX ст.

4. Інакше будувалась колоніальна політика в регіонах, де існували цивілізації осьового часу (Індійська, Китайська, Ісламська). Тут колонізація європейськими католицькими державами періоду середньовічної цивілізації практично унеможливлювалась, оскільки неминуче

супроводжувалась зусиллями церкви християнізувати місцеве населення, що викликало рішучу протидію. А ось у європейській постцивілізації, де релігія стала окремою соціальною системою, а віра визнавалась приватною справою, колоніальна політика була набагато успішнішою. Для цього в регіонах усталених цивілізацій (більшість країн Азії й Північної Африки) колонізаторам належало або якось підпорядкувати собі місцеві цивілізаційні структури, або знайти з ними ті чи ті компроміси. Часто вони встановлювали лише напівколоніальні порядки, які, однак, дозволяли їм отримувати необхідний економічний зиск. Утім, комунікації відповідних функціональних систем поступово поширювались і тут, видозмінюючи (модернізуючи) суспільства Сходу. А Японія самостійно, без колонізації, перейняла й асимілювала західні досягнення в найрізноманітніших сферах.

5. Особливою формою колоніалізму було володіння іноцивілізаційними регіонами в Османській та Російській імперіях. Ідеться про завоювання мусульманськими правителями Туреччини християнських (переважно православних) регіонів на Балканах і на Південному Кавказі, а також завоювання православною Росією переважно мусульманських регіонів – Криму, Кавказу та Центральної Азії. Важливо відзначити близькість релігійних картин світу у християнстві та ісламі, а також наявність в ісламському світі і в Росії питомо східних цивілізаційних характеристик – патримоніального типу державності та общини, що замикає на собі інтереси общинників. Це й уможливило співіснування (деякий симбіоз) колоніальної влади одного цивілізаційного походження і общинних структур іншого. Крім того, держава там і там довгий час не намагалася докорінно трансформувати ці традиційні структури. За це взялася лише тоталітарна більшовицька влада в СРСР, здійснивши небачені колоніальні злочини.

6. На цьому загальному тлі своєю специфікою вирізняється колоніальна політика Росії щодо України (як і Білорусі). Справа тут у початковій цивілізаційній близькості України і Росії. У Київській Русі ми спостерігаємо і патримоніальну державу, і общинну організацію. А православ'я сакралізує одне й інше, закріплюючи єдиний цивілізаційний комплекс. Однак Україна з часом утрачає східні цивілізаційні характеристики – патримоніальну державу (на жаль, як і саму державність) і общину (вже в XVI ст.), розпочавши свій довготривалий транзит у бік Західної цивілізації, у той час як у Московії (Росії) ці характеристики невпинно посилюються, визначаючи і закріплюючи по суті східний вектор її цивілізаційної еволюції.

А от православ'я розглядалося як «підстава» для приєднання України до Московії у 1654 р. і для її колоніального «поглинання» у XVIII ст. Вчені (Д. Мур) відзначають тут на особливий, «династичний», тип колоніалізму, коли значна частина місцевої еліти повністю інтегрується в імперські структури, а маса населення

експлуатується й дискримінується, аж поки не позбудеться цивілізаційних, у т.ч. мовних, відмінностей і не «розчиниться» в культурно однорідній безмовній імперській масі. Про якийсь «цивілізаційний вибір» ітися тут не могло ні в царські, ні в радянські, ні в пострадянські часи, свідченням чого і є теперішня війна.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-17

Нікітюк Д. М.,
студент-магістрант
кафедри державно-правових і гуманітарний наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

РЕГІОНАЛІСТИКА ДОНБАСУ

Актуальність полягає в необхідності дослідження історичних, економічних, культурних та соціально-політичних особливостей Донбасу, що випливають з його індустріального розвитку з другої половини XIX століття, трансформацій у радянський період, економічного занепаду після розпаду СРСР та впливу війни, яка триває з 2014 року.

Друге половині XIX століття було часом відкриття багатих покладів кам'яного вугілля, що значно змінило економічний ландшафт регіону. Основний вугільний басейн – Донбас. Саме тут у 1860-х роках розпочалося масштабне видобування вугілля, яке стало важливим джерелом енергії для всієї імперії.

Майбутній центра промислового Донбасу заклав 1869-го року валійський підприємець-новатор Джон Юз, який викупив у російського князя Сергія Кочубея право побудувати тут завод із виготовлення залізничних рейок. З**важивши на поклади вугілля, він заснував тут виробництво повного циклу, нині властивого для Донбасу: вугілля – кокс – метал.** Сюди на престижну та високооплачувану роботу інженерами та майстрами їхали сотні валійців, англійців, французів, бельгійців та німців. Кілька поколінь європейців жили тут аж до того, як більшовики відібрали в них промислові потужності на початку 1920-х [4].

У другій половині XIX століття Донбас формувався як важливий промисловий регіон в рамках Російської імперії завдяки відкриттю вугілля та залізної руди, що привело до індустріалізації та швидкої урбанізації. Згідно з підходами, викладеними Я. В. Верменич у її праці «Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні», регіональна ідентичність Донбасу почала виразно формуватися

в цей період через його економічну спеціалізацію, соціальну структуру (переважання робітничого класу) та інтеграцію у ширші економічні процеси імперії. Економічна активність стимулювала міграцію до регіону та зміну його демографічного складу, що вплинуло на подальший розвиток політичних і соціальних процесів [1].

Радянський період у розвитку Донбасу охоплює час від утворення СРСР до його розпаду у 1991 році. В цей час Донбас перетворився на один із провідних економічних центрів СРСР, що значно вплинуло на його політичний статус та соціальну структуру. Донбас став основною базою для вугледобувної промисловості та металургії СРСР. У регіоні будувалися нові шахти, заводи та металургійні комбінати, що стало основою економіки.

Варто згадати з середини 19-го століття була потреба в робочих руках, тому починається заселення селянами з російських губерній, які шукають для себе кращого місця, щоб жити та існувати взагалі. Цей процес триває до початку 20-го століття. Потім революція. І вже наприкінці 20-х років розпочалось цільове заселення Донбасу робітниками з російських губерній.

У період колективізації (1920–1930-ті роки) в сільських районах Донбасу, з'явилися колгоспи, що призвело до зміни структури сільського господарства. Цей процес супроводжувався репресіями, голодоморами та насильницькою зміною способу життя селян.

Голодомор 30-х років практично винищив українських селян, і у порожні хати поселялись чужинці. Також варто згадати, що Донецька область входила у десятку областей, які найбільше постраждали під час Голодомору і репресій періоду «Великого терору» [3].

Під час Другої світової війни Донбас став ареною запеклих боїв. Регіон був окупований нацистською Німеччиною в 1941–1943 роках, що призвело до руйнування промислових об'єктів та інфраструктури. Після війни Донбас відновлювався за допомогою державної програми відбудови. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики радянського періоду мають свої ключові моменти.

У радянський період відбувалося трансформації регіональної ідентичності та зміни у взаємодії з центром. Під впливом центральної влади активно насаджувалися загальносоюзні культурні та ідеологічні цінності. Також після складних соціальних процесах, таких як колективізація, голодомори, політичні репресії та післявоєнна відбудова. Вони значно вплинули на населення Донбасу, особливо сільське, що пережило примусові переселення, депортації та зміни у способі життя [1].

У 1980-ті роки, на тлі загальносоюзної економічної кризи, Донбас почав зазнавати ознак занепаду. Неефективність центрального планування, старіння інфраструктури та екологічні проблеми загострили соціальну ситуацію в регіоні. Ці проблеми залишили глибокий слід на

місцевій економіці та суспільстві, що стало підґрунтям для подальших викликів.

Радянський період став вирішальним для формування індустріальної ідентичності Донбасу та його соціально-економічного розвитку. Регіон перетворився на ключову індустріальну базу СРСР, що суттєво вплинуло на його населення, соціальну структуру та політичну роль у загальносоюзній системі. Однак наприкінці цього періоду Донбас зіткнувся з кризою, що стала передвісником його складного пострадянського шляху.

Більш сучасний період можна почати від розпаду СРСР до сьогодення для Донбасу є часом кардинальних змін та викликів. Після розпаду Радянського Союзу в 1991 році Донбас, як і вся Україна, опинився в умовах пострадянської трансформації. Протягом цього часу регіон пройшов через економічний занепад, соціальні потрясіння.

Після розпаду СРСР Донбас, з його індустріальною економікою, був сильно залежний від державних підприємств та централізованого планування. У 1990-ті роки регіон зазнав важкої економічної кризи через зниження попиту на вугілля та продукцію важкої промисловості. Багато шахт і заводів були закриті або працювали з перебоями, що призвело до масового безробіття, зниження рівня життя та соціальних проблем.

У цей час багато державних підприємств Донбасу були приватизовані, часто шляхом корумпованих схем. Власниками заводів і шахт стали великі бізнесмени, що призвело до концентрації економічної влади в руках олігархів. Одним із найвідоміших представників цього класу був Рінат Ахметов.

У політичному житті Донбасу з 1990-х років почали домінувати проросійські партії та політичні сили. З початку 2000-х років політичне життя Донбасу було тісно пов’язане з діяльністю Партії регіонів, яка підтримувалася значною частиною місцевого населення. Віктор Янукович, уродженець Донбасу, став символом цієї політичної сили і обіймав посаду Президента України з 2010 по 2014 рік. Його політика спрямовувалася на зміцнення зв’язків з Росією і захист інтересів олігархів регіону.

Ключовим моментом сучасної історії Донбасу стали події 2014 року, коли після Революції гідності та втечі Віктора Януковича до Росії на сході України спалахнули збройні конфлікти.

З весни 2014 року у регіонах на сході України почалися заворушення. «Антимайдани», які збирали прихильників президента Віктора Януковича, стали посилюватися людьми та грошима з Росії. Потім, під прикриттям «народних революцій», частини Донецької та Луганської областей перестали підкорятися владі в Києві. Рівень агресії зростав, а українська влада, шокована захопленням Криму та проведенням там

«референдуму», часто не могла протиставити «антимайданам» нічого, крім неозброєних поліцейських кордонів [2].

У відповідь на захоплення територій українська влада розпочала антитерористичну операцію (АТО), яка пізніше була трансформована в Операцію об'єднаних сил (ООС). Збройний конфлікт перетворився на затяжну війну, яка триває до сьогодні.

Війна на Донбасі мала катастрофічні наслідки для економіки регіону. Багато шахт і заводів були зруйновані або припинили роботу, інфраструктура постраждала від бойових дій, а тисячі людей втратили житло та роботу. Війна призвела до масової міграції з окупованих територій до інших регіонів України. Окуповані частини Донбасу залишаються ізольованими, а їх мешканці перебувають в умовах постійної нестабільності, обмеженого доступу до медичних і соціальних послуг та залежності від гуманітарної допомоги.

Висновок щодо регіоналістики Донбасу відображає ключову роль, яку відігравала вугільна промисловість у розвитку цього регіону. З другої половини 19 століття Донбас став основним центром видобутку вугілля та металургії, що сформувало його економічну основу на тривалий період. Вугільна промисловість не тільки забезпечувала економічне процвітання регіону, але й сприяла розвитку інфраструктури, міграції населення та формуванню специфічної робітничої культури. Проте після розпаду СРСР і занепаду важкої індустрії Донбас зіткнувся з глибокою економічною кризою. Закриття шахт, скорочення робочих місць та відсутність модернізації призвели до масових безробіття, соціальних проблем і економічної деградації. Регіон, який колись був опорою радянської індустрії, опинився у злиднях без стабільної вугільної економіки.

Ситуація ще більше ускладнилася після початку війни у 2014 році. Початок війни не лише поглибив економічні труднощі, але й призвів до руйнування промислових об’єктів та інфраструктури. Багато підприємств були закриті, а частина територій Донбасу перебуває під контролем росіян.

Список використаних джерел:

1. Верменич, Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. Київ : Інститут історії України НАН України. 2003.

1. Донбас-2014: як розгоралася велика війна. BBC NEWS УКРАЇНА. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cqend3g259lo

2. Терещук Г. Донбас – справжній український регіон, але у 20-му столітті його масово заселили росіянами – етнограф. Радіо Свобода. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/26957848.html

3. Тимошенко Д. Історія, яку нищили: як 120 років тому виглядав європейський Донецьк. Донбас. Реалії. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/yuzivka-staryi-donetsk/31208856.html

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-18

Рогожин С. С.,
студент-магістр ІІ курсу
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

КОЛОНІАЛЬНО-ІНКОРПОРАТИВНА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЩОДО ГЕТЬМАНЩИНИ У XVIII СТОЛІТТІ

Розглядаючи колоніальну політику Російської імперії по відношенні до українських земель у XVIII столітті потрібно виділяти відразу декілька політичних вимірів у яких впроваджувались нові закони та регуляції направлені на перетворення України у внутрішню колонію. Петро І почав активно обмежувати автономію Гетьманщини ще за гетьманування Мазепи. Це відбувалося через скасування гетьманських привілеїв, обмеження влади гетьмана, введення російської адміністрації та посилення контролю над козацьким військом. Гетьманська влада поступово була підпорядкована російським адміністративним органам, а резиденцію гетьмана перенесли з Батурина до Глухова, ближче до російського кордону. Російська влада контролювала призначення гетьманів та обмежувала їхні повноваження. Наприклад, гетьман Данило Апостол, який намагався відновити автономію Гетьманщини, був змушений діяти в імперських правових межах.

Ведучи мову про аспекти імперської правової політики, слід зауважити, що характерною її рисою була максимальна уніфікація. Причому, мусимо розмежовувати уніфікаційні та асимілізаційні дії. Виходячи із загальної спрямованості внутрішньої політики Російської імперії на позбавлення неросійських народів політичної та економічної самостійності та специфічного, такого що склався історично, відношення самодержавства до українського козацтва як до найбільш нелояльної верстви населення, особливими для малоросійських козаків положеннями російських законів встановлювалися дискримінаційні обмеження прав козацтва, зокрема в праві розпорядження майном, оподаткуванні, отриманні освіти.

Ліквідація незалежної української правової системи здійснювалась поступово. Для початку, у вигляді відповідей на запити гетьманів і козацької старшини. Змінюючи існуючу місцеву правову систему, царський уряд не лише поширив на Україну загальноімперське законодавство, але й вніс подальші законодавчі корективи, видавши спеціальні матеріальні та процесуальні закони для української території. А поширення дії різноманітних актів царської Росії припадає ще на початок XVIII ст. Комплексного характеру це втручання набуло завдяки кодифікації прав за російським зразком. Російські урядовці розраховували, що вона сприятиме інкорпорації України у Росію.

В умовах функціонування власної системи права та судочинства в Гетьманщині російське керівництво не лише вимагало їх перекладу зрозумілою для нього мовою, але й схиляло українське населення до звернення за захистом прав до російських установ, що поступово призводило до підпорядкування юрисдикції російських законів та судових інституцій [3, с. 50].

Не можна не відзначити і того факту, що утвердження імперських правових норм в Україні здійснювалось за підтримки старшино–шляхетської верхівки, що намагалася зрівнятися в правах з російським дворянством. Заздрячи правам російського дворянства, вона, по можливості, посилалась на російські правові норми. Зокрема, у 1763 р., йдучи назустріч вимогам українських землевласників, Катерина II санкціонувала своїм указом універсал гетьмана К. Розумовського про заборону самовільного переселення селян. А у 1767 р., видаючи указ стосовно заборони селянам скаржитись на поміщиків, вона вже посилалась на норми російського «Соборного уложення». Причому, дія указу поширювалась і на українські землі імперії. 3 травня 1783 р. українське селянство було остаточно закріпачене, а між окремими станами було проведено чітку межу [1, с. 58].

Вже після ліквідації гетьманства, під приводом систематизації права та спрощення правової системи України було опубліковано «Книгу Статут и прочие права малороссийские» на основі якої, у 1767 р. був підготований новий збірник з прав українського народу за нормативними актами імперської влади.

Таким чином, протягом XVIII ст. вплив російського законодавства на правову культуру українців, які перебували в складі Російської держави, значно посилився. А в окремих випадках російські закони повністю замінили попередні правові норми. Спостерігалося поступове, але неухильне підпорядкування національних правних інституцій великодержавницьким а місцеві стани прирівнювалися до загальноросійських.

Ще одним виміром колоніальної політики були різні економіка та мита які сплачувало населення Гетьманщини до Москви. Українські землі інтегровувались до економічної системи Російської імперії.

Це включало встановлення нових торговельних маршрутів та розвиток інфраструктури, що сприяло економічному зростанню, але також посилювало залежність від імперського центру. Імперія не гребувала активно використовувати природні та людські ресурси Гетьманщини для своїх потреб. Це включало експлуатацію сільськогосподарських земель, лісів, інших природних ресурсів та збір податків.

На думку дослідника Д.І. Яворницького джерела доходів Гетьманщини можна виокремити таким чином: військова здобич, внутрішня та зовнішня торгівля, продаж спиртних напоїв, данина з перевезень, подимна подать та ін. [8, с. 148]. І з цього всього брались податки. Вже до 1710 року існувало понад 30 податків які встановлювались по указці Москви, і ця кількість поступово зростала. У Київській області, наприклад, між 1714 і 1716 роками існувало понад 40 податків, які в основному поділялися на дві основні категорії: ординарні (звичайні) і тимчасові (надзвичайні) податки [1, с. 21].

Козаки і старшина не платили податків. Вони мали цей привілей для того, щоб виконувати свої військові обов'язки. Хоча навіть для них все було не так добре. Наприклад найбільш негативну реакцію серед козаків викликала новина про відновлення реєстру козацьких домогосподарств. Ті, хто не потрапив до цього реєстру, мали перейти з козацького стану до міщанського стану або могли стати солдатами чи драгунами [2, с. 112].

Звісно російська влада проводила і політику русифікації. Вже Другій Малоросійській колегії було доручено здійснити широку програму русифікації України [5, с. 283], встановлюючи російську мову як обов’язкову в школах, як єдину в друкованих книжках. Закономірно, російська мова запроваджувалась у діловодстві. І вже у 1769 р. Священний Синод відхилив клопотання Києво-Печерської Лаври про дозвіл друкувати абетки українською мовою, водночас видавши указ про конфіскацію у населення українських букварів та церковних книг. Відповідно до цього розпорядження було видано низку підзаконних нормативних актів. Зокрема, Київський митрополит розпорядився відправляти служби в усіх українських церквах та виголошувати проповіді церковно-слов’янською мовою з російською вимовою [6, с. 189]. А з 1786 р. усі попи й дяки в підросійській Україні були зобов’язані говорити лише російською. Для них заборона української мови була тотальною [7, с. 908–909].

Паралельно з цим забороннy політику було перенесено й в освітню сферу. Перші нормативні акти у цьому напрямку були видані ще урядом Єлизавети Петрівни, коли у 1753 р. було заборонено викладання українською у Києво-Могилнській академії. Надалі, мала місце заборона початкової освіти українською мовою у 1784 р. [4, с. 28] і повне переведення на російську у Києво-Могилянській академії.

Важливою частиною політики було також активне заселення українських земель російськими селянами та дворянами, роздача цих земель російській шляхті, а також створення нових міст і поселень за російським зразком.

Треба відзначити, що на перших порах антиукраїнська колоніальна політика пояснювалась безпековими міркуваннями – потребою у протидії сепаратизму та супутнім йому явищам. Притому, що сучасні дослідники пояснюють цю політику необхідністю протидії якраз українському національно-культурному відродженню, як антитезі російському культурному простору.

Загалом, політика російських царів щодо Гетьманщини у XVIII столітті була спрямована на поступову ліквідацію української державності та інтеграцію українських земель до складу Російської імперії в якості такої собі внутрішньої колонії. Тотальний наступ російського царату на українські землі в XVIII ст. характеризувався прогресуючим обмеженням українських прав та вольностей; посиленням тенденцій централізації, уніфікації, русифікації; цілеспрямованим розколом українського суспільства, хижацькою експлуатацією людських та матеріальних ресурсів українських земель. Російська політика колонізації призвела до втрати автономії Гетьманщиною, економічної експлуатації та культурної асиміляції, що значно вплинуло на розвиток українських земель.

Список використаних джерел:

1. Верменич. Я. «Війни ідентичностей»: українсько-російське цивілізаційне протистояння у когнітивно дискурсивному вимірі. К. : Інститут історії України НАН України, 2023. 87 с.

2. Матях В. М. Українсько-російські відносини другої половини XVII–XVIII ст. (стан дослідження проблеми у вітчизняній історіографії). *Український історичний журнал*. 2003. № 6. С. 110–118.

3. Мицик Ю. А. Переяславська рада і Московський договір 1654 року. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 1998. Вип. 1. С. 49–51.

4. Сергійчук В. Л. Конотопські статті 1672 // Українська дипломатична енциклопедія: У 2–х т. / редкол. : Л. В. Губерський (голова) та ін. К. : Знання України, 2004. Т. 1. 760 с.

5. Стецюк Б. Р. Судові реформи П. Полуботка і Д. Апостола. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки*. 2015. № 825. С. 281–288.

6. Українське державотворення: невитребуваний потенціал : словник-довідник / за ред. О. М. Мироненка. К. : Либідь, 1997. 560 с.

7. Усенко І. Б., Вислобоков К. А. Яковлів Андрій Іванович. Мала енциклопедія етнодержавознавства. Київ : Довіра, Генеза, 1996. С. 908–909.

8. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : у 3-х т. / редкол.: П. С. Сохань та ін. Київ : Наукова думка, 1990−1991. Т. 1. 592 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-19

Skydanova A. V.,
Candidate of Historical Sciences,
Senior Research Fellow
University of Fribourg, Switzerland

THE MILITARY HISTORY OF CRIMEA IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Those who have ever been within the Russian information field can immediately recognise the phrase ‘Sevastopol is a city of Russian glory’. The expression became the hallmark of the entire Crimea, supporting the construction of the peninsula’s Russian affiliation for decades. This cliché is associated with the historical memory of Sevastopol’s defence in 1854 and 1941, during the Crimean and Second World Wars. In the Russian political and media space, however, it continues to play a role as an ideological justification for the annexation of Crimea in 2014. This example is one of a number of instances when instrumentalised history is used in the Russian-Ukrainian war. However, it is the topic of military history that occupies one of the leading places, when it comes to the collective memory relating to Crimea.

This paper aims to summarise some observations on the evolution of the military history of Crimea as part of the public historical discourse and the commemorative practices in Ukraine and Russia since the annexation of the peninsula in 2014. The key task will be a subjective assessment of Ukraine’s capabilities in the competition for interpreting the military history of Crimea in the perspective of its de-occupation.

It was during the annexation of Crimea in 2014 that it became clear that creating a collective memory is an effective tool in hybrid warfare. In the Ukrainian public sphere, this led to the active deconstruction of a number of historical myths such as ‘Crimea is the original Russian land’, ‘Crimea is the spiritual cradle of Russia’, ‘Crimea is a gift from Khrushchev’ and others [3]. It was a targeted post-facto reaction against myths. The discussions raised a more complex question. Why was the spread of these myths generally so successful? One of the answers was that during the years of independence, the grand narrative of Ukraine’s history failed to offer an inclusive version of Ukraine-Crimea relations or rather failed

to adequately include Crimea in Ukraine's history. The historical narrative about Crimea was undoubtedly bound with the history of Ukraine. Nevertheless, it barely covered the connections between cultures in their entirety and mutual influence [1, p. 16]. The most painful point was the historical narrative about Ukrainian-Tatar relations, which were based mainly on the military component of the interaction between the nations during the 15th-18th centuries. The permanent military conflict on the steppe frontier during this period was associated with devastating raids by Crimean Tatars and the capture of the local populations, which then became commodities in the slave markets of Crimea. Against the backdrop of this confrontation, the Cossacks acquired the image of heroes and a symbol of the nation as border defenders and avengers. Thus, the narrative of military history had a national optic and was important primarily for the Ukrainian national identity, which was based on a binary opposition. The Crimean Khanate and the Tatars were represented as the enemy of Ukrainians, in the confrontation with whom Ukrainians were victims and heroes at the same time. The preservation of the binary opposition of defender/aggressor, victim/enemy in the representation of Ukrainian-Tatar history has in no way contributed to the positive development of civil understanding between ethnic groups in modern Ukraine [1, p. 43]. Indirectly, this paradigm corresponded to the Russian imperial tradition of explaining the conquest of the Khanate as an historical necessity for the reconciliation of the borderlands. Further events in the Crimean military history were portrayed as important for the Russian Empire. Crimea was mostly absent in descriptions of the Ukrainian revolution and the wars of 1917–1921.

The occupation of Crimea and the recognition of distortions in the formation of the historical memory have become catalysts for certain changes. New chapters on the history of Crimea have been added to textbooks [4, p. 139–141]. Some new monographs that emphasise the interaction between Ukrainians and Tatars have appeared [6]. The commemoration of the deportation of Crimean Tatars during World War II has been strengthened [5]. It seems that Ukraine's strength in the battle for memory is pluralism of opinion and academic freedom. It seems that one of the most productive trends is the gradual shift from a monocultural to a multicultural dimension of Ukrainian history. Another trend is a change in attitudes towards the military conflict. Indeed, in the case of the Crimean Khanate, the long-lasting military confrontations cannot be erased or ignored. However, according to Ukrainian historian Oleksandr Halenko, the conflict should be treated responsibly, without making it a priority and a pretext for national grievances [2, min.1.38]. It should be acknowledged that Ukrainians and Tatars were united by a long-lasting military conflict. This conflict intensified interaction and, accordingly, the mutual influence of cultures at various levels, from military art to food.

Perceiving history through this lens allows us to realise that the military history of the 15th–18th centuries strongly connected the historical tracks of Crimean Tatars and Ukrainians, rather than dividing them.

The Russia's historical memory of Crimea today is largely based on the meanings that were formed during the times of the Russian Empire and the Soviet Union. Several key topics are actively used to shape the collective memory. Among them, military themes occupy a prominent place. These are the topics of the conquest of Crimea and the battles of the armies of the Russian Empire and the Soviet Union in Crimea against various coalitions of Western powers. Having occupied Crimea, Russia has the opportunity to support commemorative practices relating to these topics. They promote a scheme of history in which Russian conquest meant inevitable improvements in the life of Crimea and the Empire as a whole. The emotional appeal to the image of Crimea as a 'shield', 'advanced foothold', 'land drenched with Russian blood' not only attempts to make sacred the space of Crimea as part of Russia, but also imposes a scheme of Russia's fatal strategic dependence on Crimea. The military history of the peninsula in contemporary Russian literature only begins in the 16th century, the time of Ivan the Terrible, and continues until 2014. Thus, the representation of the military history of Crimea is made purely through the dimension of the Russian state project and broadly speaking is a colonial discourse.

The colonial discourse is an important part of Russia's propaganda. The latter is systemic, institutional and centralised. It is mostly implemented through the Russian Historical Society and its Crimean branch, which was established immediately after the occupation in 2014. These structures are bureaucratic, using resources to access schools, organise public events, etc. This ensures the unity and mass coverage of the messages that are broadcasted. At the same time, these are rather inert structures that neglect local initiatives. To give you an example the local Crimean journal 'Military Crimea' has long demonstrated absolute loyalty to the imperial discourse and to the Russian authorities on the peninsula. At the beginning of 2023, the editors of this journal began to publicly and desperately complain about the lack of money, the ignoring of their initiatives by the authorities, and announced the termination of the publication of the paper version of the journal. Thus, the propaganda is locked into Russian state structures. If they are eliminated, impulses to reproduce the imperial narrative at the public level will probably be insignificant. Another weakness of Russian propaganda in the field of military history is the nature of the commemorative practices. The events of the Second World War remain the most commonly used for educating young people and the most represented in the public space of memory as the Great Fatherland War. The cult of defence and liberation of Crimea, created during the Soviet era, is reproduced in numerous educational activities in schools, museums, exhibitions, military tourist routes, military reconstructions and victory celebrations. These

activities rely on the Soviet infrastructure of memory sites and repeat the scenarios of commemorative events of the Soviet era. As in the Soviet Union, they are mandatory, routine, and uniform. They are effective in part. However, they also increasingly resemble a formal obligation. During the 10 years of occupation, few new places of memory were created, and all of them are quite traditional in form. The majority of the places of memory are physically old and unattractive. All this turns the peninsula into a location of anachronism.

What are the prospects of the battle concerning the interpretation of the military history of Crimea? Certainly, the first and most important is the actual battle for Crimea and its subsequent de-occupation. Does Ukraine have the potential to fight in the historical arena right now? Yes, and this is the way to change the historical grand narrative to a multicultural one. A memory policy built accordingly will contribute to the formation of an open society. This project seems more attractive than the totalitarian one. Another advantage of Ukraine is the real opportunity to build historical solidarity with Crimea based on an anti-colonial discourse about the past, because both Ukrainians and the peoples of the Crimean peninsula were subjected to colonial influence. This is a priority, because Russia is actually re-colonising the peninsula with the help of instrumentalised history. The policy of memory is only part of a set of measures to reintegrate Crimea after de-occupation, and Ukraine has a chance to formulate the necessary strategies for the future right now.

Bibliography:

1. Історична освіта в полікультурному суспільстві: виклики та перспективи для України: матеріали міжнародного круглого столу (14 липня 2010 р., Київ). Київ, 2011. 149 с.

2. Кримські татари в історії України: спільна пам’ять. URL: https://www.youtube.com/watch?v=vKmQVSM9S20&t=13s (дата звернення 30.09.2024).

3. Наш Крим: неросійські історії українського півострова : зб. ст. / упоряд. та вступ. С.В. Громенко. Київ, 2016. 315 с.

4. Попова К. В. «Загублені»: Крим та кримські татари у змісті шкільної історичної освіти. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім.Тараса Шевченка*. 2022. № 14. С. 135–142. Doi:10.32782/2410-2075-2022-14.14.

5. Про визнання геноциду кримськотатарського народу: Постанова Верховної Ради України від 12 листопада 2015 р. № 792-VIII / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-19#Text (дата звернення: 30.09.2024).

6. Схід і Південь України: час, простір, соціум : колект. монографія: у 2 т. / відп. ред. В.А. Смолій; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2014–2016.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-20

Хрипко Т. П.,
студентка-магістрантка
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

ДЕБАЛЬЦІВСЬКА ОПЕРАЦІЯ (2015 Р.): МЕДІАНАРАТИВИ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ

Російська агресія, що почалась у 2014 році, стала переломним моментом у політико-історичному розвитку України та докорінно змінила свідомість українського народу. Саме в цей момент почався новий історичний процес, що вимагав формування нових підходів до ведення інформаційної політики. На прикладі Дебальцівської операції розглядаємо розвиток медіанаративів націлених на стабілізацію суспільних настроїв та зміну риторики від початку боїв за місто до виводу військ з нього.

Анексія Кримського півострову та початок гібридної війни на Сході України стали викликом для українського суспільства та збройних сил. Під час запеклих боїв влітку 2014 року українська армія визволила низку стратегічно важливих населених пунктів з-під контролю незаконних збройних формувань, що являлись проксі-силами Росії [2]. Одне з них – місто Дебальцеве, що стало одним з напрямів російського наступу в січні 2015 року. Оскільки в цей період, ЗСУ зазнали ряд невдач, вся увага суспільства була прикута до подій, що розгортались на Дебальцівському плацдармі.

Згідно з даними УП, вже 1 січня 2015 року ворожа артилерія двічі завдала удару в районі Дебальцево [10]. До кінця січня, ворог активувався та з'явились повідомлення про перетин українського кордону ЗС РФ [14]. Можна стверджувати, що в цей період інформаційна стратегія, щодо подій, що розгортались, була спрямована на підняття морального духу та заспокоєння населення. Водночас, потрібно згадати, що паралельно подіям в Дебальцево відбувались бої за Донецький аеропорт, і акцент робився на висвітлення героїчної оборони летовища, тож повідомлення щодо обстановки навколо Дебальцево були другорядними в новинах [6].

Зазначимо, що медіанаративи в січні 2015 року щодо Дебальцево були спрямовані на демонстрацію жорстокості та воєнних злочинів бойовиків. Наприклад, новини від 19 січня свідчать про обстріл цивільних районів міста Дебальцево: "У результаті артилерійського обстрілу на місці загинули чоловік, 1977 року народження, та його син,

2003 року народження... За попередніми даними, вже нараховано понад 40 місць влучення снарядів важкої артилерії – це приватні будинки, багатоповерхівки, автомобілі та дитячий творчий будинок" [5].

Попри це, офіційні особи транслювали думку, що українська армія міцно тримає оборону та загрози оточенню немає. Зокрема, 28 січня 2015 року прес-служба президента України повідомляла, що "... за оперативною інформацією, ситуація стабільно напружена, українські військовослужбовці міцно тримають оборону і забезпечують захист певних рубежів". В цій ж статті зазначається, що волонтер, координатор проекту "Повернися живим" Віталій Дейнега стверджував: "У найближчі дні організації нового котла і повторення Іловайська очікувати не варто..." [8]. В цей же час, в медіа ширяться новини про панічні настрої, пов'язані з бойовими діями. Кореспондент ТНС 24 січня повідомляв: "У Дебальцевому люди бояться виходити на вулиці. Більшість мешканців виїхала. Ті, хто лишився, переховуються по підвалах, бомбосховищах і укриттях. Людно лише у міському відділенні міліції. Там правоохоронці оформлюють посвідчення, котрі дозволяють минути українські блокпости та виїхати із зони АТО" [4].

Аналізуючи ці події з точки зору ретроспективи, вважаємо, що інформаційна стратегія, що була обрана не була бездоганною та може свідчити, що українські можновладці оцінювали ситуацію не об'єктивно. Як бачимо, військове командування, зокрема, генерал ЗСУ Олександр Розмазнін [11], прес-центр АТО спростовували заяви сепаратистів про котел та просували ідею, що ситуація контрольована та загрози оточенню українських військових в місті та його околицях немає [1]. Речник РНБО Андрій Лисенко також підтримував загальну інформаційну стратегію заспокоєння населення, говорячи наступне: "Місто Дебальцеве перебуває під контролем ЗСУ, проте регулярно обстрілюється незаконними збройними формуваннями" [12].

Ситуація на полі бою стрімко змінювалась, проте медіанаративи не зазнають значних змін: місто Дебальцеве називають символом героїчного протистояння, просуваються ідеї, що місто контролюється українськими військовими. Народний депутат Семен Семенченко 14 лютого 2015 року заявляв: "Ми взяли під контроль дорогу Артемовск – Луганське – Лозове – Дебальцеве, тепер ні про які котли не може бути й мови. Противник утримує трасу Дебальцево-Артемівськ через Логвинове, де терористи обладнали опорний пункт" [3].

Водночас, вже 15 лютого загальна риторика в українському медіапросторі змінюється: від контролю ситуації до заклику до ОБСЄ про відправку наглядачів до Дебальцеве. П. Порошенко на засіданні Генерального штабу Збройних сил України заявив: "По усіх секторах, особливо по дебальцевському плацдарму, ми запросили представників ОБСЄ спеціальної моніторингової місії, яка має забезпечити моніторинг і верифікацію режиму припинення вогню, представників

Спільного центру по контролю координації режиму припинення вогню – негайно вирушити в Дебальцеве, переконатися: дорога розблокована і забезпечити ефективний моніторинг, верифікацію, контроль режиму припинення вогню з обох сторін" [8]. А медіа починають поширювати інформацію про те, що було зафіксоване часткове відведення українських військ [10].

Дебальцівська операція закінчилась 18 лютого виведенням військ з міста. Президент України, П. Порошенко, на відкритому засіданні РНБО заявив про успішне завершення операції. Від цього моменту загальний медіанаратив, на нашу думку, висловлює шану захисникам Дебальцевого та просуває ідею успіху на цьому етапі війни. На офіційній фейсбук-сторінці МО України зазвначено: "Бої за Дебальцеве – сторінка в літописі героїзму українського народу та підтвердження злочинних дій Російської Федерації. Забуттю не підлягає!" [15].

Узагальнюючи, події навколо Дебальцівської операції ілюструють, як медіа та офіційні особи намагалися підтримувати моральний дух населення, проте інформаційна стратегія не завжди відображала реальний стан справ. Проаналізувавши медіа в період Дебальцівської операції, прослідковується такий розвиток державної інформаційної стратегії: спочатку акцент робився на піднятті морального духу населення та забезпеченні стабільності в суспільстві, проте з часом, у міру ускладнення ситуації на полі бою, зросла потреба в об'єктивному висвітленні подій. Це призвело до зміни наративів, коли увага почала зосереджуватися на реальних викликах, з якими стикалися українські військові, а також на важливості міжнародного моніторингу ситуації.

Список використаних джерел:

1. В АТО спростували заяву сепаратистів про "дебальцівський котел" – BBC News Україна. BBC News Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2015/01/150130_hk_ato_debaltseve (дата звернення: 1.10.2024).

2. Головко В. В. Збройна агресія російської федерації проти України. Електронна бібліотека | Інститут історії України. URL: http://www.history.org.ua/?termin=zbrojna_agresija_rosijskoji_federatsiji_proty_ukrajiny (дата звернення: 09.10.2024).

3. Дебальцеве деблоковане, про котел не може бути й мови – Семенченко. ТСН.ua. URL: https://tsn.ua/ato/debalceve-deblokovane-pro-kotel-ne-mozhe-buti-y-movi-semenchenko-409388.html (дата звернення: 07.10.2024).

4. Жигалов Г. У Дебальцевому зникло світло, з міста масово тікають люди. ТСН.ua. URL: https://tsn.ua/ukrayina/u-debalcevomu-znikло-svitlo-z-mista-masovo-tikayut-lyudi-404789.html (дата звернення: 04.10.2024).

5. Масовий обстріл Дебальцевого з артилерії правоохоронці назвали терактом. ТСН.ua. URL: https://tsn.ua/politika/masoviy-obstril-

debalcevogo-z-artileriyi-pravoohoronci-nazvali-teraktom-403725.html (дата звернення: 06.10.2024).

6. Під Дебальцевим силовики двічі за день вступили в бій з бойовиками. ТСН.ua. URL: https://tsn.ua/ukrayina/pid-debalcevim-silovikidvichi-za-den-vstupili-v-biy-z-boyovikami-402480.html (дата звернення: 06.10.2024).

7. Порошенко закликав представників ОБСЄ негайно вирушити у Дебальцеве моніторити перемир'я. Радіо Свобода. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/26849940.html (дата звернення: 15.10.2024).

8. Сили АТО міцно тримають оборону під Дебальцевим – Порошенко. Корреспондент.net. URL: https://ua.korrespondent.net/ukraine/events/3472281-syly-ato-mitsno-trymauit-oboronu-pid-debaltsevym-poroshenko (дата звернення: 03.10.2024).

9. Українська правда. Місія ОБСЄ зафіксувала часткове відведення української техніки. Українська правда. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2015/02/17/7058914/ (дата звернення: 05.10.2024).

10. Українська правда. Під Чорнухиним бойовики застосували "Град", під Дебальцевим – артилерію. Українська правда. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2015/01/1/7053941/ (дата звернення: 03.10.2024).

11. УНІАН редакція. Бойовики готують новий наступ на Вуглегірськ і Дебальцеве. Новини України – останні новини України сьогодні – УНІАН. URL: https://www.unian.ua/war/1038606-boyoviki-gotuyut-noviy-nastup-na-vuglegirsk-i-debaltseve.html (дата звернення: 07.10.2024).

12. УНІАН редакція. РНБО: Дебальцеве знаходиться під контролем українських військових. Новини України – останні новини України сьогодні – УНІАН. URL: https://www.unian.ua/war/1038472-rnbo-debaltseve-znahoditsya-pid-kontrolem-ukrajinskih-viyskovih.html (дата звернення: 07.10.2024).

13. Хотин Р. Клімкін – Росії: не словом, а ділом підтвердіть відданість миру. Радіо Свобода. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/26806158.html (дата звернення: 02.10.2024).

14. 7 років по тому: 18 лютого 2015 року завершилася Дебальцівська операція. Фейсбук-сторінка Міністерства оборони України. URL: https://www.facebook.com/story.php/?story_fbid=259150943064032&id=100069073844828&_rdr (дата звернення: 10.10.2024).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-21

Чернишевич М. І.,
студент ІІ курсу магістратури
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА І НАТО: ЕВОЛЮЦІЯ ВЗАЄМИН (1991–2024 РР.)

Дипломатичні зусилля України в 1990-х роках були невід'ємно вплетені в стратегічні розрахунки на міжнародній арені, особливо щодо взаємодії з НАТО. Після розпаду Радянського Союзу в 1991 році Україна постала як незалежна держава, прагнучи переосмислити свою геополітичну орієнтацію серед глобального ландшафту, що швидко трансформувався.

В цей період, дипломатичні зусилля України зіштовхнулись із складним завданням демонтажу свого ядерного арсеналу, успадкованого від радянської епохи, Україна залучила ключових міжнародних зацікавлених сторін, щоб забезпечити гарантії безпеки в обмін на ядерне роззброєння. Кульмінацією цього процесу став Будапештський меморандум 1994 року, в якому Україна отримала гарантії від Сполучених Штатів, Росії та Великої Британії щодо своєї територіальної цілісності та суверенітету [1, с. 46].

Через виклики у безпеці, пов'язані з її геополітичним становищем та історичними зв'язками з Росією, Україна дотримувалась тонкого дипломатичного підходу, який прагнув підтримувати делікатну рівновагу між її прагненнями до євроатлантичної інтеграції та її необхідністю регулювати відносини з Москвою [3]. Ця стратегія знайшла своє відображення у рішенні України проводити «позаблокову» політику, яка мала на меті збалансувати співпрацю з НАТО зі збереженням своєї стратегічної автономії.

Але й тут не обійшлось без викликів і складнощів. Над прагненнями України до тісніших зв'язків з альянсом нависла примара російської опозиції, оскільки Москва розглядала розширення НАТО, як пряму загрозу інтересам своєї безпеки та намагалася впливати на колишні радянські території. Це призвело до ще більшого балансування для України, яка прагнула продовжувати співпрацю з НАТО, уникаючи при цьому антагонізувати Росію та викликати потенційну конфронтацію [4, с. 90].

Широкомасштабне співробітництво України з НАТО розпочалося лише після підписання Україною 9 лютого 1994 року Рамкового

документа програми «Партнерство заради миру» [5]. 25 травня 1994 року Україна передала НАТО свій Презентаційний документ, де визначені політичні цілі участі України в програмі, заходи для їх досягнення, а також сили і засоби, виділені Україною для участі в ПЗМ.

Також у 1994 році Україну залучили до започаткованого «Процесу планування та оцінки сил» (ППОС) з метою готовності збройних сил для спільних дій з державами-членами Альянсу і участі в механізмі обміну інформацією з оборонного та бюджетного планування.

Важливою подією періоду взаємовідносин 90-х років стало підписання контракту з НАТО, що дав змогу розпочати грандіозний проєкт з демілітаризації. Метою проєкту є безпечне знешкодження різного виду зброї, які зберігаються в Україні після розпаду Радянського Союзу. Першим практичним кроком став початок знищення переносних зенітно- ракетних комплексів [2, с. 85].

В перший термін при владі Леоніда Кучми, взаємодія України з НАТО продовжувала поглиблюватись, спираючись на основи, закладені в епоху ПЗМ. Однією з ключових віх у співпраці України з НАТО під час президентства Кучми стало підписання Хартії про особливе партнерство між НАТО та Україною в 1997 році [8]. Ця Хартія підтвердила відданість України демократичним принципам, ринковим реформам і верховенству права, водночас окресливши рамки для посиленого співробітництва в таких сферах, як реформа сектору оборони та безпеки, співробітництво між військовими та оборонно-промислове співробітництво.

У 2000-х роках співпраця між Україною та НАТО набула нового динамічного поштовху. У 2002 році на саміті у Празі Україна офіційно заявила про своє прагнення стати членом НАТО. Ця ініціатива відображала стратегічне бачення України як частини європейської безпеки. Після Помаранчевої революції 2004 року і приходу до влади президента Віктора Ющенка, Україна активізувала свої зусилля на шляху до НАТО. У 2005 році було розпочато Інтенсифікований діалог щодо питань можливого членства України в НАТО. Це був важливий сигнал для західних партнерів, що Україна готова до глибшої співпраці та реформ у сфері безпеки. Але вже в 2008 році на Бухарестському саміті НАТО, Україна сподівалася отримати План дій щодо членства (ПДЧ). Проте через опір окремих країн-членів Альянсу, зокрема Німеччини та Франції, Україна не отримала ПДЧ, хоча було підтверджено перспективу майбутнього членства. Це рішення спричинило певну напругу в українсько-натовських відносинах [6, 7].

Період 2010-х років відзначився не лише поглибленням партнерства, а й зміною характеру взаємовідносин, зумовленою агресією Росії проти України та необхідністю зміцнення оборонних можливостей країни. Після Революції Гідності та анексії Криму Росією в 2014 році Україна ще більше підтвердила своє прагнення до євроатлантичної

інтеграції. Ці події стали переломним моментом у співпраці з НАТО. Альянс підтримав Україну, засудивши російську агресію та посиливши військову, політичну та технічну підтримку країни.

У 2010-х роках Україна активно брала участь у спільних військових навчаннях з країнами-членами НАТО, зокрема таких як «Сі Бриз» (Sea Breeze) та «Репід Трайдент» (Rapid Trident). Ці навчання були спрямовані на підвищення взаємодії між українськими військовими та силами НАТО, що мало важливе значення для оборони України під час збройного конфлікту на сході країни. У 2018 році Україна отримала офіційний статус «країни-аспіранта» на членство в НАТО. Це був важливий крок у напрямку євроатлантичної інтеграції, який підтвердив прагнення України стати повноправним членом Альянсу. НАТО визнало зусилля України щодо реформ та сприяло подальшій адаптації країни до стандартів Альянсу.

Російсько-українська війна, яка вийшла за межі «конфлікту на сході» в 2022 році, підкреслила необхідність глобальної співпраці для збереження стабільності та безпеки не лише в Україні, а й в світі. Стратегічна концепція НАТО 2030, яка розглядається як важлива документація після Північноатлантичного договору, буде сприяти реалізації зазначених цілей [9].

Стратегічна концепція НАТО 2030 закладає:

– непохитний пріоритет єдності союзників у відповідь на конфлікт з РФ, включаючи підтримку України;

– оновлення світоглядних підходів до РФ, з акцентом на «покарання» замість стримування, визначення РФ як «противника»;

– стратегія ізоляції РФ, спрямована на зниження її економічного та військового потенціалу;

– перегляд ядерної стратегії для відновлення балансу ядерних сил;

– підвищення рівня взаємодії з ЄС, узгодження стратегічних документів;

– збільшення ваги Європейської компоненти в НАТО та посилення східного флангу;

– зосередження уваги на країнах-партнерах, як Україна, Молдова та Грузія;

– використання досвіду українсько-російської війни у формуванні політики [9].

У 2024 році, після тривалих дипломатичних переговорів та врахування ризиків, НАТО прийняло рішення про передачу Україні наступальних систем. Це стало значущим кроком, який продемонстрував рішучість Заходу не лише захищати Україну, але й допомогти їй повернути контроль над своїми територіями. У той же час, постачання наступальної зброї підняло нові питання щодо можливості ескалації конфлікту.

Упродовж останніх місяців (липень – вересень 2024 р.) позиція переважної більшості держав-членів НАТО стосовно України, у т.ч. в контексті перспектив її членства в Альянсі, суттєвих змін не зазнала. Багато держав-членів вважають пріоритетом допомогу Україні для перемоги в конфлікті, тоді як питання про членство відкладається до мирного часу.

Список використаних джерел:

1. Артьомов І. В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції : навчальний посібник : у 2-х кн. Ужгород : Ліра, 2008. Кн. 2. 324 с.
2. Дмитрушко О. Відносини України з Північноатлантичним Альянсом: історіографія. *Часопис української історії*. 2013. № 26. С. 84–87.
3. Калініченко О. Перша хвиля розширення НАТО після Холодної війни. Уроки для України. 2022. URL: https://lb.ua/world/2022/10/05/531560_persha_hvilya_rozshirennya_nato_pislya.html
4. Павлюк М. Розвиток відносин з НАТО в умовах проголошеної Україною зовнішньої політики позаблоковості. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2014. № 27–28. С. 88–93.
5. Партнерство заради миру. 2019. URL: https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/partnerstvo-zaradi-miru
6. Співробітництво України з НАТО в рамках програми «Партнерство заради миру» (інформаційна довідка). *Наука і оборона.* 1998. № 4. С. 23–32.
7. Стан взаємовідносин НАТО та України. Сенс. 2023. URL: https://censs.org/stan-vzayemovidnosyn-nato-ta-ukrayiny/
8. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору від 9 липня 1997 р. URL: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_002
9. Goldgeier J. Why NATO Should Accept Ukraine. URL: https://carnegieendowment.org/2023/07/13/why-nato-should-accept-ukraine-pub-90206

НАПРЯМ 5. РОЗВИТОК ТУРИЗМУ ТА ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-22

Борачук Л. Д.,
викладач
ВСП «Вінницький фаховий коледж
Національного університету харчових технологій»
м. Вінниця, Україна

Борачук О. А.,
викладач
ВСП «Вінницький фаховий коледж
Національного університету харчових технологій»
м. Вінниця, Україна

НОВІ ШЛЯХИ У РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ВІННИЦІ – РУХ ДО МАЙБУТНЬОГО, НЕ ДИВЛЯЧИСЬ НА ОБСТАВИНИ

В часи нашого сьогодення, здавалося б, не до туризму. Але останній рік засвідчив, що перший шок у громадян пройшов, і однією із потреб в процесі адаптації до нових умов, виявилась потреба у позитивних емоціях та відпочинку, отримати які можна і, в тому числі, завдяки туризму. Особливо це почало стосуватися внутрішнього туризму, як в межах України (в основному на захід), так і локального туризму персонального місця проживання. Такий туризм потребує менше коштів, але душевний стан врівноважить не гірше закордонних поїздок.

Вінницька міська рада вдало зорієнтувалась в ситуації і продовжила працювати та адаптовуватись в нових реаліях, зокрема і в питаннях розвитку міської туристичної інфраструктури.

Значна кількість внутрішньо переміщених осіб, яка оселилась у Вінниці, була залучена у ознайомлення із історією Вінниці, її культурними, туристичними, гастрономічними, та іншими родзинками. Так, з настанням сприятливих умов для ведення пішохідних екскурсій у воєнний час протягом травня-червня 2022 року департаментом та КП «Офіс туризму Вінниці» проведений цикл з 14 ознайомчих прогулянок для переселенців «Пізнай Вінницю». Спільно з музейниками міста проведений цикл із 7 історичних та краєзнавчих лекцій для внутрішньо

переміщених осіб «Вінниця в деталях» про культурні особливості міста і регіону. Влітку 2022 року реалізований проєкт «Вінниця починається з мрії»: для малечі з Маріуполя були влаштовані дві трамвайні екскурсії. Під час них учасники дізналися про історію вінницького трамвая, яка розпочалася понад 108 років тому, а сьогодні є однією з візитівок Міста ідей [1, с. 4].

У намаганні урізноманітнити туристичні маршрути були опрацьовані нові шляхи:

1) гастрономічний – програмою розвитку туризму Вінницької міської територіальної громади на 2021–2023 роки передбачалися заходи, направлені на розвиток і популяризацію подільської кухні. У 2021 році вінницькими закладами запроваджено новий гастросимвол Вінниці – вишню. На основі цієї ягоди сформовано 30 унікальних страв з вишнею, частина з яких стали постійними у меню закладів: борщ, вареники, бургер, піца, хінкалі, м'ясо та ін. КП «Офіс туризму Вінниці» започатковано ексклюзивний проєкт гастрономічних турів «Смачна Вінниччина» (з дегустацією страв) за трьома маршрутами: єврейським, молдовським та польським. У травні 2023 року у Вінниці вперше пройшли дні винної культури Vinnytsia Wine Days, які відвідало 1500 гостей. Vinnytsia Wine Days народилися у колаборації двох історично пов'язаних і близьких міст – Вінниці та Одеси. А головною метою організатори визначили популяризацію бренду «українське вино» та просування Поділля як перспективного регіону для гастрономічного туризму. За чотири дні відбулися: 2 міжнародні конференції, дегустаційний конкурс, презентації видань, туристичні активності, кінопоказ, виставкадегустація кращих виробників українських вин, фотовиставка. Частина заходів були благодійними [1, с. 5].

Сюди ж можна додати і тематичні історичні фуд-заклади, які теж є родзинкою Вінниці, як от ресторація «Кінь у протигазі» чи кафе-музей «Пан Заваркін та сини»;

2) історичний – у 2021 році спільно з Барською міською радою реалізовано проєкт «Camino Podolico: Подільський шлях святого Якова», що мав на меті створення культурного маршруту з Вінниці до Кам'янця-Подільського за аналогією до відомого європейського маршруту Camino de Santiago – паломницької дороги, що веде до могили апостола Якова в іспанському місті Сантьяго-де-Компостела. На даний час проєкт поєднує 13 населених пунктів Вінниччини та Хмельниччини. Нові ексклюзивні екскурсії «Історія Ґрохольських на Поділлі» від гідеси Тетяни Рибак, «Грецькі мотиви Вінниці» від Оксани Роздорожнюк та дві прем'єрні екскурсії від обласного краєзнавчого музею: «Вінницькі Мури: погляд крізь віки» і «Фортифікаційні споруди Вінниці» [1, с. 7–8];

3) екологічний – у 2021 році проведено еко-фестиваль ДІЛИ, на якому крім культурної програми відбувся екологічний форум за участю представників науки, бізнесу, влади, громадських організацій та медіа. Влітку 2023 року у Вінниці стартував благодійний мистецький вікенд «Ticket to the SUN», який також сфокусувався на впровадженні принципів Зеленого курсу [1, с. 7].

В кінці вересня 2024 року відкрито екологічний маршрут «Стежка Коцюбинського», у співпраці з викладачами природничо-географічного факультету ВДПУ;

4) культурно-мистецький – 2022 року музеї Вінниці спільно з департаментом маркетингу міста та туризму створили три унікальні заходи нового формату. Першим став проєкт «Тони й напівтони мистецького спадку Ґрохольських» в обласному художньому музеї. Там лунали українські пісні з записів Софії Ґрохольської та авторські композиції Назарія Давидовського й гурту Jazz Atmosphere з Оксаною Славною. У краєзнавчому музеї відбулися театралізовані екскурсії «Тіні (не)забутих предків». А в музеї М. Коцюбинського представили site-specific проєкт «Intermezzo». Вінницькі актори влаштували в саду класика незабутній перформанс, де читали новелу класика під музичний супровід піаніста. У вересні 2023 року на території Національного музею-садиби М.І. Пирогова пройшов другий «Пироговський пікнік». Подія зібрала понад 700 відвідувачів, а програма містила найрізноманітніші заходи: лекції, майстеркласи, презентації, ігрові активності, пленер [1, с. 6–7];

5) євроінтеграційний – у 2023 році Дні європейської спадщини у Вінниці були проведені вп'яте. З 21 по 28 вересня у місті відбулися майстер-класи з гончарства, соломоплетіння, виготовлення народної ляльки і витинанки, ексклюзивні екскурсії та виставки. 2023 року вперше Дні європейської спадщини відбулися не тільки у Вінниці, але й в одному з сіл, що входять до складу міської територіальної громади – у Щітках проведено «Етнодень», присвячений рогозоплетінню як елементу національного реєстру нематеріальної культурної спадщини [1, с. 8]. Проєкт «Camino Podolico: Подільський шлях святого Якова» теж можна віднести до цього напрямку.

З огляду на всю проведену роботу, втрати туристичних потоків, яке відчуло місто в 2022 році, у 2023 почали загоюватись. Якщо кількість відвідувачів міста у 2022 і 2023 році не вимірювалось за зрозумілих причин, то стан розвитку туристичної залузі можна дослідити за непрямими показниками, наприклад: кількість ночівель зі сплатою турзбору за 2023 рік становила 69,2 тис, що більше у порівнянні з 2022 роком на 9,9 тис або майже на 17% (59,3 тис), тоді як у 2021 році ця цифра складала 55,7 тис; обсяг податкових надходжень від індустрії гостинності та туризму у 2023 році склав 92 581,9 тис грн, тоді як у 2022 р – 67 899,3 тис грн. Підрахунки

демонструють ріст активності і, відповідно, прибутків у 2023 році. Будемо сподіватися, що 2024 рік утримає цю тенденцію [1, с. 14–15].

Таким чином, тенденція пошуку нових ідей та їх вдала реалізація, навіть в умовах воєнного стану, цілком себе виправдовують. Місто живе, активно нагадує про себе. Туристична галузь Вінниці підтримується на високому рівні та продовжує розвиватись, створюються прекрасні умови для того, щоб у післявоєнний час, Вінниця стала однією з головних туристичних принад України. До того ж, перспектива потенційного зростання бюджетних надходжень очевидна.

Безумовно, без вливання серйозних коштів, виключно на ентузіазмі міської влади та небайдужих вінничан, зробити Вінницю одним з лідерів внутрішнього туризму, буде важко, і забере значно більше часу, але цілком можливо. Підвалини цього закладаються уже зараз, не дивлячись на воєнний стан, економічні проблеми в державі і т.д. Проте Вінниця активно розростається, в тому числі за рахунок внутрішньо переміщених осіб, і ця тенденція найблищим часом зберігатиметься. Одна зі сфер, де ці люди намагатимуться себе реалізувати – міський туризм у всіх можливих проявах. Тому розвиток цієї галузі, що отримує зараз гарний фундамент, у перспективі мирних часів може розквітнути і забезпечити Вінниці фінансові прибутки та регіональне туристичне лідерство. Адже починати подібні перегони після завершення військових дій сенсу не матиме уже ніякого.

Список використаних джерел:

1. Проєкт рішення «Про виконання Програми розвитку туризму Вінницької міської територіальної громади на 2021–2023 роки (зі змінами)», сайт Вінницької міської ради, Департамент маркетингу міста та туризму. URL: https://www.vmr.gov.ua/

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-23

Малюга Л. А.,
аспірантка кафедри економіки підприємства
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна

ПЛАНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ КРИМУ З УРАХУВАННЯМ ПОВОЄННОГО ДОСВІДУ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Російсько-українська війна запустила деструктивні механізми й стала серйозним викликом для економіки, зокрема й для сфери туризму, яка не встигла оговтатися після застою, спричиненого пандемією. Питання відновлення туристичної галузі, конкурентоспроможності вітчизняного продукту стоїть гостро. У науковій літературі з'явилися розвідки, у яких акцентують увагу на управлінських процесах розвитку сфери гостинності у воєнний та повоєнний періоди, дають прогнози розвитку сфери гостинності окремого регіону [1], обґрунтовують важливість тих напрямків туризму, які забезпечують збереження природних ресурсів та біорізноманіття, накреслюють шляхи приваблення туристів [3], розкривають перспективи повоєнного відновлення туристичної галузі в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду [7] та ін. Погоджуємося зі спостереженням болгарського дослідника С. Іванова: «Оскільки криза туристичних потоків від 2014 року в Криму сталася відносно недавно, наукової літератури на цю тему та її вплив на індустрію туризму та гостинності в Криму мало» [9]. Відтак проблему відновлення туристичної галузі, яку визнано пріоритетною для економіки АР Крим, уважаємо актуальною, вона потребує поетапного вирішення.

Тенденції впливу на розвиток Криму завжди були спрямовані на туристичну інфраструктуру та курортну базу. Станом на 1940 рік у Криму функціонувало 195 санаторно-курортних установ, послугами яких могли скористатися 370 тис. осіб, у період Другої світової війни знищено 109 закладів такого типу. Не випадково, що вже в перші роки після завершення війни розпочато відновлення санаторіїв, пансіонатів, інфраструктури великих курортних міст, зокрема Алушти, Євпаторії, Ялти, і на початок 1954 року працювали 160 санаторіїв та будинків відпочинку, які могли прийняти 250 тис. осіб [5, с. 86], однак жодної нової лікувальної установи не збудовано. Привабливість регіону визначалася не в останню чергу безкоштовними або придбаними за низькою вартістю путівками на оздоровлення військових, ветеранів війни, а також для відпочинку представників робітничого класу.

Використання багатих природних ресурсів сприяло забезпеченню лікування мінеральними водами та грязями, тож лікувально-оздоровчі курорти почали піднімати соціально-економічний розвиток півострова.

Від 1954 року настає період передачі Криму (тоді Кримської області) у склад УРСР. У збірнику документів і матеріалів «Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015)» відзеркалюються економічні та культурні аспекти входження Криму до України, зокрема йдеться про те, що на момент перепідпорядкування Кримської області Українській РСР використовувані здравницями приміщення не пристосовані для надання послуг, не відповідають необхідним лікувальним вимогам, крім того, «нерозв'язаними питаннями для курортних міст та селищ залишалися відсутність центральних каналізаційних мереж, споруд для утилізації відходів, погана забезпеченість водою» [5, с. 86].

У наступні роки відбувається модернізація, вкладаються великі кошти в забудову нових зон відпочинку та лікування (санаторії, пансіонати, готелі, туристичні бази), розвиток транспортної інфраструктури (авто, залізничні, повітряні шляхи). Після налагодження лікувально-оздоровчого процесу посилюється інтерес до культурних пам'яток, що позначилося на формуванні культурно-пізнавального напрямку туризму (Херсонес, Бахчисарай, Керч, Судак та ін.). Уже в 70 рр. XX століття Крим став культовим місцем відпочинку.

Розпад Радянського Союзу спричинився до економічної кризи, це призвело до зниження фінансування, а отже – і занепаду багатьох об'єктів курортної індустрії Криму. Незважаючи на сказане, «коли розбурхані Москвою сепаратистські пристрасті досягли апогею, а Крим став яблуком розбрату між Україною і Росією», швидко з'являються зазіхання на економічно піднесені галузі виробництва АР Крим, що є найвагомішим доказом вирішального внеску українського народу в повоєнне відродження півострова [2].

Анексія Криму Росією призвела до міжнародної ізоляції, накладання санкцій, перекрила туристичні потоки в економічно привабливий регіон. За статистичними даними, відвідуваність Криму знизилася на 60–70%. Російський уряд, змушений орієнтуватися лише на внутрішній російський ринок, не припинив інвестувати в розвиток курортів, транспортного сполучення, модернізацію інфраструктурних об'єктів. Наразі півострів мілітаризований, це скупчення військових баз. Курортні місцевості набули невластивих ознак, загроза безпеки відлякує потенційних туристів: бажання відвідувати півострів зникло навіть у росіян, які побоюються військових дій.

Уважаємо, що після премоги України туристичне майбутнє Криму як оздоровчого курорту залежатиме від політичного врегулювання та надання гарантованої безпеки. Слід очікувати на поступову інтеграцію

в міжнародний ринок із надання послуг та відновлення внутрішніх і закордонних сполучень.

Відродження всіх окупованих територій, включно й Криму, почнеться з процесу розмінування. Працюючи на перспективу повернення туристів, розглянемо аспекти впливу на привабливість відвідування територій:

1. Безпека (виведення російських військових баз, розмінування; стабілізація безпеки для цивільного населення; міжнародні миротворчі місії задля підтримки перехідного періоду).

2. Туристична інфраструктура (інвестиції в модернізацію старих або будування нових оздоровчих санаторіїв, готелів, пансіонатів; реконструкція транспортних сполучень, інфраструктурних об'єктів; державна підтримка пільгових програм для створення нових робочих місць та відновлення бізнесу в туристичній галузі) [8].

3. Приріст відвідуваності українського Криму (інтерес з боку внутрішніх та іноземних туристів, особливо з країн ЄС та діаспорних українців; слід апелювати до почуття ностальгії цільових туристів).

4. Відновлення гірського, пішохідного туризму (природно-рекреаційного туризму); тут є всі передумови, адже «особливості географічного положення та рельєфу, сприятливий клімат, маловідомі широкому загалу великі, різноманітні унікальні туристичні ресурси, спроможні задовольнити попит найвимогливіших споживачів туристичних продуктів» [4, с. 343].

5. Виклики / ризики (побоювання відвідувати через наслідки війни та нестабільність після деокупації).

6. Реінтеграція (допомога від міжнародних інвестиційних фондів; скасування санкцій сприятиме поверненню в дію міжнародних партнерств та можливостей виходу на ринок туристичного бізнесу). Кабінет Міністрів України 4 квітня 2023 року затвердив План заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя [6].

До підготовки документа «Пріоритетні кроки Української Держави після деокупації Криму» залучено 36 експертів, які представили візію відновлення туризму в Криму: це «цілорічний курорт, який тримається на малих та середніх підприємцях, які <…> відновлюють традиційні промисли, зберігають унікальну культуру, природу та історію півострова» [8]. Вочевидь, туристична галузь у цьому регіоні має великий потенціал на «оздоровлення» й зростання.

Отже, відбудова туристичної галузі в Криму залежатиме від сукупності чинників, нові мирні угоди та дипломатичні заходи сприятимуть створенню туристичної інфраструктури. Цілком зрозумілими є переживання та побоювання через зміни, які сталися після анексії півострова. Успішне повоєнне відновлення туристичної галузі спиратиметься і на зарубіжний досвід, і на власні напрацювання,

визначатиметься вдалими управлінськими рішеннями. Поетапне відновлення економіки, зокрема галузі туризму, забезпечить Криму набуття в майбутньому тих характеристик, які названо візією.

Список використаних джерел:

1. Вдовічен А., Кифяк В. Сфера гостинності України: відновлення у повоєнний період. *Підприємництво*. 2022. № 3. С. 68–77.
2. Вольвач П. Як Україна відбудовувала Крим після війни і депортації. *Історична правда*. 2014, 3 березня. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/4d61ab91438ae/
3. Замула І., Травін В., Кирилюк М. Післявоєнний розвиток екотуризму: вітчизняний і міжнародний досвід. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. № 2(104). С. 10–17.
4. Заставний Ф. Д. Україна. Природа, населення, економіка. Львів : Апріорі, 2011. 504 с.
5. Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015) : збірник документів і матеріалів. 2-ге вид. / упоряд. : О. Г. Бажан, О. В. Бажан, С. М. Блащук, Г. В. Боряк, С. І. Власенко, Н. В. Маяковська. Київ : Кліо, 2016. 1092 с.
6. Мірошниченко В. План заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції Криму. Що змінилося? *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. 21.04.2023. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/plan-zakhodiv-z-realizatsii-stratehii-deokupatsii-ta-reintehratsii-krymu-shcho-zminylosia/
7. Моца А., Шевчук С., Середа Н. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. *Економіка і суспільство*. 2022. Вип. 41. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1560
8. Пріоритетні кроки Української Держави після деокупації Криму. URL: https://ppu.gov.ua/documents/priorytetni-kroky-ukrayinskoyi-derzhavy-pislya-deokupatsiyi-krymu/
9. Ivanov S. Impacts of the entry of the Autonomous Republic of Crimea into the Russian Federation on its tourism industry: An exploratory study. *Tourism menegment.* 2016. Vol. 54. P. 162–169. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0261517715300376

НАПРЯМ 6. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ПРАВА, УПРАВЛІННЯ ТА ВРЯДУВАННЯ У ВОЄННИЙ І ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-24

Veherzhynskyi O. S.,
Postgraduate Student at the Department of Political Science
National University of Kyiv-Mohyla Academy
Kyiv, Ukraine

BALANCING NATIONAL SECURITY AND PROCUREMENT EFFICIENCY: COMPETITIVE VS. NON-COMPETITIVE PROCEDURES

Defense procurement is a critical aspect of any country's national security strategy, particularly during times of conflict.The legal framework governing defense procurement is a balancing act between national security imperatives and the efficient use of public funds. This thesis explores the challenges and strategies involved in balancing national security with procurement efficiency, focusing on the trade-offs between competitive and non-competitive procedures.

Defense procurement is the backbone of a nation's military readiness. It encompasses the acquisition of equipment, goods, and services essential for the operation of the armed forces, including weaponry, uniforms, fuel, and construction of military infrastructure. For Ukraine, which has been in a state of war since 2014 and more intensively since the full-scale Russian invasion in 2022, efficient and timely procurement has become even more critical. Any delays or inefficiencies in the procurement process can have significant implications for military operations, soldier welfare, and overall national security.

However, defense procurement is also an area that requires a high level of scrutiny. Governments must ensure that public funds allocated for defense are spent efficiently and that procurement processes are free from corruption and abuse. This need for oversight must be balanced against the urgency of national security requirements, particularly in wartime when rapid acquisition of resources can be critical to survival.

The Ukrainian government, like many others, employs both competitive and non-competitive procurement procedures. Each has its advantages and drawbacks, particularly in the context of national defense.

Competitive procurement is widely regarded as the most transparent and cost-effective method for acquiring goods and services. Under competitive procedures, contracts are awarded based on a fair and open bidding process where multiple suppliers compete to offer the best value for money. This process reduces the risk of corruption, and encourages innovation by fostering competition among suppliers.

In Ukraine, competitive procedures have been a cornerstone of public procurement, especially with the introduction of the "ProZorro" electronic procurement system in 2016. ProZorro has become a hallmark of transparent procurement, allowing government contracts to be advertised publicly and ensuring that bidders are treated fairly. Competitive procedures are particularly suitable for acquiring non-sensitive defense-related goods, such as uniforms, fuel, and food supplies, where time is not a critical factor and a broader pool of suppliers exists.

While competitive procurement is generally preferred for its transparency and cost-effectiveness, there are circumstances in which non-competitive procurement procedures are necessary. These procedures, also known as direct or sole-source procurement, involve the awarding of contracts without a competitive bidding process. In the context of defense, non-competitive procurement is often used when the goods or services required are of a sensitive or urgent nature, where the need for security or speed overrides the benefits of competition.

Recent reforms in Ukraine have attempted to strike a balance between these two procurement methods. Considering the principle of reasonableness and expediency, under martial law, the obligation to carry out procurement activities depending on the value of the subject of procurement on a competitive basis for goods and services over UAH 200 thousand and works over UAH 1.5 million has been established [1, clause 8]. The above does not apply to the procurement of defense goods, works and services that constitute a state secret, as well as the procurement of weapons, military and special equipment, ammunition and their components and services for the development, repair, modernization of weapons, military and special equipment, ammunition and their components, goods, works and services for the construction of military engineering and fortifications.

The use of competitive procedures has also become mandatory in the following cases: 1) public procurement of goods, works and services is carried out for mobilization and civil protection measures; construction, reconstruction, overhaul and arrangement of places of residence of internally displaced and evacuated persons; construction, reconstruction, overhaul or current repair, arrangement of civil protection structures, including dual-purpose, simple structures, shelters; preparation for the heating season (except for the purchase of energy); 2) procurement of goods, works and services to ensure the functioning of critical infrastructure facilities [1, clause 9].

It worth to do analysis of procurements by two leading independent procurement organizations – State Enterprise of the Ministry of Defense of Ukraine "Defense Procurement Agency", specializes in the procurement of weapons and military equipment and State Enterprise of the Ministry of Defense of Ukraine "State Logistics Operator" or “The State Operator For Non-Lethal Acquisition” (DOT), which meets the needs of the Armed Forces of Ukraine in food, fuel and lubricants, clothing and medical supplies.

According to the Unified State Register of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Organizations, the company was registered as a legal entity under public law on June 17, 2022, and its first procurement through the ProZorro electronic system was dated January 11, 2023. The total number of announced procurements is 273, of which 58 were made without the use of the electronic procurement system (non-competitive procedures) [2].

According to the Unified State Register of Legal Entities, the individual entrepreneur was registered as a legal entity under public law on November 4, 2022, and the first procurement under the Prozorro electronic system was made on December 07, 2023. The total number of announced procurements is 586, of which 128 made without the use of the electronic procurement system (non-competitive procedures) [3].

While Ukraine's defense procurement system has made significant strides, several challenges remain. The most prominent issue is the risk of over-reliance on non-competitive procedures, which can undermine efforts to maintain transparency and efficiency in defense spending. In wartime, the pressure to expedite procurement can often result in bypassing competitive procedures, even in cases where competition could be feasible.

Another challenge is the potential for corruption. Non-competitive procurement, by its nature, provides fewer safeguards against corruption, as contracts are often awarded without the checks and balances that competition provides. In Ukraine, where corruption has historically been a significant issue, ensuring accountability in non-competitive procurement is vital. Recent reforms have aimed to address this by introducing caps on profit margins for defense contractors and requiring detailed cost breakdowns in contracts, but the effectiveness of these measures remains to be seen.

Additionally, the dynamic and rapidly changing nature of Ukraine’s defense needs during the war makes it difficult to maintain a consistent procurement strategy. Legislative changes and emergency decrees can create confusion among procurement officials, suppliers, and oversight bodies, potentially leading to mismanagement or delays in critical acquisitions.

Striking the Right Balance. The key to balancing national security and procurement efficiency lies in a flexible yet accountable system that can

adapt to the specific needs of wartime while maintaining a commitment to transparency and cost-effectiveness. Competitive procedures should be prioritized whenever possible, particularly for non-sensitive goods and services where time is not of the essence. For more sensitive or urgent procurements, non-competitive procedures should be used judiciously, with strong oversight mechanisms in place to prevent abuse.

To improve procurement efficiency while ensuring national security, Ukraine could consider several measures: enhancing oversight mechanisms for non-competitive procurement, including the use of independent audits and parliamentary review; streamlining competitive procedures to reduce the time required for bidding and contract awards, ensuring that competition can still occur even in a time-sensitive environment; introducing penalties for inflated pricing or failure to meet contract specifications, particularly for suppliers awarded contracts through non-competitive processes.

Balancing national security and procurement efficiency is a complex task, particularly in times of war. Competitive procurement offers the best means of ensuring transparency and accountability, but in some cases, non-competitive procedures are necessary to meet urgent defense needs. The challenge for Ukraine is to develop a procurement system that maximizes efficiency without compromising security or transparency, ensuring that public funds are spent wisely even in the most difficult circumstances.

Bibliography:

1. Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2022 № 1275 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-%D0%BF#n17 (дата звернення: 10.10.2024).

2. Замовник ДП Міністерства оборони України «Агенція оборонних закупівель» – 44725823. Prozorro. URL: https://prozorro.gov.ua/uk/search/tender?buyer=44725823&page=1 (дата звернення: 10.10.2024).

3. Замовник ДП Міністерства оборони України «Державний оператор тилу» – 44830311. Prozorro. URL: https://prozorro.gov.ua/uk/search/tender?page=1&buyer=44830311 (дата звернення: 10.10.2024).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-25

Волохов О. С.,
кандидат юридичних наук,
докторант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна

ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Дискреційні повноваження органів державної влади є доволі новою та мало з'ясованою юридичною категорією для вітчизняної юридичної доктрини. Введення воєнного стану Указом Президента України № 64/2022, яким було обмежено конституційні права і свободи людини і громадянина та розширено повноваження органів влади, особливо відзначилося на обсягах дискреційних повноважень державних органів. При цьому, в Україні визнається і діє принцип верховенства права (ст. 8 Конституції України), важливими елементами якого є принцип юридичної визначеності, повага до прав людини та заборона свавілля. Таким чином питання застосування дискреційних повноважень компетентними органами державного управління під час воєнного стану в Україні набуває особливої актуальності.

Попри відсутність законодавчо визначеної дефініції дискреції, поняття «дискреційні повноваження» часто зустрічається в законах та підзаконних нормативно-правових актах. Варто зазначити, що визначення категорії «дискреційні повноваження» міститься у Методології проведення антикорупційної експертизи, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 24.04.2017 № 1395/5. Згідно п. 1.6. Методології, дискреційні повноваження – це сукупність прав та обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів управлінських рішень, передбачених нормативно-правовим актом, проектом нормативно-правового акта.

При цьому п. 2.4. Методології визначено, що дискреційні повноваження можуть підвищувати можливості суб'єктивного впливу особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, на рішення, що приймається, а належним чином

встановлені дискреційні повноваження дозволяють забезпечити ефективну правозастосовчу діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [1].

В 2018 році Верховним Судом було оприлюднено «Науковий висновок щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією». В ньому акцентується увага, що дискреційне повноваження може полягати у виборі діяти чи бездіяти. Якщо діяти у виборі варіанта рішення чи дії серед варіантів, що прямо або опосередковано закріплені в законі. Важливою ознакою такого вибору є те, що він здійснюється без необхідності узгодження з кимось обраного варіанта [2].

Варто окремо виділити міжнародні стандарти щодо дискреційних повноважень. Так, у Додатку до Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи № R(80)2 стосовно здійснення адміністративними органами владних повноважень від 11 березня 1980 року, термін «дискреційні повноваження» визначається як повноваження, що надають адміністративному органу деяку міру свободи що стосується рішення, яке буде прийнято, що дозволяє йому вибрати з кількох юридично допустимих рішень, те, яке він вважає найкращим за даних обставин.

Погоджуємося із М. Оніщук, який стверджує, що у правових джерелах під дискреційними повноваженнями розуміється сукупність прав та обов'язків суб'єкта на власний розсуд визначати повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів рішень, кожне з яких є правомірним [3, с. 7].

Дискреційні повноваження надають суб'єкту владних повноважень право вибрати одне із альтернативних варіантів правомірної поведінки у конкретній ситуації. Варто зазначити, що деякі державні органи в Україні вдаються до більш ширшого трактування меж власної дискреції, аж до «свободи приймати будь-яке рішення, прямо не заборонено законом».

Слід погодитися із Т. Міхайліною та О. Жердєвим, які стверджують, що розширення меж дискреційних повноважень та допустима свобода правозастосувача в демократичних країнах є прямо пропорційними рівню та формам правосвідомості суб'єктів правозастосування [4, с. 72]. Адже питання правосвідомості суб'єктів правозастосування відображає їх ставлення до норм права, дотримання принципу верховенства права під час здійснення повноважень.

Окремим питанням, яке є дотичним до рівня та форми правосвідомості суб'єктів правозастосування виступає їх компетентність та доцільність їх рішень. Адже суди в Україні мають право перевіряти лише правомірність дій органів державної влади, а доцільність їх рішень та компетентність посадовців взагалі не підпадає під судову

перевірку. Хоча саме компетентність суб'єктів зазвичай визначає зміст та доцільність управлінського рішення.

Згідно Закону Украйни «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» на період дії воєнного стану та протягом 12 місяців після його скасування особи призначаються на посади державної служби, посади в органах місцевого самоврядування без конкурсного відбору, обов'язковість якого передбачена законом. Призначення на посаду відбувається на підставі поданої заяви, заповненої особової картки встановленого зразка та документів, що підтверджують наявність громадянства України, освіти та досвіду роботи згідно з вимогами законодавства, встановленими щодо відповідних посад.

Тобто на період дії воєнного стану питання професійності та кваліфікації призначених на посади до державних органів осіб фактично нівелюються, а вимоги до оформлення публічних службовців прирівняні із вимогами до звичайних працівників. Таке спрощене призначення на посади державних службовців може в подальшому впливати на доцільність та компетентність рішень державних органів.

Розширення дискреційних повноважень в Україні можна спостерігати на прикладі Державної податкової служби України (надалі – ДПС), яка спочатку отримала нові повноваження щодо блокування податкових накладних платникам ПДВ; з часом започаткувала власну практику із включення та виключення компаній до ризикових платників податків тощо. Останнім яскравим прикладом нових дискреційних повноважень ДПС є Закон про внесення змін до Податкового кодексу України № 11084, яким створено окремий перелік платників податків з високим рівнем добровільного дотримання податкового законодавства. При цьому, ДПС тепер на власний розсуд визначає, які платники податків будуть включені до переліку «добросовісних платників», а які фактично є порушниками податкового законодавства.

Отже, дискреційні повноваження надають суб'єкту правозастосування право вибрати одне із альтернативних варіантів правомірної поведінки. Обсяг дискреційних повноважень має відповідати компетентності та кваліфікації державних посадовців. Призначення на посаду державної служби без конкурсу є необхідним кроком в умовах запровадження воєнного стану, але потребує особливого контролю щодо використання дискреційних повноважень такими посадовцями. Хоча швидке прийняття певних управлінських рішень в умовах війни є необхідним кроком для забезпечення обороноздатності держави, розширення дискреційних повноважень державних органів в Україні є радше негативним явищем, яке часто зумовлює порушення принципів верховенства права та Конституції.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи: Наказ Міністерства юстиції України від 24.04.2017 N 1395/5. URL :https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#Text
2. Перепелюк В. Науковий висновок щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_ sud/naukovi_visnovki/nauk_ visnovok_01_03_2018
3. Оніщук М. В. Проблемні питання здійснення судового контролю за дискрецією суб'єкта владних повноважень. *Слово Національної школи суддів України.* 2021. № 2(35). С. 6–15.
4. Міхайліна Т., Жердєв О. Дискреційні повноваження та правосвідомість суб'єкта правозастосування: аспекти співвідношення. *Economic and law paradigm of modern society*. 2018. No 1. С. 71–80.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-26

Герман М. В.,
аспірантка кафедри політичних інститутів та процесів
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ УМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ІНІЦІАТИВ В УКРАЇНІ

Громадянська ініціатива (далі ГІ – авт.) – це форма суспільної активності, спрямована на вирішення актуальних соціальних запитів або реалізацію певних ідей, які стосуються спільних громадянських інтересів. Ініціатива – це формат голосу і форма дієвого впливу на формування порядку денного суспільно-політичних відносин [1, с. 33]. Важливість теми для України зумовлена передусім тим, що створення сприятливих умов для розвитку в суспільстві громадянської ініціативи стало ключовим пріоритетом Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки [8]. Вважаємо цей факт переконливим аргументом у процесі інституціоналізації не лише громадянського суспільства, але й його складових.

Для завершеності розуміння громадянських ініціатив варто вказати їхні основні характеристики, а це добровільність, спільність мети, суспільна користь, наявність різних форм реалізації, можливості впливу на владу та ін. Власне коли ми говоримо про

інституціоналізованість ГІ, то йдеться про їхню здатність впливати на владу та прийняття державних рішень, зокрема через петиції, громадські слухання, обговорення, акції. Чинне вітчизняне законодавство серед інструментів просування громадянських ініціатив вказує такі: вибори і референдуми, загальні збори (конференції) за місцем проживання, громадські слухання, місцеві ініціативи, електронні петиції, консультації з громадськістю, громадська експертиза, участь громадян та інститутів громадянського суспільства у роботі консультативно-дорадчих органів та органів самоорганізації населення тощо [6].

Формування політико-правових умов для впровадження громадянських ініціатив в Україні є частиною глобального процесу демократизації. Попри перманентну критику пропонованих державою механізмів для реалізації актуальних для суспільства запитів варто відзначити, що ці механізми, по-перше, давно існують, по-друге, постійно розширюються. Конкретизуємо їх:

1. Конституційні права та свободи. Конституція України гарантує громадянам право на свободу об'єднань, мирних зібрань, свободу слова та думки (статті 1, 3, 21, 22, 34, 36, 39 та ін.) [5]. Ці права створюють основу для розвитку громадянських ініціатив, забезпечуючи можливість громадянам вільно висловлювати свої погляди, брати участь у політичних процесах та ініціювати суспільні зміни.

2. Законодавство про громадські об'єднання. Закон України «Про громадські об'єднання» регулює діяльність організацій, що об'єднують громадян для досягнення спільних цілей [2]. Він встановлює правила реєстрації громадських організацій, їхньої діяльності та взаємодії з органами влади. Цей закон є основним інструментом правового регулювання впровадження громадянських ініціатив в Україні.

Серед сучасних практик взаємодії органів публічної влади з громадськістю у виробленні й реалізації публічної політики вітчизняні експерти виділяють дві основні групи: перша використовує інституційні форми взаємодії, де ініціатива належить громадськості (участь у розробленні і обговоренні проєктів нормативно-правових актів, громадські бюджетні ініціативи, діяльність асоціацій, громадських рад, консультативно-дорадчих органів тощо); друга ж використовує такі форми, в яких ініціатива належить владним інституціям (залучення представників громадськості до організації виборчого процесу, підтримка діяльності громадських організацій, організація діяльності державно-громадських фондів, залучення інститутів громадянського суспільства до правозахисної діяльності та ін.) [4]. Ця тенденція зберігається, актуалізуючи питання громадянсько-державного партнерства.

3. Децентралізація та участь громадян у місцевому самоврядуванні. В Україні активно діє реформа децентралізації, яка посилила роль місцевих громад у прийнятті рішень. Завдяки цьому громадянські

ініціативи можуть отримувати більше підтримки на місцевому рівні, адже громади мають ширші повноваження і ресурси для самостійного вирішення проблем. Громадяни мають можливість впливати на місцеві бюджети через інструменти громадського бюджету, а також брати участь у громадських слуханнях.

Зауважимо, що серед стратегічних завдань для держави міститься положення про «удосконалення законодавчого регулювання місцевих ініціатив; закріплення права членів територіальної громади подавати місцеві ініціативи на розгляд ради або її виконавчого органу шляхом збору підписів жителів на їх підтримку; встановлення обов'язку органів місцевого самоврядування розглядати місцеві ініціативи на найближчих своїх засіданнях за участю ініціаторів та приймати за результатами рішення» [6]. Цей державний пріоритет для низки ОТГ вже став частиною нового формату суспільно-політичних взаємодій, однак варто підкреслити, що тут все залежить від волі і системної роботи безпосередньо ініціаторів змін – тобто пересічних громадян.

4. Електронна демократія. В Україні активно використовують інструменти електронної демократії, що дозволяють громадянам брати участь у прийнятті рішень через електронні петиції, участь в онлайн-консультаціях з урядом, а також подання пропозицій на національному або місцевому рівнях. В країні функціонують кілька майданчиків для акумуляції «народних голосів підтримки» та напрацьовано механізми і процедури збору і верифікації цих голосів.

5. Антикорупційне законодавство та громадський контроль. Значна частина громадянських ініціатив в Україні спрямована на боротьбу з корупцією та забезпечення прозорості у діяльності влади. Законодавство надає можливість громадським організаціям проводити моніторинг діяльності державних інституцій, вимагати доступу до публічної інформації та здійснювати контроль за витрачанням державних коштів. Закон «Про запобігання корупції» (стаття 14) також надає правові механізми для участі громадськості в антикорупційній діяльності [3].

6. Підтримка міжнародних організацій та донорів. Важливим політичним і правовим чинником для розвитку громадянських ініціатив є підтримка міжнародних організацій та політичних об'єднань (Європейський Союз, USAID, ООН та інші донорські організації). Вони надають гранти, проводять тренінги, забезпечують експертну підтримку для розвитку громадянського суспільства та впровадження ініціатив у різних сферах – від прав людини і сталого розвитку до екологічної безпеки і альтернативної енергетики.

7. Правове середовище у контексті війни та безпеки. Наразі впровадження громадянських ініціатив регулюється особливими умовами дії правового режиму воєнного стану, які, наголосимо, не стали приводом для звуження можливостей ГІ, натомість визначили

додатковий вектор для їх розвитку, а саме напрямок волонтерської діяльності, покликаний сприяти допомозі армії, підтримці внутрішньо переміщених осіб та под. Показово, що ще з 2014 р. український громадський сектор відреагував на збройну агресію російської федерації активізацією волонтерського руху як на загальнонаціональному, так і на місцевому рівнях, а з початком повномасштабної російсько-української війни у 2022 р. кількість офіційних волонтерів зросла у 21 раз [7].

Отже, громадянські ініціативи – явище для українського суспільства не нове, а навпаки – таке, що стрімко розвивається, використовуючи як чинні нормативно-правові механізми, так і здобутки електронної демократії, інструменти інформаційних технологій, апробовуючи зарубіжний досвід. Кількісно виміряти суб'єктів ГІ практично неможливо, адже це і інститути громадянського суспільства, і активи територіальних громад, і більш локальні тимчасові об'єднання громадян, які прагнуть вирішити нагальну спільну проблему. Очевидно, що така розгалуженість учасників ГІ є підтвердженням наявних в державі політико-правових умов для впровадження громадянських ініціатив, ефективність яких, на нашу думку, вимірюється рівнем розвитку суспільно-політичного діалогу і синхронністю у досягненні зрілості громадянським суспільством й інститутами влади.

Список використаних джерел:

1. Герман М. Європейські стандарти та досвід реалізації громадянських ініціатив. *Вісник Прикарпатського університету. Серія : Політологія.* 2024. № 17. С. 33–41.
2. Закон України «Про громадські об'єднання» № 4572-VI від 22 березня 2012 року. *Офіційний портал Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text
3. Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14 жовтня 2014 року. *Офіційний портал Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text
4. Інструменти та механізми вироблення й впровадження публічної політики в Україні. *Укрінформ*. 2019. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2713805-instrumenti-ta-mehanizmi-viroblenna-j-vprovadzenna-publicnoi-politiki-v-ukraini.html
5. Конституція України. *Офіційний портал Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
6. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки. *Офіційний портал Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text
7. Реєстр волонтерів виріс у 2,5 рази за рік. *Опендатабот*. 2023. URL: https://opendatabot.ua/analytics/real-volunteers-2023-12

8. *Указ Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки»*. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-27

Горбата Л. П.,
доктор філософії (PhD),
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ НА РІВНІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» [2] з 1 січня 2025 року набирає чинності вимога до територіальних громад мати Програму комплексного відновлення території територіальної громади (її частини), що є і містобудівною документацією на місцевому рівні, і документацією із землеустрою. Вона охоплює територію громади та не має терміну дії, проте є дуже гнучкою, зміни можна вносити щороку.

Якщо говорити про європейську урбаністику, то сталий просторовий розвиток є динамічним процесом забезпечення ефективної взаємодії та зміни зосередження функцій економічних, інноваційних, соціальних, екологічних, інформаційних елементів (підсистем) простору життєдіяльності населення для повного та доступного для всіх верств нинішнього та майбутнього поколінь населення задоволення їхніх різноманітних потреб [1, с. 143].

У Керівних принципах сталого просторового розвитку Європейського континенту визначено такі чотири виміри територіальної сталості: економічна, соціальна, екологічна та культурна. Враховуючи те, що багато процесів є викликом для самодостатності та забезпечення стійкості територіальних громад, політика сталого розвитку територіальних громад має враховувати виконання численних завдань, наприклад, зниження рівня нестабільності, оптимізація багатоцентричного прогресу, проведення заходів з розвитку депресивних територій, підвищення ефективності транспортних сполучень та енергетичних мереж, уникнення або зменшення можливих ризиків

природних стихій, збереження природного та рукотворного середовища, сприяння екологічних способів господарювання в сільському та лісовому господарстві, охорона культурних здобутків минулого, залучення інвестицій, сприяння розвитку міських та сільських громад, активізація громадськості щодо реалізації нових підходів територіального розвитку [3, с. 122].

Так історично склалося, що окремі територіальні громади розробляли низку планувальних та стратегічних документів. Проте вони не узгоджувалися між собою та мали формальний характер.

З огляду на вищевикладене, якісна містобудівна документація зрештою означатиме збільшення надходжень до місцевих бюджетів територіальних громад, що є вагомою перевагою для органів місцевого самоврядування. План просторового розвитку громади – це інструмент для розумного управління наявними ресурсами, який допоможе максимально розкрити потенціал кожної окремої території та забезпечити її сталий розвиток.

Для створення конкретної стратегії розвитку територій, яка максимально орієнтується на потреби населення, вкрай необхідним і важливим є розроблення комплексного плану просторового сталого розвитку.

Якщо говорити про стійкість, то це здатність територіальних громад реагувати на безпекові виклики та досягати сталої діяльності та розвитку шляхом зменшення зовнішніх і внутрішніх впливів. Стійкість – це можливість протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам та адаптуватися до трансформацій безпекового середовища, здатність швидко відновлюватися після кризи та надалі підтримувати сталий розвиток [4, с. 64].

Реалізовуючи інструмент управління територією – комплексний план просторового розвитку території, територіальні громади отримують низку перспектив, а саме:

– Незалежно від зміни влади через кожні 5 років, громада отримує можливості довгострокового розвитку. Комплексний план гарантує сталість поступу громади за затвердженим напрямом. І члени громади, долучившись на початковому етапі до укладення плану, можуть бути впевнені, що їх бачення втілилося в документації та в містобудівній практиці.

– Комплексний план сприяє збалансуванню соціального, економічного, екологічного сталого розвитку громади. Він передбачає конкретне розмежування зон: житлової, промислової, рекреаційної, виокремлюючи зону забудови. Комплексний план також не дасть, наприклад, планувати житлову забудову з порушеннями норм.

– Інтереси усіх членів громади – пріоритет. Інколи керівництво підприємства, яке діє на території громади, чи й весь його колектив може виходити з власних інтересів, плануючи ті чи інші заходи,

а інтереси інших мешканців часто не беруть до уваги або ж користуються відсутністю поінформованості населення. Громадські слухання нерідко відбуваються суто формально. І громада намагається протестувати, коли будівництво вже почалося. А Комплексний план дає можливість виявити просування поза планом шкідливого для громади рішення.

– Збереження екології – важливе питання діяльності будь-якої громади. Іноді міська рада схвалює будівництво на території заповідного фонду. На жаль, часто межі природно-заповідного фонду України не встановлені та не внесені до державного земельного кадастру. Комплексний план дає можливість виправити це: не лише здійснити інвентаризацію усіх наявних ресурсів (корисних копалин, лісів тощо), а й внести їх до кадастру. А завдяки зонуванню на території, приміром, для рекреації збудують санаторій чи профілакторій, а не ферму чи мийку для автомобілів. Все це і є екологічна безпека.

– Комплексний план сприяє економії бюджету. Якщо потрібно звести будинок на прилеглій ділянці, то не розроблятимуть додатково документи із землеустрою щодо зміни цільового призначення землі і детальні плани території, як це закріплено в чинному законодавстві. Необхідно буде лише написати заяву в орган місцевого самоврядування та отримати безкоштовний витяг з кадастру.

Отже, нерівномірний розвиток різних територій; природоохоронні питання; соціальна несправедливість; недостатня участь громадян – ці та інші аспекти вимагають уваги та комплексних підходів для забезпечення сталого просторового розвитку на рівні територіальних громад.

Список використаних джерел:

1. Павліха Н. В., Копач І. В. Європейська інтеграція інтересів щодо досягнення перспектив сталого просторового розвитку. Європейська інтеграція: досвід Польщі та України : кол. моногр. Луцьк – Люблін : «Drukarnia Kolor Lublin», 2013. С. 14.

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності : Закон України 2254-IX від 12.05.2022.

3. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи. В. С. Куйбіда, В. А. Негода, В. В. Толкованов. Київ : Видавництво «Крамар», 2009. 170 с.

4. Територіальні громади: механізми забезпечення стійкості : монографія / Грищенко І. М., Горбата Л. П. Київ, НУБіП України, 2024, 345 с. ISBN 978-617-8368-16-6 URL: https://dglib.nubip.edu.ua/items/22dfbd9c-3afc-43d1-866c-b13b8cfb1626

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-28

Жукова І. В.,
кандидат наук з державного управління, доцент,
Лауреат премії Президента України для молодих вчених,
Лауреат премії Верховної Ради України молодим ученим,
директор
Видавничої групи «Наукові перспективи»
м. Київ, Україна

КОЛІЗІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ СФЕРИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Сукупність аналізованих підходів та положень Наказу Міністерства освіти і науки України № 563 від 15.05.2023 р. «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» [1] на предмет нормативно-правового адміністрування сфери загальної середньої освіти дозволяє виокремити наступні колізійні законодавчі моменти та запропонувати наступні підходи до їх усунення.

По-перше, пріоритет очної форми навчання у закладах загальної середньої освіти в Україні в умовах воєнного стану, на мій погляд, є застосовною ідеєю за умови належного налагодження безпекової складової в освітніх закладах відповідного рівня. Так, потребує конкретизації система безпеки, що буде застосована у закладах загальної середньої освіти в Україні на випадок повітряних тривог та інших загроз життю, здоров'ю здобувачів освіти і науково-педагогічних працівників.

Враховуючи зазначене, п. 1 Наказу Міністерства освіти і науки України № 563 від 15.05.2023 р. «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» пропоную викласти у такій редакції: «Пріоритет очної форми навчання в закладах загальної середньої освіти над іншими освітніми форматами (дистанційним, змішаним) полягає у підвищеному рівні академічної та соціальної залученості здобувачів освіти у відповідні галузеві процеси опрацювання інформації. Під час проведення занять в очному (аудиторному) форматі заклади загальної середньої освіти повинні враховувати безпекову ситуацію в країні та вживати відповідних заходів щодо впровадження безпекового освітнього середовища для здобувачів освіти та надавачів освітніх послуг, водночас».

У свою чергу, положення п. 2–3 Наказу Міністерства освіти і науки України № 563 від 15.05.2023 р. «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні», на мій погляд, також, потребує сегментованого розподілу загальної середньої освіти, що здобувається індивідами-громадянами України власне в Україні та в іноземних державах, відповідно.

Для цього, на мій розсуд, буде доцільним запровадити у п. 2 наступну нормативну конотацію: «Здобувачі загальної середньої освіти – громадяни України мають право отримати відповідну освітню кваліфікацію в Україні та в іноземній державі перебування», конкретизовано доповнивши останній п. 3 у наступній редакції: «Необхідно враховувати різницю між вітчизняною та іноземною освітньою програмами, освітнім середовищем та освітніми методиками для формулювання відповідного висновку про освітні та професійні компетентності індивіда в майбутньому».

Наостанок, пропоную сконцентрувати увагу на проблематиці п. 17–19 Наказу Міністерства освіти і науки України № 563 від 15.05.2023 р. «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні», що встановлюють процедуру забезпечення права учнів на освіту шляхом переведення учнів в установленому порядку на наступний навчальний рік, видачі свідоцтва про навчальні досягнення та (або) табелю про навчальні досягнення, ведення та видачу відповідної профільної документації про здобуття освіти щодо кожного учня (здобувача).

На мій погляд, зазначені процеси доцільно було б цифровізувати та діджиталізувати (перевести в Е-формат) з метою, по-перше, спрощення документообігу та, по-друге, підвищення безпеки науково-педагогічного та учнівського складу освітніх закладів.

Відповідні зміни пропоную відобразити у п. 19 зазначеного нормативного акту наступним чином: «Забезпечення права учнів на освіту (переведення учнів в установленому порядку на наступний навчальний рік, видачі свідоцтва про навчальні досягнення та (або) табелю про навчальні досягнення, ведення та видачу відповідної профільної документації про здобуття освіти щодо кожного здобувача) може відбуватися в офлайн та онлайн-форматах з метою спрощення документообігу та ефективізації рівня безпеки здобувачів загальної середньої освіти, а також – безпеки здобувачів та надавачів освітніх послуг».

Отже, нормативно-правове адміністрування сфери загальної середньої освіти як процес в Україні забезпечується шляхом використання відповідного нормативно-правового інструментарію, що забезпечує цілісність та структурованість освітнього простору.

Водночас, нормативно-правовому адмініструванню сфери загальної середньої освіти притаманні певні колізії, що проаналізовано вище, пропонуючи індивідуальні підходи до нівелювання останніх.

Список використаних джерел:

1. Наказ МОН № 563 від 15.05.2023 р. Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні. Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-okremih-pitan-zdobuttya-osviti-v-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-29

Кобиліна Ю. М.,
старший викладач кафедри слов'янської, романо-германської філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського м. Київ, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ

Повномасштабне вторгнення російської федерації вплинуло на всі сфери суспільної діяльності, зокрема й щодо підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів для військових адміністрацій, які, відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», наділені повноваженнями функціонування як військових, так і публічних органів влади, забезпечуючи впровадження заходів воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку на відповідних територіях [5]. Ці події спричинили не тільки нові виклики перед органами публічної влади, а й викрили прогалини реформування системи публічного управління в Україні на шляху до європейської та євроатлантичної інтеграції в частині нормативно-правової оцінки управлінських процесів; суперечливості у розподілі повноважень між органами влади; кадрового голоду та недосконалості професійної підготовки посадових осіб органів публічної влади; недостатнього рівня прозорості та відкритості прийнятих управлінських рішень, а також висвітлення

процесів функціонування органів публічної влади загалом, недосконалості механізму політико-адміністративного контролю та інформаційно-аналітичних засад діяльності органів публічної влади; недостатньої якості наданих адміністративних послуг [3, 4].

Сучасні механізми інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади побудовані на принципах неоднорідності процесів прийняття управлінських рішень та специфічних умов праці посадовців в умовах воєнного стану. Ефективність їх застосування залежить від детального аналізу сфери діяльності органів публічної влади, процесів здійснення контролю за виконанням рішень, оцінки якості прийнятих управлінських рішень, моніторингу проблемних ситуацій та форм їх подолання, документального оформлення прийнятих управлінських рішень, юридичної правомірності управлінських рішень та наслідків їх прийняття в умовах кризи [1, 6].

Механізми інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади слід розглядати як специфічний комплекс заходів, спрямованих на формування та реалізацію управлінських рішень на основі аналізу даних в умовах вимушеної адаптації до швидко змінюваних умов праці та життя. Реалізація цих заходів можлива за умови функціонування обов'язкових компонентів, зокрема: наявність інформаційно-довідкової системи, регулярність статистичного аналізу та моніторингу діяльності, впровадження інструментів електронної демократії та систем електронного документообігу. Поєднання цих компонентів дозволяє забезпечити органи публічної влади здатністю оперативно реагувати на актуальні виклики та проблеми, а також вчасно реагувати на потенційні загрози і ризики, що пов'язані зі збільшенням кількості кібератак, направлених на розголошення службової інформації та розповсюдження ІПСО.

До основних чинників реалізації механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади у воєнний та повоєнний періоди слід віднести: системність (збір, обробка, аналіз інформації), актуальність (постійний моніторинг інформації), своєчасність (оперативне отримання даних), прогнозованість (передбачення можливих сценаріїв розвитку подій), а також здатність інтегруватися з іншими системами (взаємодія інформаційно-аналітичних систем з іншими державними та міжнародними структурами) та соціально-політичними процесами (аналіз суспільних настроїв та політико-економічної ситуації в державі) [7].

Загалом інформаційно-аналітичне забезпечення як стратегічний вектор діяльності органів публічної влади перебуває у постійному русі і напряму залежить від трансформації суспільних відносин органів влади з громадськістю. Враховуючи попит на адміністративні послуги, що надаються засобами віддаленого зв'язку, а доступ до результатів діяльності органів публічної влади здійснюється шляхом висвітлення

інформаційно-аналітичних матеріалів на офіційних вебсайтах, посадові особи органів публічної влади повинні володіти знаннями щодо сутності інформаційно-аналітичного забезпечення в системі публічного управління; поетапності виконання інформаційно-аналітичних процесів; доцільності процесів збору, обробки та аналізу службової інформації; прийняття обґрунтованих управлінських рішень; ролі сучасних інформаційних технологій в автоматизації процесів інформаційно-аналітичної обробки службової інформації; відповідності новел чинного законодавства у регулюванні діяльності органів публічної влади; формування комунікаційних навичок у діалозі з громадськістю; методів планування та реалізації проєктів в системі публічного управління; уміння діяти в умовах кризових ситуацій; розуміння етичних норм і дотримання культури публічних службовців, оцінки якості наданих адміністративних послуг тощо [4, 6]. Адже функціональне призначення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади полягає у виробленні обґрунтованих управлінських рішень, що представлені у формі інформаційних продуктів як компонентів електронного врядування.

Таким чином, реалізація механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади є критично важливою для захисту національної безпеки та територіальної цілісності України. Попри нестабільність інформаційного середовища, постійні кібератаки, недостатність правової бази, їх реалізація дозволить органам публічної влади швидко реагувати на зміни, оперативно виявляти потенційні загрози та ризики, ефективно планувати використання ресурсів у воєнний та повоєнний періоди.

Список використаних джерел:

1. Запорожець, Т., Савченко, Н.. Інформаційно-аналітичне забезпечення державних механізмів запобігання та врегулювання міжнаціональних конфліктів. Аспекти публічного управління, (2022), 10(6), 24–29. URL: https://doi.org/10.15421/152240
2. Каращук О. Інформаційно-аналітична діяльність в умовах російської агресії. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 67. С. 230–243. URL: http://surl.li/mexnot
3. Миколюк А. Публічне управління в умовах військового стану: питання ефективності. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2022. Вип. 29. С. 46.
4. Палій С. Сучасні тенденції розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення у контексті прийняття ефективних управлінських рішень (на прикладі органів державної влади України). *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. № 10. С. 166–174.
5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: http://surl.li/vygczq

6. Руснак Ю., Стужук Ю. Роль інформаційно-аналітичних підрозділів Збройних Сил України у відбитті збройної агресії РФ : *збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняховського*. 2024. С. 55–58. URL: http://surl.li/uuocel

7. Труш О. О., Василенко Д. В. Інформаційно-аналітична діяльність у системі публічного управління. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2023. Вип. 4. С. 49–55. URL: http://surl.li/sebhjs

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-30

Кропивницький М. О.,
кандидат юридичних наук
м. Львів, Україна

ОКРЕМІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ЗА УМОВ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: СОЦІАЛЬНО-БЕЗПЕКОВИЙ АСПЕКТ

24 лютого 2022 року на європейському континенті розпочалася масштабна, найдовша й найжорстокіша війна на всій планеті Земля з часів Другої світової (World War II), у якій сукупно беруть участь мільйони людей, активно застосовуються всі наявні на цей час у протиборчих сторін види й роди військ, найновітніші зразки військової техніки, озброєння й боєприпасів, яка поставила під сумнів ефективність наявних колективних безпекових систем на континентах, яка вже змінила й ще багато в чому кардинально змінить увесь світопорядок [9, с. 7–8].

Не можемо не погодитися з О. С. Вареником в тому, що 24 лютого 2022 року стало певним моментом, після настання якого Україна зіштовхнулася з викликами безпекового й соціального характеру, масштаби яких раніше були невідомими нашій державі: ризики й загрози у питаннях забезпечення соціальних потреб та інтересів громадян стали в рази масштабнішими, а стабілізація соціального життя населення за цих умов стала все важчою [1, с. 228–229]. Відповідно до статистичних даних ООН, на кінець 2023 р. статус тимчасового захисту в країнах ЄС отримали 4 мільйони 312,22 тисяч осіб, які залишили Україну внаслідок російського вторгнення 24 лютого 2022 р. [4]. Якщо в 2022 р. спостерігався певний період оптимізму, коли здавалося, що біженці поступово починають

повертатися до України, то згодом частка біженців, які планують повертатися до України, істотно зменшилася: якщо в листопаді 2022 р. близько 50% опитаних респондентів за кордоном виражали тверді наміри повернутися до України, а ще 24% були швидше схильні до повернення, ніж ні, то в січні 2024 р. ці показники скоротилися до 26% відповідно [8]. Крім суттєвого погіршення безпекової ситуації в Україні як очевидної причини подібної тенденції, варто констатувати, що багато українців, які опинилися за кордоном, отримали можливість інтегруватися в нові суспільства, знайти роботу, забезпечити свої сім´ї та отримати доступ до якісних соціальних послуг, що значно перевищують можливості, наразі доступні в Україні. Відповідно, слушною є пропозиція розробки чітких стратегій для повернення українців додому та їхньої реінтеграції, які (стратегії) повинні включати не тільки матеріальну допомогу, а й психологічну підтримку, забезпечення житлом, доступ до якісних медичних послуг та можливостей для працевлаштування [1, с. 232].

Як слушно зазначають автори монографії «Соціальна безпека: теорія та українська практика», соціальна безпека як явище трактується по-різному як у теорії, так і в практичному й повсякденному житті [7, с. 21]. Хоча соціальна безпека передбачає захист суспільства загалом і окремих громадян зокрема від реальних і потенційних загроз насамперед невоєнного характеру, за сучасних умов не враховувати фактор воєнних загроз при визначенні соціальної безпеки є вочевидь хибним підходом. З огляду на це найбільш релевантним (оскільки відображає необхідність інтеграції різних політичних, економічних, соціальних та культурних стратегій для забезпечення стійкого й гармонійного розвитку суспільства) бачиться розуміння соціальної безпеки як стану захищеності суспільства та кожного окремого громадянина від реальних і потенційних загроз державному суверенітету, територіальній цілісності й демократичному конституційному ладу, іншим життєво важливим національним інтересам, правам і свободам людини й громадянина й від негативного впливу на безпеку для здоров´я громадян, на їх економічну, продовольчу, екологічну, особисту, громадську, культурну й політичну безпеку [1, с. 22].

Починаючи з моменту початку повномасштабної агресії російської федерації, Кабінет Міністрів України прийняв низку рішень щодо оптимізації соціальної безпеки, зокрема, Постанови «Про деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану» від 07.03.2022 р. № 214 [3], «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» від 20.03.2022 № 332 [2], Розпорядження «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках програми «єПідтримка» від 06.03.2022 № 204-р [6] тощо. Хоча база нормативної сфери соціальної безпеки

продовжує доповнюватися новими нормативно-правовими актами, якими регулюється правове поле різноманітних соціальних прав і гарантій (зокрема, допомог), прийняття нових нормативно-правових актів є лише одним із інструментів для вирішення викликів у соціально-забезпечувальній сфері, а самого лише нормативного врегулювання певних питань недостатньо для вирішення проблем на практиці.

Окремою як внутрішньою, так і міжнародно-правовою лакуною в контексті нормативного регулювання є адаптація (насамперед соціальна) осіб, постраждалих від протиправних дій рф з моменту початку повномасштабної агресії. Йдеться, зокрема, про відсутність достатнього фінансування соціального захисту для осіб, які постраждали в процесі російсько-української війни, в тому числі для забезпечення їх житлом, здійснення на їх користь соціальних виплат, співрозмірних зі шкодою, якої вони зазнали, або ж про забезпечення соціальної безпеки осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях. Навіть за умов обмеженості ресурсів для сприяння адаптації особам, які постраждали в ході російсько-української війни, Україною досі не було актуалізовано законодавство згідно умов повномасштабної військової агресії, хоча адаптація законодавства у сфері забезпечення соціально незахищених верств населення, насамперед житлом, за сучасних умов є критично важливою. Для належної соціально-побутової адаптації постраждалих осіб слід запровадити законодавчі зміни, які розширили б коло осіб, які мають право на отримання житла з фонду соціального призначення, зокрема, шляхом запровадження додаткових критеріїв (статус постраждалих від бойових дій), що уможливить охопити більшу кількість громадян, які потребують допомоги. Для вирішення проблеми соціальної адаптації осіб, постраждалих (у житловому вимірі) від протиправної агресії рф, пропонуємо частину 1 статті 12 Закону України «Про житловий фонд соціального призначення» від 12.01.2006 р. № 3334-IV [5] доповнити пунктом 21 наступного змісту: «21) внутрішньо переміщені особи, які не мають іншого житла для проживання або житло яких зруйноване (знищене) або пошкоджене до стану, непридатного для проживання, внаслідок проведення антитерористичної операції та здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, а також під час забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії проти України під час дії правового режиму воєнного стану». При цьому реалізація такого нововведення має супроводжуватися чіткими механізмами контролю й моніторингу з боку держави для ефективності й запобігання можливим зловживанням: забезпеченням прозорості процедури надання соціального житла, створенням спеціальних комісій для

розгляду відповідних заявок, визначенням чітких критеріїв гарантування об´єктивності й справедливості при прийнятті рішень. Законодавче закріплення такої ініціативи може слугувати не лише підтвердженням росту ефективності системи соціального захисту в Україні, а й фактором зміцнення довіри громадян до інститутів держави загалом.

Список використаних джерел:

1. Вареник О. Міжнародна соціальна безпека в умовах російської агресії : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 272 с.
2. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 332. *Офіційний вісник України*. 2022. № 26. Ст. 77.
3. Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 № 214. *Офіційний вісник України*. 2022. № 25. Ст. 235.
4. Кількість біженців з України зі статусом тимчасового захисту в ЄС у грудні зросла на 37,6 тис.: Інформаційне агенство Інтерфакс Україна. URL: https://interfax.com.ua/news/general/965933.html. Дата звернення: 04.10.2024.
5. Про житловий фонд соціального призначення: Закон України від 12.01.2006 № 3334-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 19–20. Ст. 159.
6. Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «єПідтримка»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 204-р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 26. С. 195.
7. Соціальна безпека: теорія та українська практика : монографія / за ред. І. Ф. Гнибіденка, А. М. Колота, В. В. Рогової. Київ : КНЕУ, 2006. 292 с.
8. Усе менше охочих повертатися. Як змінилися настрої українських біженців. *Економічна правда.* URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2024/03/25/711576/. Дата звернення: 04.10.2024.
9. Шевченко Артем. Воєнна розвідка України. У небі, на морі, на землі. Київ : Yakaboo Publishing, 2024. 192 с.: іл.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-31

Kuzmin E. E.,
Advocate,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of International and European Law
National University "Odesa Law Academy"
Odesa, Ukraine

FIRST GLIMPSE AT THE RATIONALE AND JUSTIFICATION OF PUNISHMENT IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW

The process of comprehending the essence of the concept of "punishment in international criminal law" is currently being traditionally perceived not only as a rather long-lasting and tremendously thorny endeavour, but also such that is inevitably bound to encounter a whole plethora of extremely complicated and urgent challenges along the entire path. Thus, the first stumbling stone on the way to a coherent and consistent definition of the notion of "punishment in international criminal law" is apparently found in the legal subtleties of the "terminological pluralism" that still persist to the present day.

However even these complexities inexorably fade in light of the question of what exactly should "be at its core", – the issue that in the time J. P. Alexander expressly referred to as "philosophy of punishment" [1, p. 235] and, more than 100 years later, M. C. Bassiouni, by contrast, shrewdly identified as "philosophical considerations on punishment" [2, p. 921]. It is quite remarkable that in outlining the theoretical foundations of the perception of punishment in international criminal law, it seems that a very similar logic was also followed by F. Hassan, who likewise unambiguously emphasized the necessity of considering the question of what lies behind its definition [4, p. 51].

Meanwhile, at a glance, someone might quite reasonably argue that the issue of defining the term "punishment in international criminal law" is literally irrelevant to its philosophical vision as a certain phenomenon even to such an extent that these should be treated in isolation. In fact, as T. McPherson absolutely rightly observes, that is not necessarily the point, as it may only look to be easily separable; but this "appearance of separateness" is rather illusory [6, p. 21]. And furthermore, it is highly noteworthy that H. Oppenheimer also clearly highlights the strong link between such two ambiguous elements, pointing out the expediency of considering philosophical premises when defining the concept of punishment [7, p. 2–4].

Strikingly, this kind of vector of thought eventually leads to at least two relatively novel major trajectories of its own that should be further comprehended: the "rationale" [5, p. 156] and "justification" [3, p. 222] of punishment in international criminal law. Yet again neither are they without some of the specific constraints. Given the existing situation of permanent comparison with national law, the question of whether it is appropriate to use the above-mentioned categories "for the purposes of" international criminal law in their "domestic meaning" is sufficiently acute.

In this regard, it is typically assumed to be differentiated into two main approaches, – those who are rather in favour of such an analogy; and the ones not that much enthusiastic about such a perspective. So, for instance, C. J. M. Safferling suggests that an international criminal system will work better the more it functions by analogy to the domestic system [8, p. 162], which basically means transferring concepts and ideas concerning the rationale and justification of punishment from national law internationally; whereas R. D. Sloane indicates that such an analogy is equivalent to a "bad analogy", and underlines that rationales and justifications for punishment common to national systems of criminal law cannot be transplanted unreflectively to the distinct legal, moral and institutional context of the international criminal law [9, p. 40].

Nevertheless, such a situation has its logical and legible continuation as well. And indeed, as S. Vasiliev quite aptly notices, the understanding of rationale and justification of punishment in international criminal law unavoidably results in the imperative to finding the most "adequate" theory of punishment and reasoned purpose(s) of punishment [10, p. 79].

Therefore, bearing in mind such a significant number of hitherto unresolved problems, it is precisely such an idea that should be further developed.

Bibliography:

1. Alexander J. P. Philosophy of Punishment. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 1922. Vol. 13, Iss. 2. Pp. 235–250.

2. Bassiouni M. C. Introduction to International Criminal Law: Second Revised Edition. 2nd rev. ed. Leiden ; Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 2014. 1122 pp.

3. Golash D. The Justification of Punishment in the International Context. *International Criminal Law and Philosophy* / ed. by L. May, Z. Hoskins. New York : Cambridge University Press, 2010. Pp. 201–223.

4. Hassan F. The Theoretical Basis of Punishment in International Criminal Law. *Case Western Reserve Journal of International Law*. 1983. Vol. 15, Iss. 1. Pp. 39–60.

5. Maculan E., Gil A. G. The Rationale and Purposes of Criminal Law and Punishment in Transitional Contexts. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2020. Vol. 40, Iss. 1. Pp. 132–157.

6. McPherson T. Punishment: Definition and Justification. *Analysis*. 1967. Vol. 28, No. 1. Pp. 21–27.
7. Oppenheimer H. The Rationale of Punishment. London : University of London Press, 1913. 327 pp.
8. Safferling C. J. M. The Justification of Punishment in International Criminal Law. Can National Theories of Justification be Applied to the International Level? *Austrian Review of International and European Law*. 2000. Vol. 4, Iss. 1. Pp. 126–163.
9. Sloane R. D. The Expressive Capacity of International Punishment: The Limits of the National Law Analogy and the Potential of International Criminal Law. *Stanford Journal of International Law*. 2007. Vol. 43. Pp. 39–94.
10. Vasiliev S. Punishment Rationales in International Criminal Jurisprudence: Two Readings of a Non-question. *Why Punish Perpetrators of Mass Atrocities? Purposes of Punishment in International Criminal Law* / ed by F. Jeßberger, J. Geneuss. New York : Cambridge University Press, 2020. Pp. 45–80.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-32

Марчук Н. В.,
кандидат політичних наук, доцент,
докторантка кафедри політології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

ІНФОРМАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Повномасштабна російсько-українська війна, яка розпочалася 24 лютого 2022 р., є продовженням збройної агресії російської федерації проти України з 2014 р., а глобально – усієї російської політики щодо нашої держави з моменту здобуття незалежності у 1991 р. Сучасний період протистояння характеризується цілим комплексом задіяних засобів та інструментів деструктивного впливу ворога на українське суспільство, політичні інститути, інфраструктуру тощо. Саме відсутність чітких контурів російської агресії актуалізувала поняття «гібридна війна», яке на практиці означає поєднання традиційних військових дій з іншими формами впливу, включаючи кібератаки, інформаційні війни, економічний тиск, використання

нерегулярних збройних груп, дипломатичний вплив тощо. Як зауважує дослідник І. Дерев'янко, гібридні війни є сучасною рисою глобальної політики, які поступово вийшли за воєнно-операційні межі [2, с. 7].

«Гібридність» і «багатокомпонентність» сучасної війни росії проти України забезпечується поєднанням ворогом:

– традиційних військових дій із застосуванням усіх доступних видів летального озброєння. Якщо розглядати ситуацію ретроспективно з 2014 р., то йдеться і про відкриті дії регулярних військових сил, і про підтримку сепаратистських рухів на Сході країни;

– інформаційна війна, спрямована на маніпуляції інформацією через поширення дезінформації, пропаганди, фейкових новин, сприяння викривленому сприйняттю фактів населенням;

– тісно пов'язані з попереднім пунктом кібератаки – акти ураження української інфраструктури за допомогою відповідних технологій;

– економічний тиск, реалізований росією через атаки на енергосистему, блокування торговельних шляхів, викрадення аграрної і промислової продукції, знищення потенціалу для її подальшого виробництва, а головне – через убивства населення і примус до масової міграції, зокрема і за кордон;

– дипломатичні та політичні методи – використання дипломатії для підриву міжнародних союзів підтримки України, маніпуляції та корупційний вплив на політичні еліти різних держав;

– підривна діяльність з використанням агентів впливу, шпигунів або спеціально підготовлених диверсійних груп;

– використання нерегулярних сил – приватних військових компаній, найманців з числа іноземних громадян.

Увесь перелічений спектр ворожих дій Україна відчуває у комплексі, у режимі «тут і зараз» виробляючи своєрідні антидоти до кожного з компонентів гібридної війни. Особливо відчутним є наскрізний інформаційний вплив опонента, який негативно впливає і на суспільство всередині країни, і на глобальну громадську думку щодо російсько-української війни, і на стан міжнародних відносин у контексті спільної протидії путінському режиму. Вражаюча дія інформаційних атак спрямована на цільову аудиторію, яка вимірюється мільярдами інтернет-користувачів по всьому світові (понад 5,3 млрд у світі, майже 30 млн в Україні) [6]. Безумовно, частиною цієї аудиторії є й ті, хто споживають контент традиційних медіа.

Розподіл статей видатків російського бюджету є переконливим свідченням того, на що у своїй зовнішній політиці робить ставку режим. Якщо у 2015 р. на реалізацію федеральної програми «Інформаційне суспільство» (з неї фінансується державна пропаганда) було виділено 44,7 млрд руб., то у 2023 р. ця сума сягнула понад 300 млрд руб. [3, с. 156; 4]. Враховуючи, що тут ідеться лише про офіційне

фінансування, припускаємо, що реальні обсяги держпідтримки інформаційного впливу є значно більшими. Цей вплив ворог реалізує через акти дезінформації та пропаганди, поширюючи фейкові новини, спотворену інформацію та маніпуляції з метою впливу на суспільну думку як в Україні, так і за її межами. В умовах, коли частина стратегічної інформації з об'єктивних причин є закритою, ворог саме її найчастіше використовує для дискредитації Збройних сил України, нагнітання паніки серед населення, продукування сумнівів у міжнародних партнерів. Як правило, пропаганда спрямована на створення атмосфери страху та безнадії, щоб послабити моральний дух українських громадян і військових, та на розкол у суспільстві, щоб посіяти внутрішні, часто міжрегіональні конфлікти (цей прийом росія використовує ще з 1990-х років).

Ще один аспект пропаганди – інформаційні атаки на міжнародну підтримку через звинувачення України у військових злочинах (тут чи не найголовнішим майданчиком стали засідання Ради безпеки ООН) чи небажанні співпрацювати у сфері обміну полоненими, через переконання світової спільноти у недоцільності подальшої підтримки України, апелюючи до високих витрат та можливих ризиків ескалації (тут важливо підкреслити відчутну розмитість російських «червоних ліній»). Також у витоків російського обґрунтування агресії щодо України стоїть викривлення історичних фактів – від «створення України Леніним» до потреби «захисту російськомовного населення» і «боротьби з нацистським режимом». Зазвичай резонансні заяви російських високопосадовців не підкріплюються жодними фактами, верифікованими доказами, аргументами, однак постійна повторюваність абсурдних меседжів має вплив на внутрішню аудиторію, діючи як мотив до участі росіян у злочинній війні.

Окрім класичної пропаганди, Росія широко використовує кібератаки для підриву інформаційної інфраструктури України. Найпомітнішою із виявлених кібератак проти України був запуск шкідливого програмного забезпечення «NotPetya» у червні 2017 р., коли вірус уразив Чорнобильську атомну електростанцію та орієнтовно 13 000 пристроїв, якими користувалися державні установи, банки, поштові служби, газети, об'єкти транспортної інфраструктури та підприємства [1]. Водночас, як заявив міністр цифрової трансформації М. Федоров, «вторгнення російської федерації почалося саме з кіберпростору. Перші кібератаки були здійснені після 2014 р., найбільш масштабна з них сталася у січні 2022 р. Станом на лютий 2024 р., зафіксовано вже понад 5000 кібератак, які Україна витримує завдяки тому, що нам вдалося налагодити потужну взаємодію між усіма інституціями та суб'єктами з кібербезпеки» [5].

Ще одна складова гібридних інформаційних загроз – психологічні операції як метод тиску, спрямованого на послаблення морального

духу українців та груп їхньої підтримки у світі. Ключовим інструментом тут є прийом залякування: з перших днів війни ворог заявляв про плани блискавичного захоплення України, а у подальшому переключився на погрози застосування ядерної зброї.

Разом із інформаційними загрозами у контексті гібридної війни Україна стикається і з викликами, які потребують системної реакції. Передусім наголосимо на відсутності об'єктивної інформації в окупованих населених пунктах. Тотальний контроль за інфопростором на Донбасі і в Криму з 2014 р. призвів до спотворення реальності для місцевого населення, частина якого у 2022 р. стала російськими добровольцями. Протидія ситуації, що склалася, потребує передусім технологічним рішень, які дозволять реалізувати контрпропагандистські кампанії. І тут маємо ще один виклик для держави – зберегти плюралізм думок як невід'ємну складову демократії в умовах війни. Політична еліта має повернутися до мірила легітимності точок зору крізь призму закону, а не власних оціночних суджень. Це та проблема, яка стала відчутною як всередині країни, так і для міжнародних інституцій.

Для такої кількості викликів і загроз не може існувати одного рецепту з протидії їм, однак є низка правил, які сприятимуть мінімізації ризиків інформаційного ураження:

– для суспільства – усвідомлено підходити до питання підвищення рівня інформаційної грамотності, інформаційної гігієни, критичного мислення;

– для держави – посилювати національну інформаційну безпеку (з 2021 р. в Україні діє Стратегія інформаційної безпеки), підтримувати незалежні ЗМІ, упроваджувати заходи з медіаграмотності населення, розвивати інформаційну дипломатію через міжнародну комунікацію (урядову та неурядову), здійснювати заходи з поліпшення кібербезпеки і створення кібервійськ (зокрема, й через консолідацію зусиль з міжнародними фахівцями), дотримуватися правил проактивної інформаційної політики, використовуючи увесь потенціал нових і традиційних медіа.

Безумовно, вказані рекомендації не є вичерпними, але вони враховують сильні сторони України і ґрунтуються на об'єктивній оцінці нашої спроможності протидіяти гібридним викликам війни в інформаційній сфері.

Список використаних джерел:

1. Війна Росії проти України: хронологія кібератак. *Дослідницька служба Європейського парламенту.* 2022. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733549/EPRS_BRI(2022)733549_XL.pdf

2. Дерев'янко І. Гібридна війна як різновид асиметричних дій. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2023. № 11. С. 6–16.

3. Новородовський В. Інформаційна безпека України в умовах російської агресії. *Соціум. Документ. Комунікація.* 2020. № 9. С. 150–179.

4. Скільки грошей росія витрачає на фінансування державної пропаганди. *Слово і діло.* 2024. URL: https://www.slovoidilo.ua/2024/10/10/infografika/finansy/skilky-hroshej-rosiya-vytrachaye-finansuvannya-derzhavnoyi-propahandy

5. Україна вже відбила понад п'ять тисяч російських кібератак – Федоров. *Укрінформ*. 2024. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3823991-ukraina-vze-vidbila-ponad-pat-tisac-rosijskih-kiberatak-fedorov.html

6. Як повномасштабна війна відобразилася на кількості інтернет-користувачів в Україні. *Слово і діло.* 2024. URL: https://www.slovoidilo.ua/2024/04/15/infografika/suspilstvo/yak-povnomasshtabna-vijna-vidobrazylasya-kilkosti-internet-korystuvachiv-ukrayini

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-33

Наливайко О. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
Науково-дослідної лабораторії з проблемних питань
правоохоронної діяльності
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Безпека дорожнього руху є важливим аспектом міжнародного правопорядку, що спрямований на захист життя та здоров'я громадян різних країн. З огляду на глобалізацію та зростання міжнародних перевезень, значна увага приділяється уніфікації стандартів дорожнього руху та розвитку міжнародного співробітництва у цій сфері. Україна, як частина світового співтовариства, активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як ООН,

Європейський Союз, Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), та імплементує міжнародні стандарти безпеки дорожнього руху у національне законодавство.

Міжнародні стандарти визначають ключові вимоги до безпеки дорожнього руху, зокрема через прийняття глобальних та регіональних угод, а також через рекомендації спеціалізованих міжнародних організацій. Вони спрямовані на забезпечення єдності правил дорожнього руху, технічних вимог до транспортних засобів, а також стандартів щодо безпеки інфраструктури. Метою цього процесу є не лише зменшення кількості дорожньо-транспортних пригод (ДТП), але й запобігання тяжким наслідкам таких подій. У цьому контексті впровадження міжнародних стандартів у національне законодавство є важливою складовою правової політики України.

Міжнародні стандарти безпеки дорожнього руху охоплюють різні аспекти: від правил дорожнього руху до технічних вимог до транспортних засобів та інфраструктури. Найбільш вагомими міжнародними документами, що регулюють ці питання, є:

1. **Віденська конвенція про дорожній рух (1968)**. Цей міжнародний договір визначає загальні принципи дорожнього руху та обов'язки водіїв і пішоходів [1]. Україна є однією з держав-учасниць Конвенції, і її положення мають імперативний характер у національному законодавстві. Зокрема, Конвенція визначає єдині правила руху, стандартні дорожні знаки, а також вимоги до транспортних засобів і водіїв.

2. **Європейська хартія безпеки дорожнього руху (2004)**, підписана країнами-членами ЄС, визначає основні принципи європейської політики у сфері дорожньої безпеки [2, с. 96–106]. Хартія закликає до зменшення смертності на дорогах шляхом реалізації програм підвищення безпеки інфраструктури, посилення контролю за дотриманням правил дорожнього руху та впровадження новітніх технологій у сферу безпеки.

3. **Глобальний план дій ООН з безпеки дорожнього руху (2011–2020)**, а також **Другий план дій на 2021–2030 роки**, встановлюють амбітні цілі щодо зниження кількості смертей і травм на дорогах до 2030 року [3, с. 222–231]. Ці плани наголошують на важливості системного підходу до забезпечення дорожньої безпеки, зокрема через поліпшення інфраструктури, вдосконалення законодавства та навчання водіїв.

4. **Рекомендації ВООЗ щодо попередження ДТП та зменшення травматизму**. ВООЗ активно працює над зменшенням смертності на дорогах шляхом розробки рекомендацій, що охоплюють різні аспекти безпеки – від шоломів для мотоциклістів до поліпшення швидкісних режимів та боротьби з керуванням у стані сп'яніння [4].

5. **ISO стандарти безпеки дорожнього руху**. Міжнародна організація зі стандартизації (ISO) розробляє технічні стандарти для транспортних засобів, доріг і засобів безпеки [2]. Зокрема, ISO 39001 визначає вимоги до системи управління безпекою дорожнього руху для підприємств і організацій, що займаються перевезеннями.

Імплементація міжнародних стандартів у національне законодавство України є складним і багатоступеневим процесом, що включає адаптацію міжнародних норм до національної правової системи, а також їх практичне впровадження.

1. **Законодавче забезпечення**. Відповідно до вимог міжнародних договорів, Україна вносить зміни до національних законів та підзаконних актів. Наприклад, Закон України «Про дорожній рух» інтегрує положення Віденської конвенції та інших міжнародних угод [5]. У законодавстві передбачено єдині правила дорожнього руху, що базуються на міжнародних стандартах, а також відповідальність за їх порушення.

2. **Технічне регулювання транспортних засобів**. Одним з аспектів імплементації міжнародних стандартів є технічне регулювання. Відповідно до міжнародних вимог, Україна прийняла стандарти на технічний стан транспортних засобів, які повинні відповідати європейським екологічним і безпековим нормам. Зокрема, це стосується вимог до пасивної безпеки автомобілів, таких як системи ABS, подушки безпеки, ремені безпеки тощо.

3. **Поліпшення інфраструктури**. У межах імплементації міжнародних стандартів Україна зобов'язана модернізувати дорожню інфраструктуру для зниження ризиків ДТП. Це включає впровадження нових стандартів безпеки для будівництва доріг, встановлення сучасних дорожніх знаків, світлофорних систем і бар'єрів. Україна також співпрацює з ЄС та іншими міжнародними організаціями у рамках програм фінансової допомоги на розвиток інфраструктури.

4. **Підвищення рівня контролю та правозастосування**. Відповідно до європейських стандартів, держава повинна забезпечити ефективний контроль за дотриманням правил дорожнього руху. Це стосується використання систем фото- і відеофіксації порушень, автоматизованих засобів контролю швидкості та боротьби з керуванням у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння. У цих аспектах Україна поступово підвищує вимоги до водіїв та контролює їх виконання за допомогою новітніх технологій.

5. **Освітні програми та підвищення обізнаності**. Важливою частиною міжнародних стандартів є проведення просвітницьких кампаній, які спрямовані на зниження рівня правопорушень серед водіїв і пішоходів. Україна імплементує програми навчання водіїв, зокрема через освітні курси з безпечного водіння, а також підтримує

кампанії, спрямовані на підвищення рівня свідомого керування та зменшення ризиків на дорогах.

Попри значні зусилля щодо імплементації міжнародних стандартів у сфері безпеки дорожнього руху, Україна стикається з низкою викликів. По-перше, це проблеми з фінансуванням модернізації інфраструктури, що стримує впровадження новітніх технологій на дорогах. По-друге, на практиці залишається проблема низького рівня дотримання правил дорожнього руху серед учасників, що потребує посилення контролю та правозастосування.

Перспективи розвитку полягають у подальшій гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами та використанні передових технологій, таких як інтелектуальні транспортні системи. Важливим також є посилення міжнародного співробітництва у сфері обміну досвідом та технічними рішеннями.

Міжнародні стандарти безпеки дорожнього руху є важливим елементом забезпечення безпечних умов для учасників дорожнього руху. Імплементація цих стандартів у національне законодавство України є необхідною для зменшення кількості ДТП, підвищення рівня безпеки на дорогах та адаптації країни до європейських і міжнародних вимог. Україні необхідно продовжувати модернізацію законодавства, розвивати інфраструктуру та підвищувати рівень контролю, щоб досягти цілей, визначених у міжнародних угодах та рекомендаціях.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про дорожній рух: Конвенція ООН від 08.11.1968 р.: станом на 26.03.2006 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_041#Text

2. Колодяжний М. Г. Вплив дорожньої інфраструктури на стан безпеки дорожнього руху. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2023. № 29 (2). С. 96–106.

3. П'ятков М. Аналіз системи забезпечення безпеки дорожнього руху на автомобільних дорогах з облаштованими інженерними спорудами військового призначення (блокпостами). *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові та технічні науки*. 2024. № 92 (3). С. 222–231.

4. Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року. *Портал Державного підприємства «Українського науково-дослідницького інституту медицини транспорту» Міністерства охорони здоров'я України*. URL: https://medtransvp.com.ua/rozporyadzhennya/

5. Про дорожній рух: Закон України від 30.06.1993 р. № 3353-XII: станом на 01.01.2024 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-34

Півторак А. О.,
студентка І курсу факультету прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРЕЦЕДЕНТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Актуальність теми на сучасному етапі розвитку суспільства та держави полягає у потребі джерела, інструменту або засобу регулювання деяких питань, що стосуються протиріч, які виникають під час судової практики в державі. Україну, як правило, відносять до молодих держав, що знаходяться в процесі формування функціоналу стабільної системи законодавства. Крім того, Україну відносять до романо-германського типу правової сім'ї, для якої притаманна єдина ієрархічна система джерел права та деякі основи римського права, що з плином часу – потребують кардинальних змін, через орієнтири, які поставила перед собою держава. Мова йде, саме про курс на євроінтеграцію, що потребує докорінних змін як в системі законодавства, так і практичній діяльності державних органів. Серед зазначених питань постає й питання щодо шляхів реалізації прецедентного права в Україні, що, на наш погляд є проявом сучасного курсу розвинених держав.

Як відомо, поняття правовий прецедент становить різновид джерел права притаманний англо-американській правовій сім'ї, а саме Англії, США, Індії та ін. З метою розуміння природи прецедентного права, потрібно розпочати з історії формування його поняття та практики. Отже, починаючи із зародження в Англії, поняття «загальне право» складало правову систему ще з 12 ст. у формі звичаєвого права, яким керуватися судді у вирішенні справ. Судді зіткнулись з проблемою у вигляді повторних рішень щодо схожих за своєю сутністю справ. Такі випадки спонукали до вирішення цієї проблеми таким чином, щоб утворювалось загальнообов'язкове рішення – судовий прецедент. Таким чином судовий прецедент як джерело права притаманне англо-американській правовій сім'ї, знаходить своє відображення у судовій практиці. Отже, судовий прецедент – це результат судової діяльності, який знаходить своє відображення у рішенні суду, що стає загальнообов'язковим правилом для вирішення аналогічних справ в майбутньому [1, с. 13] та веде до формування прецедентного права.

З метою розуміння та використання терміну правового прецеденту, потрібно надати йому чітке визначення, підкреслити основні ознаки та структуру. Отже, правовий прецедент являє собою документ, що

закріплює нові правові норми, які утворилися внаслідок вирішення конкретної юридичної справи судовим або адміністративним органом і стає обов'язковим для застосування при розгляді аналогічних справ у майбутньому [2, с. 5].

До основних ознак правового прецеденту слід віднести: високий ступінь визначеності, нормативної регламентованості та здатності до змін; форму спеціального різновиду правоустановчої діяльності; притаманність вищим судовим інстанціям та наслідок судового рішення; загальнообов'язковість для вирішення схожих за сутністю справ, орієнтовану на забезпечення узгодженості судової практики, забезпечення розподілу справ серед суддів в залежності від навантаження; сприятливість оперативному розгляду великої кількості справ; ефективність протистоянню корупції у самій системі; вирішення прогалин в законодавстві, колізій; відповідність чинним нормам і судовій практиці у їх поєднанні за відсутності суперечностей між ними.

До структури судового прецеденту слід віднести – факти або фундаментальні фактичні обставини, на яких будується основна сутність справи; ключові докази на підтримку висновку по справі, задля вирішення спірних питань, що є причиною утворення прецедентів; судове рішення, що забезпечує інтереси сторін, які є суб'єктами правовідносин по справі [3].

Відповідно до регламенту Пленуму Верховного Суду України у розділі про загальні положення (п. 6) зазначається, що до повноважень Пленуму належить: «надання роз'яснень судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства» [4]. Тобто у ситуаціях, коли суди загальної юрисдикції стикаються із утворенням аналогічних справ, за відсутності загальнообов'язкового рішення суду, вони можуть винести рішення, що протирічать одне одному. У такому разі виникає багато спірних питань і це є виявом прогалин в законодавстві. Тому поставлене питання вирішують роз'яснення Верховного Суду, які у майбутньому беруться до уваги у процесі вирішення справ та набувають законної сили. Це підтверджується ст. 36 п. 3 та п. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», в яких зазначаються повноваження суду щодо надання роз'яснень. В Україні де юре не передбачено законодавством утворення та реалізація прецедентного права через це, де факто утворюються прогалини в законодавстві, які є наслідком юридичних колізій, що утворюються, коли одні норми сприймаються по різному декількома суддями. Внаслідок цього утворюються ситуації, де стосовно схожих справ можуть виникати різні судові рішення, що в подальшому оскаржуються конкретними юристами у вищих судових інстанціях – представниками інтересів особи або держави (адвокат, прокурор). Тому, за допомогою практичного застосування судового прецеденту можна врегулювати вищезазначенні розбіжності рішень.

Також приймаються відмінні рішення на різних рівнях, інстанціях, як протиріччя між апеляцією та касацією. Наприклад, адміністративна справа, яка розглядається апеляційним судом, як судом першої інстанції оскаржується у суді другої інстанції – касаційному суді відносно цієї справи. В цьому випадку Верховний суд надає роз'яснення нормам права, які сприймались не правильно однією зі сторін. Пленум Верховного Суду на рівні закону вступає в силу і тоді невідповідне чинному законодавству рішення скасовується.

Якщо порівняти реалізацію прецеденту фактично та юридично, як самостійного джерела права, у правовій системі Англії, то судовий прецедент утворюється через тлумачення конкретної справи судом, яку протягом певного терміну не оскаржують. І тоді вона представляє собою прецедент, на який у майбутньому можуть спиратися судді у винесенні рішення щодо конкретних справ. Особливістю утворення прецеденту в зазначеній системі є приклад конкретної справи. Таким чином, судді пришвидшують судовий процес, за допомогою передбаченого законодавством прецеденту [5, с. 351].

Тому, порівнюючи процес утворення прецеденту в Україні та в Англії, як країни-представника англо-американської сім'ї слід зазначити, що тлумачення застосовуються до різних чинників. В Україні судовий прецедент не визнається офіційним джерелом права в класичному розумінні, як у країнах англо-американської правової системи (Великобританія, США). Однак, з певними застереженнями, можна говорити про часткове використання судових рішень як орієнтира для формування та застосування норм права. Це питання має декілька ключових аспектів:

1. Рішення Конституційного Суду України мають обов'язкову силу для всіх суб'єктів права і фактично встановлюють обов'язкові для виконання правові позиції. Хоча такі рішення формально не вважаються судовим прецедентом, вони мають прецедентне значення, оскільки слугують основою для однакового розуміння конституційних норм [6, с. 65].

2. Верховний Суд України видає постанови, що мають важливе значення для забезпечення єдності судової практики. Відповідно до процесуального законодавства (ЦПК, КАС, КПК), інші суди мають орієнтуватися на правові висновки Верховного Суду під час розгляду подібних справ. Хоча це не є класичним прецедентом, такі рішення фактично виконують функцію орієнтира для нижчих судів.

3. Україна, як держава-учасниця Європейської конвенції з прав людини, зобов'язана враховувати рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Це наближає українську правову систему до прецедентного підходу, оскільки рішення ЄСПЛ є обов'язковими для національних судів у подібних справах [6, с. 66].

4. Згідно з Цивільним кодексом України та іншими нормами, джерелами права визнаються нормативно-правові акти, звичаї та міжнародні договори, але не прецеденти. Водночас правозастосовна практика, зокрема постанови Верховного Суду, поступово набуває ваги як інструмент однакового тлумачення норм.

5. Хоча прецедент формально не є джерелом права, на практиці рішення вищих судів та узагальнення судової практики мають дедалі більший вплив на розвиток правової системи. Це свідчить про поступове зближення з принципами правової визначеності та єдності судової практики, властивими для прецедентного права.

Отже, хоча судовий прецедент в Україні не визнається офіційним джерелом права, правові позиції вищих судів, особливо Верховного Суду та Конституційного Суду, фактично виконують прецедентну роль. Це сприяє єдності судової практики й підвищенню правової визначеності. Таким чином, можна стверджувати про наявність елементів прецедентного права в українській правовій системі, хоча він формально не закріплений.

Список використаних джерел:

1. Вербицький Д. В. Теоретико-правові аспекти формування прецедентного права. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 4. 2019. С. 12–15. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/ 1http://lsej.org.ua/4_2019/3.pdf

2. Стецюк Б. Р. Судовий прецедент як джерело права в сучасній правовій системі України: теоретико-правові аспекти. *Правовий часопис Донбасу.* № 1(82). 2023. С. 3–7. URL: https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/article/view/76/67.

3. Бондаренко Є. І. Становлення правового прецеденту як джерела права. *Правове регулювання економіки.* № 11–12. 2012. С. 33–44.

4. Регламент Пленуму Верховного Суду України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-02#Text

5. Чернецька О. В., Шилінгов В. С. Право Англії як класична модель прецедентного права. *Часопис Київського університету права.* № 4. 2015. С. 348–352.

6. Ніколенко Л. М. Визначення місця судового прецеденту в системі джерел українського права. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* Вип. 3(51). 2021. DOI https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.3(51).246464.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-35

Рябцев Г. Л.,
доктор наук з державного управління, професор,
професор Києво-Могилянської школи врядування
імені Андрія Мелешевича
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
м. Київ, Україна;
професор Академічного департаменту соціальних наук
Європейського гуманітарного університету
м. Вільнюс, Литва

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ «ПАСТКИ» Й ПІДХОДИ ДО ЇХНЬОГО УНИКНЕННЯ

Термін «стратегічні комунікації» було вперше сформульовано в 2001 р. у словнику мілітарних понять міністерства оборони США [1, p. 226], хоча перші згадки про нього датовані 1966 р. [2]. Згідно з визначенням, стратегічні комунікації – це «сфокусовані урядом США зусилля, спрямовані на розуміння й залучення ключових авдиторій до створення, посилення та збереження сприятливих умов для просування інтересів, політики й цілей уряду США завдяки використанню скоординованих програм, планів, тем, повідомлень і продуктів, синхронізованих з іншими владними інструментами» [2, p. 529].

Натепер сформовано три основні підходи до визначення змісту терміну [3; 4, с. 24–26]: об'єктно-орієнтований, відповідно до якого стратегічні комунікації розглядають як дії органів влади, спрямовані на змінення чи підтримання певної поведінки цільових авдиторій із метою просування цілей держави; процесний, коли йдеться про координування діяльності органів влади, узгодження їхніх цілей, забезпечення інформаційної взаємодії з цільовими авдиторіями з метою переведення національних інтересів і цілей у масову свідомість; суб'єктно-орієнтований, згідно з яким під стратегічними комунікаціями розуміють напрям політики, що забезпечує дієвість рішень завдяки системі взаємодії органів влади й цільових авдиторій.

В Україні термін «стратегічні комунікації» нормативно визначений у Доктрині інформаційної безпеки [5] як «скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави».

Таким чином, зміст стратегічних комунікацій полягає в просуванні цілей держави шляхом переконання цільових авдиторій та їхнього

залучення до спільних дій. Ознаками «стратегічності» комунікацій такого роду мають бути: чітке визначення бажаного стану й зрозуміле пояснення очікуваних вигід від його досягнення; узгодження й синхронізація дій, які формують несуперечливі й зрозумілі повідомлення; сегментування цільових авдиторій, задоволення їхніх потреб та очікувань з урахуванням зворотного зв'язку, оперативним реагуванням на зміни; використання концепцій брендингу й досвіду соціального маркетингу, зокрема в частині стимулювання бажаної суспільної поведінки.

Попри чітке визначення ознак стратегічних комунікацій, органи влади регулярно потрапляють у такі «пастки», що унеможливлюють їхню дієвість:

– недостатньо чітко визначені стратегічні цілі, що є наслідком ототожнення з ними цілей окремих політиків чи груп інтересів; змінення ієрархії цілей чи їхню невизначеність (через недостатню структурованість суспільних проблем); небажання називати справжні цілі; поява розриву між реальними й декларованими результатами їхнього досягнення;

– підміну змісту комунікативної діяльності формою, коли органи влади лише реагують на зміни середовища, а не працюють на випередження; базують комунікації на дорученнях, а не цілях; розробляють «стратегії» на рік;

– переконання, що стратегії виконуватимуться самі, а коли відсутність результатів стає очевидною, її списують на те, що «в нас закони не діють»;

– ігнорування специфіки цільових авдиторій – уважається, що вони є визначеними й незмінними, а рішення влади завжди відображають їхні інтереси;

– ототожнення стратегічних комунікацій з пропагандою, коли їх будують на «реальності, якої не існує» та не орієнтують на повідомлення інформації, базованої на доказах (evidence-based), діях і рішеннях;

– відсутність комплексного підходу, коли різні органи влади транслюють суперечливі, неоднозначні, незрозумілі цільовим авдиторіям повідомлення.

Наслідком цих проблем стала відсутність у розробленій у 2016 р. моделі державної системи стратегічних комунікацій самих стратегічних комунікацій. Ця модель «не відповідає сутності та змісту стратегічних комунікацій, зокрема, не передбачає процес взаємодії зі стейкголдерами, цільовими авдиторіями, а також [у ній] відсутні зв'язки між складовими» [4, с. 43].

Варто зрозуміти, що спрямуванням стратегічних комунікацій є не інформування громадськості про дії влади, а створення нових символів і змістів (стратегічне маркування з акцентуванням на

позитивному впізнаваному); реалізація довгострокової стратегії розвитку (з визначенням бажаного стану і поясненням очікуваних переваг); об'єднання авдиторій, заінтересованих у змінах (із їхнім сегментуванням за підтримкою й таргетуванням ключових повідомлень); комунікування не лише повідомленнями, але рішеннями й діями; синхронізація несуперечливих і зрозумілих повідомлень і дій у просторі й часі; закріплення стереотипних поведінкових реакцій.

Необхідними умовами «стратегічності» комунікацій є: вироблення й координування повідомлень, рішень і дій в єдиному руслі для досягнення цілей держави; адаптованість повідомлень до диверсифікованих цільових авдиторій (а не до найзагальнішої, чи, навпаки, однієї вузької); здійснення їх неперервно упродовж тривалого часу (а не одинично у визначений момент); зосередження комунікацій на інтересах отримувачів (а не відправників); наявність в особи, яка ухвалює рішення, інтересу в створенні системи стратегічних комунікацій.

Основними принципами реалізації стратегічних комунікацій в Україні як у повоєнний, так і воєнний період, мають стати:

1. Спрямування всіх повідомлень і дій на досягнення цілей держави (потреба в узгодженні цілей). У стратегічних документах мета, цілі й завдання мають утворювати «дерево цілей», а цілі – передбачати дії, бути орієнтованими на результат, не процес. Комунікації мають стати складовими довгострокових стратегій і планів розвитку, а ключові повідомлення й дії – бути спрямованими на нейтралізацію загроз, виявлених під час розроблення таких документів.

2. Координування інформаційних впливів та їхня синхронізація в просторі й часі. «Зовнішні» комунікації з бізнесом (G2B) і громадськістю (G2C) мають залучати їх до співпраці на всіх етапах вироблення політики, а не лише інформувати про рішення, тоді як «внутрішні» комунікації між органами влади (G2G) мають стати не менш важливими у просуванні цілей держави.

3. Адаптування повідомлень і дій для різних цільових авдиторій із зосередженістю на їхніх інтересах (потреба в аналізі авдиторій). Кожне повідомлення, спрямоване на досягнення цілі держави, має бути поданим в особливий для кожної авдиторії спосіб (таргетуватися). Основне завдання таргетування – сприяти дифузії (поширенню) повідомлення в ехокамерах цільових авдиторій.

4. Дотримання зворотного зв'язку з цільовими авдиторіями (потреба в консультуванні). Консультування мають бути підготовленими, зокрема з використанням евристичних методів: ранжування (послідовних і парних порівнянь варіантів повідомлень і дій); сценаріїв (описових та/чи кількісних прогнозів просування кожного повідомлення й дії); «мозкового штурму» (аналізу попередньо запропонованих експертами варіантів повідомлень і дій).

Органи влади в Україні регулярно потрапляють у «пастки», що унеможливлюють дієвість стратегічних комунікацій. Стратегічні комунікації будуть дієвими, якщо забезпечити: чітке формулювання цілі держави з концентруванням ресурсів лише на її досягненні; посилення діями зрозумілих, несуперечливих, однозначних, правдивих повідомлень; централізацію для кращого координування й синхронізації з делегуванням завдань і повноважень на місця для швидшого реагування; адаптування повідомлень під інтереси авдиторій з акцентуванням на тих, хто вагається; проактивну діяльність, що не обмежується реагуванням на повідомлення й дії опонентів; відстеження змін у зовнішньому середовищі; дотримання вимог інформаційної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. URL: https://dml.armywarcollege.edu/wp-content/uploads/2022/12/JP-1-02-DoD- Dictionary-of-Mil-Terms-2009-update.pdf
2. Strategic communications and the spectrum of conflict. URL: http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a488153.pdf
3. Дубов Д. В. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації. *Стратегічні пріоритети. Серія : Політика*. 2016. № 4. С. 9–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sppol_2016_4_4
4. Сивак Т. В. Стратегічні комунікації у системі публічного управління України. Київ : НАДУ, 2019. 338 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/347906870_STRATEGICNI_KOMUNIKACII_U_SISTEMI_PUBLICNOGO_UPRAVLINNA_UKRAINI
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : указ Президента України від 25 лют. 2017 р. № 47/2017. URL: https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374
6. Тертичка В. В. Стратегічне управління. Київ : К.І.С., 2017. 932 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-36

Ситий В. О.,
аспірант
Університету економіки та права «КРОК»
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ДОСТУП ДО СУДУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Виходячи з аналізу положень ст. 8 Конституції України, кожному гарантується право на звернення до суду за захистом своїх конституційних прав і свобод, складовою якого є право на доступ до суду, і таке конституційне право підлягає охороні та захисту з боку держави та її інститутів [1].

Як відомо, 24 лютого 2022 року внаслідок повномасштабного вторгнення сусідньої держави на територію України, Президентом України було видано Указ "Про введення воєнного стану в Україні", відповідно до якого на період воєнного стану "можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини та громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також впроваджуватися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб" [2]. Таким чином, конституційне право на доступ до суду, що передбачено ст. 8 Конституції України, не може бути обмежено навіть в умовах правового режиму воєнного стану.

Це підтверджується також і положеннями ст. 10 Закону України "Про правовий режим воєнного стану", внаслідок чого в період воєнного стану повноваження судів не можуть бути припинені, а частина друга ст. 26 зазначеного Закону передбачає, що скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється [3].

Венеціанська комісія вважає, що за різних правових режимів судова система все ще повинна мати можливість гарантувати доступ до справедливого судового розгляду. Судова система не може бути скомпрометована жодним чином, за винятком крайніх ситуацій потреби або якщо система фактично не може функціонувати. Функціонування судової системи не повинно обмежуватися, за винятком ситуацій цілковитої необхідності або в тому разі, коли таке функціонування фактично неможливе [4, с. 12]. Маємо додати, що такі обмеження мають бути пропорційними, а також не посягати на сутнісний зміст права на судовий захист та доступ до суду, щодо забезпечення яких держава зобов'язана виконати низку позитивних вимог.

Варто зауважити, що сама судова гілка влади, як гарант забезпечення кожному його права на доступ до суду, все ж таки зазнала впливу війни та її наслідків, що внесло свої корективи до процесів здійснення судочинства. Зрозуміло, що за нинішніх умов наша держава опинилася у безпрецедентній ситуації, коли можливість функціонування налагодженої судової системи, орієнтованої на захист прав людини, в окремих регіонах України суттєво обмежена. У місцях проведення активних бойових дій, на окупованих територіях чи у знищених будівлях судів здійснювати правосуддя та забезпечувати безперешкодний доступ до суду надто складно, а в деяких випадках практично неможливо.

Внаслідок чого, в перші дні повномасштабного вторгнення було прийнято важливий законодавчий акт щодо зміни територіальної підсудності, відповідно до положень якого визначено, що: "У разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється" [5].

На перший погляд, це є вимушений крок, що має позитивно вплинути на безперебійне здійснення правосуддя судами, а також має на меті виключити обмеження права на доступ до суду. Втім, можуть виникнути проблеми з реалізацією позиції законодавця щодо визначення територіального "адресата" (*на розгляд якого передаються судові справи*) як "найбільш територіально наближеного" до того суду, від якого ці справи передаються. Адже сучасне озброєння і тактика воєнних дій зумовлюють стрімкий розвиток бойових дій, що призводить іноді до швидкого втягнення суміжних територій в зону можливих бойових та військових дій. Власне тому іноді не є раціональним змінювати територіальну підсудність судових справ і здійснювати їхню передачу до сусіднього суду, який найбільш територіально наближений до того, який перебуває у зоні бойових дій або окупації тощо.

Тому така досить надмірна імперативна конкретизація в Законі "найбільш територіально наближений суд" хоча і є зрозумілою та прийнятною щодо зміни територіальної підсудності судових справ у разі, коли йдеться про режим надзвичайного стану, стихійне лихо тощо, проте не дій військового спрямування. На нашу думку,

територіальна віддаленість суду як “отримувача” судових справ до зони ризику і небезпеки має бути предметом розсуду, насамперед, Голови Верховного Суду та Вищої ради правосуддя.

Можливо підсумувати, що як би це парадоксально не звучало, але все ж таки судова влада вже певним чином призвичаїлася до функціонування в умовах екстраординарних правових режимів з урахуванням запровадження певних правил діяльності судів в умовах обмежень. Крім того, органи державної влади в умовах правового режиму воєнного стану та активних бойових дій на території України вживають всіх необхідних заходів щодо безперебійної реалізації важливого конституційного права – права на доступ до суду.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-ukaz-pro-zaprovadzhennya-voyennogo-stanu-73109

3. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

4. Дотримання принципів демократії, прав людини та верховенства права в умовах надзвичайного стану – міркування: Доповідь / Н. Алівізатос та ін. Страсбург : ЄВРОП. КОМІС. ЗА ДЕМОКРАТІЮ ЧЕРЕЗ ПРАВО (ВЕНЕЦ. КОМІС.), 2020. 25 с. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2020)005rev-e

5. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ: Закон України від 03.03.2022 р. № 2112-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-37

Стефурак Я. Є.,
аспірант кафедри політичних інститутів та процесів
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Громадянське суспільство як невід'ємний рушій демократичних перетворень і процесу державотворення в Україні разом з усіма державними інституціями з лютого 2022 р. функціонує в умовах повномасштабної російсько-української війни, тобто в контексті дії правового режиму воєнного стану. Специфіку таких умов, на нашу думку, варто розглядати з двох точок зору:

– з одного боку, не уникнути теми звуження інституціональних можливостей громадянського суспільства через вплив дії Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2];

– з іншого боку, варто з'ясувати, у чому особлива роль інститутів громадянського суспільства під час війни, які запити вони отримують від держави та її інститутів тощо.

Вже згаданий Закон України «Про правовий режим воєнного стану» й інші нормативно-правові акти (як-то Закон України «Про військово-цивільні адміністрації») передбачають для організацій громадянського суспільства (далі ОГС – авт.) такі пріоритетні опції, як:

– систематична допомога військовим та військово-цивільним адміністраціям у забезпеченні дії Конституції та законів України, запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод та законних інтересів громадян України;

– спільна участь в охороні об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, запровадженні трудової повинності для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану;

– забезпечення разом із компетентними державними органами проведення евакуації населення у разі виникнення або загрози виникнення надзвичайної ситуації, а також із зон збройних конфліктів у безпечні райони та евакуації матеріальних і культурних цінностей,

що перебувають у державній власності, у разі виникнення загрози їх пошкодження або знищення;

– створенням установ з надання безоплатної первинної правової допомоги, залучення фізичних чи юридичних осіб публічного та приватного права до надання безоплатної первинної правової допомоги;

– участь у боротьбі зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями, роз'ясненням правил поводження з небезпечними відходами;

– сприяння діяльності органів державної влади, органів прокуратури, юстиції, Служби безпеки, органів Національної поліції, адвокатури, Державної кримінально-виконавчої служби України та іншим органам, яке відповідно до ст. 17 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» є обов'язком органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також громадян [3, с. 27–28].

Такий широкий запит – це виклик для понад 100 тис. неурядових організацій в Україні [5, с. 12]. Враховуючи специфіку запитів воєнного періоду, логічним стало збільшення кількості благодійних фондів з 20,5 тис. у 2022 р. до 29,3 тис. у 2023 р. [5, с. 12]. Окрім кількісної реакції фіксуємо й розширення інституціональних можливостей неурядового сектору: наприклад, фонд «Повернись живим» першим отримав ліцензію на закупівлю летального озброєння для Українського війська, низка організацій за підтримки міжнародних громадських спільнот отримують пряме фінансування для реалізації гуманітарних ініціатив в Україні від урядів Німеччини, Франції, США, Нідерландів та інших держав, громадянські інституції частково взяли на себе функцію проведення інструктажів та навчань для цивільних та військових з першої домедичної допомоги, військових вишколів для населення, здійснення евакуацій мешканців прифронтових населених пунктів тощо.

Заміром ефективності організацій громадянського суспільства під час війни можна вважати показники соціологічного моніторингу, який засвідчив, що серед соціальних інститутів рівень довіри до волонтерських та громадських організацій сягає 85% [4]. Ще одні переконливі цифри дає дослідження Kantar у квітні 2023 р., яке показало, що найбільшу довіру серед українців мають Фонд «Повернись живим» (43%), Благодійний фонд Сергія Притули (42%), UAnimals (25%), ЮНІСЕФ (23%), Українське Товариство Червоного Хреста (21%), БФ «Таблеточки» (19%), платформа United24 (17%) та благодійна платформа Dobro.ua (17%) [1]. Тобто ОГС були і залишаються репутаційними фаворитами суспільства і одночасно – ключовими внутрішніми партнерами держави у реагуванні на загрози і виклики війни.

Також інститути громадянського суспільства є важливими учасниками інформаційно-комунікаційних взаємодій для суспільства. Завдяки новим медіа компетентні неурядові інституції ведуть роз'яснювальну роботу, реалізують краудфандингові кампанії, формують альтернативний новинний порядок денний. Ці активності є внеском громадянських інститутів у подальшу розбудову громадянського суспільства.

Заключний висновок резонує з підрозділом колективної монографії українських науковців «Громадянське суспільство та правова держава: виклики сьогодення», який названо «Несправедлива справедливість» [3]. Ця дефініція цілком змістовно передає загальне становище дієвих неурядових інституцій під час війни, коли, з одного боку, вони дещо обмежені у своїй повноважності (передусім щодо конструктивної комунікації з державою), а з іншого боку, отримують від держави, прямо і опосередковано, запити значно вищого рівня і більших обсягів проти довоєнного періоду. Однак вважаємо, що є і третя сторона цих обставин – доведена спроможність українського громадянського суспільства ефективно реагувати на виклики війни, оперативно розвивати власні компетентності, поглиблювати міжнародну суб'єктність та ін.

Список використаних джерел:

1. Громадянське суспільство України в умовах війни: звіт з комплексного соціологічного дослідження. *ICAP Єднання.* 2024. URL: https://ednannia.ua/images/Procurements.pdf

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12 травня 2015 року. *Офіційний портал Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

3. Кот О., Гриняк А., Купіна Л. (та ін.). Громадянське суспільство та правова держава: виклики сьогодення : монографія. Київ : Алерта, 2023. 304 с.

4. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, віра в перемогу, ставлення до виборів (березень 2024 р.). Центр Разумкова. 2024. URL: https://razumkov.org.ua/novyny/otsinka-sytuatsii-v-krainidovira-do-sotsialnykh-instytutiv-vira-v-peremogu-stavlennia-do-vyboriv-berezen-2024r

5. Потапенко В., Тищенко Ю. (та ін.). Стан розвитку громадянського суспільства в Україні (2022–2023 рр.) : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2023. 91 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-38

Яблонський О. Р.,
студент ІІ курсу (магістратури)
Навчально-наукового гуманітарного ісституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

КОЛОНІАЛЬНІ ВИТОКИ ІЗРАЇЛЬСЬКО-ПАЛЕСТИНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Ізраїльсько-палестинський конфлікт має глибокі історичні корені, які відображають специфіку регіону, демографічні зміни та зовнішні геополітичні інтереси. Відсутність як єврейської, так і арабської держав на території Палестини протягом тривалого часу створила умови для перетворення цього регіону на об'єкт зовнішньої політики великих держав, таких як Османська імперія і, пізніше, Великобританія.

З кінця XIX століття, коли євреї почали переселятись на територію Палестини, цей процес набув характеру повернення до історичної батьківщини, оскільки євреї вважали Палестину своєю єдиною батьківщиною після двох тисяч років відсутності державності. Однак цей процес проходив у складних умовах, зокрема через колоніальну політику зовнішніх сил. Спочатку Палестина перебувала під контролем Османської імперії, а після її розпаду – під британським мандатом.

Британські зусилля врегулювати взаємодію між євреями та арабами часто призводили до поглиблення конфліктів, оскільки ані єврейська, ані арабська громади не отримували чітких гарантій від британської адміністрації. Це спричинило ескалацію напруженості в регіоні, особливо через єврейську імміграцію, що збільшувала демографічний тиск на місцеве арабське населення. Важливо зазначити, що арабська держава також не існувала в Палестині до приходу британців, і жодна зі сторін не мала повноцінного контролю над регіоном.

Це зростаюче напруження між двома громадами, а також неспроможність зовнішніх сил ефективно врегулювати конфлікт, заклали основи для тривалого і складного протистояння, яке триває до сьогодні.

Відповідно до Декларації Бальфура 1917 року, Великобританія офіційно підтримала ідею створення національної оселі для євреїв у Палестині. Це політичне рішення стимулювало значну хвилю єврейської імміграції в регіон, що суттєво змінило демографічний баланс. Арабське населення, яке в той час становило більшість у Палестині, сприйняло ці зміни як загрозу своїм земельним і політичним правам. Зростаючий конфлікт між євреями та арабами був

прямим наслідком того, що британська політика не змогла врахувати інтереси обох сторін.

Ситуація в Палестині почала нагадувати подібні проблеми, з якими британська імперія стикалася в інших своїх колоніальних володіннях, зокрема в Індії. Тут, як і в Палестині, британці виявились неспроможними забезпечити мирне співіснування між різними релігійними та етнічними групами. Відсутність узгодженої політики призвела до ескалації напруженості та зростання міжгромадянського насильства.

До 1948 року, коли Британія вирішила вийти з Палестини, ключові питання – такі як визначення територіальних кордонів та політичне самовизначення – залишились невирішеними. Це створило вакуум влади, який швидко призвів до конфлікту між новоствореним Ізраїлем та арабськими державами. Цей військовий конфлікт став відправною точкою для довготривалих наслідків, що продовжують впливати на регіон і сьогодні. Відсутність належного врегулювання на початковому етапі лише посилила протистояння та ускладнила пошук мирного вирішення.

Вихід Великобританії з Палестини у 1948 році та її вихід з Індії в 1947 році мають спільні риси, оскільки обидва випадки відображають складнощі колоніального правління і його спадщини. У кожному з цих регіонів британська адміністрація зіткнулася з глибокими етнічними, релігійними та соціальними конфліктами, які вони не змогли належним чином врегулювати, залишивши після себе довготривалі наслідки.

В Індії вихід Британії завершився поділом країни на Індію та Пакистан, що було відповіддю на релігійні суперечності між індуїстами та мусульманами. Поділ супроводжувався масовими переміщеннями населення, насильством і численними жертвами, оскільки не було створено механізмів для мирного співіснування. Аналогічно, у Палестині, коли Британія залишила регіон у 1948 році, конфлікт між єврейським та арабським населенням перейшов у фазу відкритого військового протистояння після проголошення держави Ізраїль. У обох випадках британці не змогли забезпечити мирний вихід і передати владу в спосіб, який враховував би інтереси всіх сторін.

Слід також зазначити, що як в Індії, так і в Палестині, вихід Британії не вирішив основних проблем, пов'язаних із територіальними та політичними претензіями. В Індії це призвело до тривалих конфліктів між Індією та Пакистаном, зокрема за Кашмір, а в Палестині – до конфлікту між Ізраїлем та арабськими державами, який залишається невирішеним до сьогодні.

Обидві ситуації демонструють неспроможність колоніальної влади знайти компроміс між різними релігійними і національними групами, що призвело до тривалих наслідків для регіональної безпеки. Тоді як в Індії та Пакистані конфлікт залишився міждержавним, ізраїльсько-палестинський конфлікт має складнішу динаміку, яка включає як

міждержавні, так і внутрішні аспекти боротьби за територію та ідентичність.

З огляду на тривалість ізраїльсько-палестинського конфлікту, його вирішення може бути досягнуте лише шляхом взаємних поступок з боку обох сторін. Ізраїльтяни та палестинці мають історично сформовані претензії на цю територію, що ускладнює можливість одностороннього врегулювання. Жодна зі сторін не може домогтися повного контролю без врахування інтересів іншої, адже обидві громади мають глибокі корені в цьому регіоні і претендують на право самовизначення.

Ключовою умовою успішного врегулювання є компроміси, які враховуватимуть не лише територіальні, але й політичні, культурні та економічні аспекти життя. Наприклад, Ізраїль може визнати право палестинців на державність, тоді як палестинська сторона повинна гарантувати безпеку Ізраїлю. Взаємні поступки можуть включати спільне управління або міжнародне посередництво на суперечливих територіях, узгоджене використання ресурсів, а також рішення питання біженців. Лише через готовність до діалогу та поступки з обох сторін можна досягти стабільного миру.

Цей підхід має паралелі з досвідом інших конфліктів, зокрема, в Індії. Після виходу Великобританії з Індії і поділу на Індію та Пакистан, також виникли глибокі суперечки на релігійній і територіальній основі. Лише через тривалі дипломатичні зусилля, залучення міжнародних посередників та внутрішні реформи обидві сторони поступово змогли знизити рівень насильства. Хоча конфлікт між Індією і Пакистаном залишається невирішеним, досвід мирних угод і компромісів, таких як угода Сімли 1972 року, демонструє можливість стабілізації ситуації навіть у найскладніших конфліктах.

Таким чином, ізраїльсько-палестинський конфлікт є продуктом складної взаємодії історичних факторів, включаючи колоніальну спадщину та сучасні геополітичні інтереси. Колоніальна політика Британії у Палестині, яка стимулювала єврейську імміграцію і водночас не враховувала арабські претензії, призвела до тривалого протистояння, що залишило глибокі шрами в обох громадах. Це протистояння не може бути вирішено силовими методами, і лише через взаємні поступки та компроміси сторони можуть знайти шлях до мирного співіснування.

Ізраїльсько-палестинський конфлікт, подібно до інших постколоніальних конфліктів, вимагає широкого діалогу та врахування інтересів обох сторін. Це не тільки вирішить сучасні проблеми, але й стане запорукою стабільності та розвитку для майбутніх поколінь у регіоні, який вже занадто довго страждає від насильства.

НАПРЯМ 7. ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ НА РОЗВИТОК МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-39

Власюк В. І.,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 – Психологія
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
м. Умань, Черкаська область, Україна

СУЧАСНЕ МИСТЕЦТВО УКРАЇНИ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ РЕАЛІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Мистецтво завжди чутливо реагує на значимі соціальні колізії, тим більш на такі як сьогоднішня жахлива російсько-українська війна. Види мистецтва, пов'язані з колективною творчістю, що потребують технологій і фінансів (як, наприклад, театр, а тим більш кіно), реагують більш відтерміновано, швидкість реагування буде різною також для майстра експромту і для художника «великих, форм». На творчість митців накладаються фільтри їхнього темпераменту, світосприйняття і притаманного даному митцю стилю. Тому не завжди в художньому творі міститимуться жахи війни чи героїчний епос – це може бути нейтральний, здавалось би, сюжет, не пов'язаний з воєнними реаліями. Адже сутність художньої творчості в тому, що для художника те, що він зображує, є лише приводом для досягнення більш глибокої мети – матеріалізації свого сприйняття реальності і свого місця в ній. І це тим чи іншим чином обов'язково відобразиться в його творі.

Можна сказати, що сьогодні ми є свідками вибуху українського мистецтва: воно стає все більш знаним і цінованим у світі – як щось несподівано свіже і одночасно таке, що зачіпає струни людської душі. Слід відмітити, що цей вибух був започаткований ще Євромайданом 2013–2014. Розмальовуючи тоді шоломи майданівцям, я спостерігав раптове пробудження здавалось би назавжди пригніченої пасіонарності українців. На десятках і десятках шоломів розписаних професійними художниками, любителями і навіть дітьми я бачив квіти, ангелів, візерунки і біблійні сцени, але там не було насильства й крові ворогів – це була душа мирного народу. Знайомий свободівець мені розказав, що зустрів на Майдані паризьку галерейщицю, яка захоплено коментувала побачене: «Це ж унікальний перформанс – галерея на голові! Такого ніде у світі немає!» (рис. 1).

Рис. 1. Майданівські шоломи (2013–2014)

Гібридна, а згодом повномасштабна війна, розпочаті Росією, перетворили наш мирний народ у націю воїнів. Відповідно й мистецтво стало більш суворим, не втративши при цьому своєї чарівності. Майданівська традиція розпису шоломів доповнилась розписом військового спорядження і навіть зброї (рис. 2). Де ще, в якій армії світу ви знайдете розписані мальвами гранатомети і ящики для снарядів?

Рис. 2. Розпис зброї і військового спорядження

Взагалі, неймовірно як традиційне українське декоративно-прикладне мистецтво виявилось придатним для відображення реалій війни. Ось як, наприклад,

художниця Марта Пітчук [6] і фотохудожниця Марина Хоменко [3] зробили учасницею війни українську народну ляльку-мотанку (рис. 3–5).

Майстри плакату були одними з перших, хто відгукнувся на початок війни. На рис. 6–8 всього декілька з серії пронизливих плакатів Андрія Єрмоленка [4].

Ми вперше отримали «Оскара» за «20 днів у Маріуполі». У поезії та літературі йде накопичення сил перед мистецьким злетом. Один такий злет був зрізаний в часи Розстріляного Відродження… Василь Стус не отримав Нобелівську премію, бо посмертно її не дають – був знищений в 1985... Ліна Костенко поки що не дочекалась Нобелівки. Між тим, тільки геній міг написати ще у 2015 такі пророчі рядки: «І жах, і кров, і смерть, і відчай, / І клекіт хижої орди, / Маленький сірий чоловічок / Накоїв чорної біди. / Це звір огидної породи, / Лох-Несс холодної Неви. /Куди ж ви дивитесь, народи?! / Сьогодні ми, а завтра – ви» [2].

Рис. 3. Лялька-мотанка

Рис. 4. Робота Марти Пітчук

Рис. 5. Робота Марини Хоменко

Рис. 6

Рис. 7

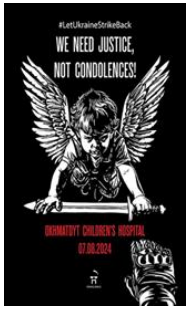

Рис. 8

Плакати Андрія Єрмоленка

Наші майбутні нобелівські лауреати підростають сьогодні під ракетними обстрілами, пізнаючи Істину недитячим поглядом. Інші, як, наприклад, Артем Полежака, сидять у обстрілюваних окопах, сублімуючи, так би мовити, деякий дискомфорт у гумористичні поетичні рядки: «Ти лежиш собі на пляжику / Вся в купальнику у цяточку, / А по нашому бліндажику / Прилетіла стодвадцяточка» [1].

Деяким же темам взагалі притаманна інерційність з необхідністю поглянути на них з деякої часової дистанції. Тому час для епохального роману про цю війну з філософським переосмисленням життєвих цінностей і дослідженнями тектонічних ментальних зрушень у психології народів, швидше за все, настане згодом.

Українці часто не цінують своїх геніїв. Ось уривок з есе «Іловайська Паска, або Ібо» про хресний шлях України від недавно померлого віртуоза слова Горького Лука (Святослава Стьопкіна), перекладено з російської мною (автор схвалив):

«Її покликали спочатку просто поговорити. Але замість розмови, взяли в ланцюги, напнули на голову терновий вінок – «вы же, хахлухи,

любите веночки», – бичували привселюдно, зірвавши сорочку, під регіт ввічливої солдатні, якої ніде ніколи немає. А потім прибили до деревини за руки й ноги. Вона не хотіла вмирати і билася на хресті, вириваючи долоні через цвяхи. Окремі частини виходили, але москвити їх ловили і прибивали назад. Щоб вона більше не смикалася, її прохромили списом під груди, розіграли її подертий одяг у карти, випили, закусили і розійшлися. Коли кати ділили її ганчірки, вона була ще жива і все бачила. А потім вона зітхнула й померла. І, згідно з писанням, три дні вона перебувала в пеклі. Де проповідувала спасіння непосвяченим, грішним і навіть бісам. І той, хто її почув, той піднімався з пекла. Так піднявся і я, затесавшись між бісами і грішними.

На третій день після страти три іхтамнєти прийшли перевірити її могилу. Але камінь склепу був відвалений убік, а на граніті лежав тільки саван кольору жита і неба. Один іхтамнєт увірував і застрелився на місці, другий став кричати: «А докажите, ваши доказательства – не доказательства!», увійшов у свиню і стрибнув з урвища, а третій кудись зателефонував чорним телефоном, і йому сказали у вухо: «Денег нет, но вы держитесь».

А вона, себе воскресивши, з'явилася серед свого народу, і сказала йому: «Народе мій! Із сатаною нема про що розмовляти. Збирайте броню і зброю, чоловіки. Дружини нехай бережуть вогнище і дітей. А діти нехай вчаться корисного»…

А насамкінець слід відмітити, що сьогоднішній інтерес до українського мистецтва не пояснюється лише увагою до героїзму нашої країни. Справа в тому, що саме Україна може стати для західного світу альтернативою Росії, відносно якої поступово настає розуміння, що «король голий». Західний світ настільки довго жив у комфорті, ситості й безпеці, що занудьгував. Західне мистецтво теж відійшло від пізнання задушеного комфортом екзистенціального, сконцентрувавшись на далеких від внутрішнього Космосу дрібницях – на кшталт кіно про рух годинникової стрілки чи перформансу мисткині, яка годинами сидить у виставковій залі, запрошуючи глядачів мовчки посидіти навпроти [5, с. 4]. Багатьом на Заході захотілось «гостроти життя». Вони побачили це в екстремальних політичних рухах, а також… у російській ментальності і в російському мистецтві як її відображенні. Руйнівні для світу вчинки Росії в політиці, як і заманливий інтерес «а-ля Достоєвський» до мерзенних людських інстинктів, стали для західного обивателя доказом того, що в російському народі («подібному до нас, європейському по суті, еге ж?») лишилася та внутрішня сила й пасіонарність, яка втрачена Заходом. Це вабило, запрошуючи «прогулятись по краю прірви». Західні люди помилялись, вбачаючи в росіянах подібних до себе європейців. А «пассіонарність» росіян, як все більш стає зрозумілим, є лише тваринною енергетикою пітекантропа, позбавленого моральних заборон. І тому «прогулянка краєм прірви»

разом з ними може скінчитись падінням цю у прірву. І тут на політичній і мистецькій мапі планети спалахнула Україна – світ пасіонарних, внутрішньо сильних людей, але при цьому дійсно європейських за ментальністю! Тож Україна має зоряний шанс стати одним зі світових центрів культурного тяжіння.

Список використаних джерел:

1. Артем Полежака. URL: https://www.facebook.com/artpolezhaka (дата звернення: 12.10.2024).
2. Ліні Костенко – 94: гострі цитати та пронизливі вірші про війну. URL: https://www.unian.ua/society/lina-kostenko-svyatkuye-92-den-narodzhennya-virshi-i-citati-pro-viynu-novini-ukrajini-11750761.html (дата звернення: 08.10.2024).
3. «Мотанка оберігає нас, коли з неба падають бомби» – українка створює дивовижні фотокартини про війну. URL: https://gazeta.ua/articles/culture/_motanka-oberigaye-nas-koli-z-neba-padayut-bombi-ukrayinka-stvoryuye-divovizhni-fotokartini-pro-vijnu/1090016 (дата звернення: 14.10.2024).
4. Andriy Yermolenko Art. URL: https://www.facebook.com/AndriyYermolenkoArt/?locale=ru_RU&_rdr (дата звернення: 13.10.2024).
5. Kate Brettkelly-Chalmers. Time, Duration and Change in Contemporary Art : Beyond the Clock. Intellect Books, 2019.
6. Marta Pitchuk. URL: https://www.facebook.com/pitchukmarta/?locale=uk_UA (дата звернення: 14.10.2024).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-40

Лоцман Р. О.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри вокального виконавства
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна

ВСЕСВІТ УКРАЇНОСПІВУ: ВІДЕОПРОЕКТ ПРО МІЖНАРОДНУ ПРЕЗЕНТАЦІЮ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ В ЧАС ВІЙНИ

Українська пісенна культура давно вийшла на рівень планетарного явища, лунаючи в широких просторах різних країн та континентів. З піснею на вустах мандрували наші пращури по світу і ми сьогодні несемо цю місію – просвітницьку та глибинно-народну. Згадаймо Українську Республіканську капелу під керуванням О. Кошиця та К. Стеценка і її роль в становленні української державності століття тому. Гастролі українських артистів за кордон мають важливе просвітницьке значення і є частиною культурної політики держави. Українська пісня, як частина духовної культури нації, єднає нас в одну родину незалежно від того, де ми живемо.

Сучасна війна, що розв'язана московськими агресорами на території України, змусила емігрувати багатьох митців, тож явище україноспіву набуло ще більшого поширення в міжконтинентальному просторі. У межах статті проаналізуємо авторський досвід міжнародної презентації української пісні, зафіксований у відеопроекті «Всесвіт україноспіву».

Метою проекту є розвиток та промоція культури україноспіву, налагодження комунікативних зв'язків між українцями світу, поширення інформації про важливі мистецькі події українських громад. «Всесвіт україноспіву» – документальний фільм-мандрівка по країнах світу з метою просвітницько-виховної, арт-волонтерської діяльності та об'єднання нації духовними цінностями, зокрема, українською піснею. Відеоролики, тривалістю від 2 до 22 хвилин, стисло інформують про проведені заходи з українськими громадами і створюють для глядачів враження віртуальної пісенної екскурсії. З метою промоції української пісні в світовому просторі нами було започатковано відеоблог у соціальних мережах під хештегами #пісеннаекскурсія та #пісеннамандрівка. Таким чином, за десять років російсько-української війни, окрім сотень благодійних концертів на фронті для військових та в тилу, ми провели тури в одинадцяти країнах світу з просвітницько-виховною місією україноспіву.

На офіційному каналі You-Tube автора дослідження створено список відтворення «Всесвіт україноспіву», який представлений відеороликами про міжнародну презентацію української пісні в 9 країнах світу: Франції, Італії, Чехії, Польщі, Данії, Бразилії, Іспанії. Ще два відеоролики перебувають на стадії виробництва – про концертні тури до Великобританії та Німеччини. Варто зазначити, що зйомку та монтаж відеоматеріалів забезпечує професійний відеооператор, випускник майстерні відомого кіномитця С. Лисецького – режисер та оператор-документаліст хроніки сучасної війни Д. Глухенький. Варто зазначити, що поняття «україноспів», яке відображає співочий досвід українського народу від найдавніших часів дотепер, було введено автором дослідження в науковий простір з 2020 року. Оскільки частина відеороликів була відзнята раніше – в 2019 році, то концепція режисури та подачі матеріалу трохи відрізняється від тих відео, котрі були створені в 2023–2024 роках. Таким чином, зупинимось на короткому аналізі сюжету окремих частин відеопроекту «Всесвіт україноспіву».

Ідея створення документального відеофільму про міжнародну презентацію української пісні в час війни виникла в травні 2023 року у зв'язку з організацією благодійного турне по країнах Європи. Нашою метою була участь в Міжнародному конкурсі україноспіву «Диво-Вишиванка», що проходив у межах щорічного фестивалю «Вишиванка-Берегиня» в Іспанії. Дорогою до Барселони ми відвідали українські громади інших країн, провівши концерти при церквах, школах, культурних центрах. Результатом місячної подорожі шістьома європейськими державами стали 5 відеороликів та 3 тепловізори для Збройних Сил України, придбані за благодійні пожертви з концертного туру.

Відеоролик «Всесвіт україноспіву: Франція» – це 18 хвилин для знайомства з українськими громадами Ліона і Парижа. У відео ми співаємо з українцями в Культурному центрі імені Василя Сліпака в Парижі при Міжнародній Українській школі, а також в Соборі святого Володимира Великого в Парижі, в українській церкві святого Афанасія в Ліоні. 13-хвилинна пісенна відеомандрівка до Італії розповідає нам про збереження національних традицій при Українській суботній школі Греко-католицького Собору Святої Софії в Римі. Ми провели концерт на площі для української громади і окремо для учнів в стінах суботньої школи. Тут 7 травня 2023 року відбулось відкриття світлиці, де вчителями школи створено український простір з деревом роду, пісенним кошиком та виставкою старовинних вишиванок. «Всесвіт україноспіву: Італія» також знайомить з українською громадою Генуї, де при храмі святого Стефана діє волонтерський центр, в якому допомагають біженцям з України та плетуть маскувальні сітки для фронту. Ще два концерти відбулось в невеликих містечках поблизу Генуї (К'явері, Савона), а також два концерти у Венето (Тревізо, Сан-

Дона-ді-П'яве) – для української асоціації «Ластівка» та школи «Сонячні промінці».

Найновішою серією авторського проекту є «Всесвіт україноспіву: Бразилія». За хронологією подій українського фестивалю, що відбувся в серпні-вересні 2024 року в Бразилії, було створено відеоролик, в якому нами розкрито сутність та особливості мистецьких подій, що організовані українцями різних міст Бразилії: Куритиба, Прудентополіс, Пауло Фронтін (штат Парана), м. Папандуву (штат Санта-Катаріна), м. Малет (штат Парана), водоспад Ігуасу та ін. Ми розповідаємо аудиторії про творчі колективи українських громад Бразилії – танцювальні ансамблі «Українська душа», «Веселка», клуб «Полтава», хор «Барвінок», ансамбль бандуристів «Фіалка».

Відеоролик «Всесвіт україноспіву: Іспанія» дає можливість відчути атмосферу національного свята – Дня Вишиванки в Каталонії, організованого Асоціацією батьків та вчителів «Берегиня» та Українською школою «Мрія» в Барселоні. Найбільший український фестиваль в Північній Америці «Bloor West Village Ukrainian Festival» в Торонто (Канада), який понад 20 років поспіль збирає мільйони прихильників українського мистецтва з різних держав, відображений у відеоролику «Всесвіт україноспіву: Канада». Досвід проведення циклу просвітницьких заходів по центрах українських громад Кракова та Кельце представлено у відеоролику «Всесвіт україноспіву: Польща». У ньому ми також проводимо коротку пісенну екскурсію «Музеєм польської пісні» в м. Ополе.

Наостанок варто додати, що сьогодні ми маємо не лише пишатися українською піснею та сприяти її збереженню, а завдяки її міжнародній презентації формувати простір однодумців та партнерів для досягнення перемоги. Відеоролики проекту «Всесвіт україноспіву» знаходяться у вільному доступі за посиланням на к'юар-код вкінці статті.

К'юар-код 1: посилання на відеопроект «Всесвіт україноспіву»

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-41

Отрішко М. А.,
старший викладач кафедри журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

СТРІТ-АРТ ЯК ПОТУЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЗБРОЇ ПРОТИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

У контексті актуальних соціокультурних змін особливої уваги набуває вуличне мистецтво. Оздоблюючи публічний простір міст, воно також виконує комунікативну функцію, сприяючи висвітленню політичних, культурних, соціальних настроїв містян. З початком повномасштабного вторгнення вуличне мистецтво стало потужною зброєю інформаційного спротиву. Мистецтво, яке надихало на творчість, прикрашало фасади будівель, трансформувалося у зброю, яка здатна привернути увагу до проблеми російської агресії і українців, і світову громадськість. Відтак, вважаємо за необхідне проаналізувати трансформацію стріт-арту у період повномасштабного вторгнення.

Метою є дослідження впливу російської агресії на розвиток стріт-арту в українських містах.

Публічний простір міст наповнений міським текстом, де особливої уваги заслуговують стінописи, зображення, які поступово з`являються на фасадах будівель, парканах, руїнах будинків, понівечених російською зброєю. Будучи потужним засобом вираження спротиву, національної ідентичності, свободи, віри в перемогу над агресором, мурали набувають патріотичних сенсів, комунікуючи зі своїми громадянами, та маючи на меті підтримку морального духу населення.

У словниках «мурал» (з англ. «настінний») трактується як вид монументального, вуличного мистецтва, що формується з розписів на стінах [2, с. 640]. Настінні зображення є реалістичними, подібними фотокарткам. Каніщева І. доводить, що мурали є «найсучаснішою і провокаційною формою мистецтва, яка здатна охопити значно більшу аудиторію, ніж традиційні музеї та галереї» [5]. Погоджуємося з думкою дослідниці, адже містяни постійно взаємодіють з міським текстом у публічному просторі, зокрема, ідучи на роботу, або прогулюючись вулицями, меседжі муралів прослідковуються і запам’ятовуються надзвичайно швидко і ненав’язливо.

Вуличне мистецтво є своєрідним майданчиком для митців, які мають намір донести емоції та переживання історій, що пов`язані з війною. Стінописи містять заклики до перемоги, уособлюють пам'ять про героїв і жертв війни, а також діалог, який символізує опір

українського народу. Вони є яскравим прикладом того, що культурна пам'ять на прикладі об`єктів вуличного мистецтва уособлює глибокий зміст і настрої суспільства.

Мурали сповнені сильними емоційними меседжами. Варто зосередити увагу на зображенні у м. Фастів «Незламна віра» (автор невідомий). Дівчинка, що ховається від ракет під прапором України з іграшками і підручниками є втіленням українських дітей, які після початку війни стали дорослими. Поряд зображені ЗСУ та матір, яка схилилася в молитві [7]. Подібну тематику зустрічаємо у Києві, де на бетонних блоках зображені діти, які граються на протитанковій конструкції (автор Бенксі) [8].

Рис. 1. Графіті Бенксі

Стінопис «Спротив у твоєму ДНК» у м. Охтирка (автор – Шевченко І.) має глибокий зміст. Він демонструє боротьбу кожного українця проти ворога на своєму фронті. Трактор, який з прапором України тягне танк окупантів, свідчить про постійну боротьбу українців, а також є відображенням незламності і сили духу.

Кожен стінопис, що з`являється упродовж війни, є окремою історією, яка близька українцям. Так, у м. Київ можемо спостерігати зображення старшого солдата 112-ї окремої бригади Сил територіальної оборони ЗСУ Р. Піскового з позивним «Варяг» (автори – творча група «Kailas-V»). Історія героя відгукується кожному, адже війна знищила майбутнє молоді, зокрема, Руслана, який був спортсменом, але з перших днів повномасштабного вторгнення став на захист Батьківщини [1].

Рис. 2. Стінопис творчої групи «Kailas-V»

У м. Полтава з`явився мурал під назвою «Воїни та українка», який більше відомий як «Військові, котик і Патрон» (автори – Кравченко А., Фастовець А.). Місцеві художники зобразили дівчину з гербом, яка символізує Україну, поряд військові і боєць «Азову», що тримає в руках кошеня, а також найвідоміший пес Патрон. Дане зображення демонструє войовничість і людяність водночас, адже ЗСУ виборюють перемогу і рятують кожне життя. Обличчя дівчини автори намагалися зобразити агресивним, як коментує Фастовець О., «агресія і краса символізує те, що Україну не можна ображати» [6].

У вересні 2024 р. у м. Бородянка був зафіксований рекорд найбільшого муралу в Україні, що розташувався на будівлі Державної пожежно-рятувальної частині (автор – Вороний В.). З нагоди Дня рятувальника Національний реєстр рекордів України зафіксував зображення як найбільшу площу на вежі пожежної частини у техніці аерографія [4]. Автор стінопису намагався підкреслити важливість роботи рятувальників, які щодня ризикують життям.

Говорити про війну потрібно постійно. Підтвердженням даного вислову є зображення стінописів, які демонструють незламність духу українців за кордоном. У м. Санкт-Ґаллен, Швейцарія зображений мурал «Півень із Бородянки» з надписом українською мовою «Ні війні», що нагадує кожному про злочини країни-агресора та символізує боротьбу українців. Глиняний півень здобув світову популярність після поширення

фото у соціальних мережах, де було зображено зруйнований будинок в м. Бородянка із вцілілою шафою зі скульптурою півня, які зараз можна побачити в Національному музеї Революції Гідності [3].

Рис. 3. Стінопис «Півень із Бородянки»

Рис. 4. Стінопис «Діти війни»

Проблема дітей у війні прослідковується у стінописі «Дитина війни» (автор Hijack), м. Лос-Анджелес. Автор муралу наголошує на тому, що від війни найбільше страждають діти [7].

Отже, стріт-арт у період повномасштабного вторгнення став потужним інструментом єдності, незламності, а також вираження

спротиву російській агресії. Меседжі стінописів зрозумілі кожному завдяки постійній ненав`язливій взаємодіїі у публічному просторі. Будучи динамічною платформою самовираження і вагомим чинником візуальної комунікації, мурали поширюються не лише в Україні, а й за її межами, демонструючи підтримку українцям і закликаючи до миру. Відзначимо, що завдяки потужному мотиваційному впливу, стінописи підтримують моральний дух населення, популяризують українську культуру, акцентуючи увагу на цінностях свободи, національної свідомості, єдності і незламності.

Список використаних джерел:

1. Балюх Н. У Києві створили мурал на честь загиблого на війні майстра спорту з кікбоксингу Руслана Піскового. URL: https://suspilne.media/kyiv/811071-u-kievi-stvorili-mural-na-cest-zagiblogo-na-vijni-majstra-sportu-z-kikboksingu-ruslana-piskovogo/ (дата звернення: 27.09.2024).
2. Білодід І., Бурячок А., Гнатюк Г. Академічний тлумачний словник української мови. Київ : «Наукова думка», 1973. Т. 4. С. 629–751.
3. Дарковіч А. Голос вулиць і 100 днів війни. Про що кричать мурали та графіті? URL: https://lb.ua/blog/andrii_darkovich/518764_golos_vulits_i_100_dniv_viyni_pro_shcho.html (дата звернення: 25.09.2024).
4. До реєстру рекордів України увійшов мурал на будівлі пожежної частини Бородянки. Моя Київщина. URL: https://mykyivregion.com.ua/news/do-rejestru-rekordiv-ukrayini-uviisov-mural-na-budivli-pozeznoyi-castini-borodyanki-video (дата звернення: 26.09.2024).
5. Каніщева І. Мурал: що це, навіщо і звідки прийшло в наше місто. URL: http://drgbl.net/shho-take-mural (дата звернення: 25.09.2024).
6. Кот А., Весна Т. Воїни та українка: у Полтаві з'явився патріотичний мурал. URL: https://suspilne.media/poltava/238103-voini-ta-ukrainka-u-poltavi-zavivsa-patrioticnij-mural/ (дата звернення: 26.09.2024).
7. Мистецтво проти війни: вуличні художники з усього світу висловлюють підтримку Україні (фотогалерея). Радіо Свобода. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/foto-antivoyenni-graffiti/31852746.html (дата звернення: 27.09.2024).
8. Мурали боротьби. Український культурний фонд. URL: https://milart.ucf.in.ua/murals/ (дата звернення: 26.09.2024).

НАПРЯМ 8. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В МОВНОМУ ПИТАННІ

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-42

Вальчук І. А.,
студентка кафедри слов'янської та романо-германської філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Науковий керівник: **Коломієць О. В.,**
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської та романо-германської філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

УКРАЇНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ В ЕМІГРАЦІЇ: ОСОБЛИВОСТІ ОСМИСЛЕННЯ ВОЄННИХ ПОДІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ ХХ СТ.

ХХ століття стало періодом значних випробувань для українського народу, позначеним двома світовими війнами, революціями, громадянськими конфліктами та тоталітарними режимами. Ці події знайшли відображення у творчості багатьох українських письменників, зокрема тих, хто опинився в еміграції. Їхній погляд на воєнні події на Батьківщині є особливо цінним, оскільки поєднує безпосередній досвід учасників з перспективою зовнішнього спостерігача.

Мета дослідження – проаналізувати особливості осмислення воєнної історії України ХХ століття у творах українських еміграційних письменників, виявити основні теми та мотиви їхньої творчості, а також визначити роль цих творів у збереженні національної пам'яті та формуванні української ідентичності.

Одним із найвидатніших представників української еміграційної літератури є Улас Самчук. Його роман "Чого не гоїть огонь" (1959) про події Другої світової війни на Волині, зокрема про боротьбу УПА.

Літературознавець Я. Поліщук зазначає: "Самчуку своїх творах прагнув не просто відтворити історичні події, а й осмислити їх у контексті національної долі українців" [1, с. 45]. Письменник акцентує увагу на трагічній долі українського селянства, яке опинилося між жорнами історії.

Інший визначний письменник-емігрант, Іван Багряний, у романах "Тигролови", "Сад Гетсиманський" та "Огненне коло" звертається до

теми боротьби українців проти тоталітарних режимів. В. Агеєва підкреслює: "Багряний розкриває трагедію українського народу, затиснутого між двома тоталітарними системами – нацистською та радянською" [3, с. 89]. Письменник наголошує на незламності українського духу перед обличчям історичних випробувань.

"Огненне коло" – роман І. Багряного, написаний у 1953 році. Твір описує події Другої світової війни, зокрема бої в Україні у 1941–1942 роках. Основна тема роману – трагічна доля українців, які опинилися між двома тоталітарними режимами – нацистським та радянським. Автор зображує складний вибір, перед яким постали українці в той час. Дослідниця О. Лавер зазначає: "Сюжет твору – це кадри воєнних дій і кадри про життя військовиків до фронту. Картин геройських боїв мало, але багато виразних фрагментів, що відображають потворність і безглуздя війни" [2, с. 51].

Особливе місце в осмисленні воєнної історії України займає творчість Олени Теліги. Її поезія, написана в роки Другої світової війни, сповнена патріотизму та заклику до боротьби. "Сучасникам" – один з найвідоміших віршів Теліги. У ньому поетеса закликає сучасників до активної боротьби за свободу України, "Поворот" – вірш, у якому Теліга говорить про повернення воїнів додому.

Ю. Ковалів зазначає: "Поезія Теліги стала голосом непокореної України, що бореться за свою свободу" [4, с. 112]. Трагічна загибель поетеси від рук нацистів у 1942 році стала символом жертовності українських митців. О. Забужко у праці "Notre Damed'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій" проводить паралелі між творчістю Олени Теліги та Лесі Українки, підкреслюючи: "Обидві поетеси своєю творчістю та життям втілювали ідеал жінки-воїна, готової віддати життя за свободу своєї Батьківщини" [5, с. 234].

Євген Маланюк, поет і есеїст, у своїх творах осмислював історичну долю України через призму культурології та філософії історії. І. Дзюба зазначає: "Маланюк бачив у воєнних катаклізмах XX століття продовження вікової боротьби України за свою ідентичність та державність" [6, с. 156]. У поезії та есеїстиці Євген Маланюк розвиває концепцію "степової Еллади", розглядаючи Україну як frontierміж Заходом і Сходом. В. Моренець пише: "Для Маланюка війни XX століття були продовженням історичної місії України як захисника європейської цивілізації від азійських навал" [7, с. 89].

Творчість Докії Гуменної представляє особливий інтерес, оскільки пропонує жіночий погляд на воєнні події. У романі-хроніці "Хрещатий Яр" вона описує життя в окупованому Києві під час Другої світової війни. Дослідниця Віра Агеєва зазначає: "Гуменна у своїх творах звертає увагу на повсякденне життя людей в умовах війни, розкриваючи психологічні аспекти виживання в екстремальних

умовах" [3, с. 201]. Цей підхід дозволяє побачити війну з іншої перспективи, зосереджуючись на долях звичайних людей.

Важливо відзначити, що еміграційні письменники часто пропонували альтернативний погляд на офіційну радянську історіографію. Вони висвітлювали замовчувані або викривлені факти. Історик Я. Грицак пише: "Еміграційна література стала своєрідним дзеркалом, у якому відобразилися приховані сторінки української історії" [8, с. 201]. Це дозволило зберегти важливі свідчення про історичні події, які в СРСР не висвітлювались.

Особливістю творів українських еміграційних письменників є поєднання історичної достовірності з художнім осмисленням подій. Вони не лише відтворюють факти, але й намагаються зрозуміти їх глибинний сенс, вплив на долю окремої людини та всього народу.

Г. Грабович підкреслює: "У творах еміграційних письменників історія перестає бути просто хронологією подій, вона набуває екзистенційного виміру" [9, с. 67]. Це дозволяє читачам не лише дізнатися про історичні факти, але й емоційно пережити їх, відчути атмосферу епохи.

Важливо також відзначити, що осмислення воєнної історії у творах еміграційних письменників часто супроводжується рефлексією над темами національної ідентичності, культурної пам'яті та історичної травми. Т. Гундорова зазначає: "Еміграційна література стала важливим чинником збереження української культурної спадщини та національної свідомості в умовах вимушеного вигнання" [10, с. 123]. Ці твори допомогли зберегти зв'язок з Батьківщиною для тисяч українців, розкиданих по світу, та передати історичну пам'ять наступним поколінням.

Отже, погляд українських письменників в еміграції на воєнні події XX ст. на Батьківщині характеризується:

1) прагненням до об'єктивного висвітлення історичних подій;

2) акцентом на героїчних сторінках української історії;

3) критичним ставленням до тоталітарних режимів;

4) поєднанням історичної достовірності з художнім осмисленням;

5) рефлексіями над темами національної ідентичності та історичної пам'яті;

6) увагою до психологічних аспектів переживання воєнного досвіду;

7) намаганням зберегти та передати історичну правду наступним поколінням.

Ці особливості зробили еміграційну літературу важливим джерелом для розуміння української історії та культури XX століття. Твори українських письменників в еміграції не лише зберегли пам'ять про трагічні та героїчні сторінки нашої історії, але й допомогли сформувати національну ідентичність та культурну пам'ять українців, які змушені були залишити Батьківщину.

Список використаних джерел:

1. Поліщук Я. Улас Самчук: творчість на тлі епохи. Рівне : Волинські обереги, 2014. 228 с.
2. Лавер О. Власні назви як засіб легітимізації історичних подій у художньому творі (на матеріалі повісті Івана Багряного «Огненне коло»). Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Ужгород : Говерла,2015. Вип. 20. С. 50–54.
3. Агеєва В. Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича. Київ : Факт, 2006. 432 с.
4. Ковалів Ю. Історія української літератури: кінець XIX – поч. XXI ст. Том 4. Київ: Академія, 2013. 512 с.
5. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. Київ : Факт, 2007. 640 с.
6. Дзюба І. Від культури імені до культури духу: Євген Маланюк. Київ : Наукова думка, 2016. 264 с.
7. Моренець В. Оксиморон: Літературознавчі статті, дослідження, есеї. Київ : Аграр Медіа Груп, 2010. 528 с.
8. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX століття. Київ : Генеза, 2000. 360 с.
9. Грабович Г. До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка. Київ : Основи, 1997. 604 с.
10. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми. Київ : Грані-Т, 2013. 548 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-43

Захаров Т. Є.,
аспірант кафедри політичних наук
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна

МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації в нашу країну відбувається суттєве прискорення європейської інтеграції України. Так, 23.06.2022 р. на засіданні Європейської ради, на підставі висновку Європейської Комісії щодо заявки України на членство в ЄС Україні надано європейську перспективу й статус

кандидата на вступ до ЄС за одностайною згодою лідерів усіх 27 держав-членів ЄС [1].

Європейська інтеграція передбачає реформування багатьох сфер суспільного життя. Однією з найбільш чутливих у цьому контексті є реалізація гуманітарної політики, важливою складовою якої є мовна політика держави. Попередня історія України свідчить, що для таких багатонаціональних держав як Україна, реалізація мовної політики досить часто призводить до протестних настроїв внаслідок використання цієї теми політиками у власних інтересах з метою боротьби за електорат. Це призводило до штучного поглиблення мовних конфліктів та стало передумовою до проявів сепаратизму на мовному ґрунті, особливо в південно-східних регіонах України.

Значний вплив на процес реалізації мовної політики в Україні мала ратифікація у 2003 р. Європейської хартії регіональних мов та мов нацменшин. Усі держави-підписанти хартії беруть на себе зобов'язання захищати та пропагувати традиційні мови меншин країни в усіх сферах суспільного життя: в освіті, правосудді, в адміністративних органах влади та державній службі, засобах масової інформації, культурних заходах, економічному і соціальному житті, а також у транскордонних обмінах. Реалізація цих зобов'язань потребує розробки та впровадження відповідної нормативно-правової бази, яка чітко визначає використання мов меншин у різних сферах суспільного життя [5]. Відповідно до цього документу, Україна взяла на себе зобов'язання вживати заходів з підтримки 13 мов меншин, серед яких є і російська. Однак в українських реаліях опозиційні проросійські сили використали положення хартії як інструмент протидії прагненню української влади згуртувати суспільство навколо підтримки державної мови, що потребувала негайної законодавчої та фінансової підтримки. І тому набуття чинності хартією у 2006 році позначилось вимогами низки районних, міських та обласних рад Сходу та Півдня України визнати російську мову регіональною. Згідно з положеннями Хартії в Україні захисту потребують гагаузька, караїмська та кримськотатарська мови. Російська мова не є регіональною або міноритарною, бо територіально не пов'язана, отже не потребує якогось специфічного захисту.

Таким чином, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин в руках проросійськи налаштованих політиків, які були завжди присутні в українській владі, стала інструментом гібридного впливу на український гуманітарний простір з метою досягнення цілей внутрішньої дестабілізації й розділення українського суспільства за мовною та національною ознакою, підіграючи цим російській владі, а часто і виконуючи її завдання. Тому мова стала також інструментом багаторічної російської гібридної війни проти України. Адже президент росії відкрито заявляє, що там, де є російська мова, там і є росія, недолуго виправдовуючи віроломне вторгнення в сусідню країну.

Як наслідок ось уже біль 10 років в окупованому Криму брутально порушуються права кримськотатарського народу на реалізацію його прав і свобод як національної меншини в Україні, в тому числі, на застосування та розвиток татарської мови. Комітет експертів Європейської хартії регіональних мов або мов меншин позитивно оцінив зусилля української влади щодо імплементації хартії в Україні, а також у червні 2023 р. оприлюднив заяву, в якій звернув увагу на неприпустимість застосування російською федерацією в якості приводу для агресії факту присутності російської мови в Україні як однієї з мов меншин. Така заява Ради Європи напередодні прийняття рішення щодо членства України в ЄС стала черговим аргументом незворотності європейської перспективи України [4].

Що стосується інституційної спроможності України вирішувати гуманітарні питання відповідно до основ Європейського законодавства, то ще у 2017 році набрав чинності новий Закон України «Про освіту». Ним було закладено нові підходи до використання державної та інших мов в організації освітнього процесу в закладах освіти. Стаття 7 цього Закону має на меті забезпечити належне оволодіння державною мовою усіма здобувачами освіти незалежно від їхньої національної приналежності. При цьому положеннями Закону передбачено перехідний період імплементації даної статті для осіб, які належать до корінних народів і національних меншин. Незважаючи на схвальний відгук Венеціанської комісії, текст Закону «Про освіту» наразився на гостру реакцію з боку Угорщини, Румунії й Молдови, котрі заявили, що його положення порушують права їхніх національних меншин на території України. Зокрема, очільниками Угорщини це було використано як привід для заяв про плани блокувати процес європейської інтеграції України до врегулювання даного питання.

Також у 2017 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких Законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації». Тобто було впроваджено квоти на частку україномовного продукту на радіо та телебаченні, внаслідок чого суттєво зріс відсоток її використання в ефірі вітчизняних теле- та радіопрограм. Важливо, що протекціоністські заходи України щодо забезпечення функціонування української мови не викликали засудження з боку Ради Європи.

У 2019 р. був прийнятий Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Прийняття цього Закону давно перебувало в статусі пріоритетів державної гуманітарної політики. Він не лише визначає статус державної мови, але й регулює її використання у різних сферах суспільного життя. Важливим досягненням цього Закону стало практичне унормування статусу, стандартів, вимог до вживання й розвитку української мови. Слід зазначити, що статус мови законодавчо врегульований, адже створено

Раду з питань мовної політики при Президентові України, департамент зі здійснення мовної політики в структурі Державного комітету України в справах національностей та міграції. Концепцію «Державної цільової програми розвитку і функціонування української мови» ухвалили 19 травня 2021 р. [6]. У цьому документі прописано заходи щодо зміцнення української мови як державної на 9 років (2022–2030), а також визначені культуромовні та освітні аспекти мовної політики держави.

Запорукою у просуванні України на шляху до членства у Європейському Союзі є виконання семи Рекомендацій Європейської Комісії від 17 червня 2022 року щодо проведення або завершення реформ у різних сферах. Відповідно до 7ї Рекомендації Україна має завершити реформи правових рамок щодо національних меншин, згідно з рекомендаціями Венеційської комісії, а також ухвалити механізми її негайного та ефективного впровадження.

Так 08.11.2023 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» щодо деяких питань реалізації прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України». Цим Законом забезпечено можливість використання мов національних меншин (спільнот) у сфері реклами, під час здійснення публічних, культурно-мистецьких, розважальних та видовищних заходів, надання екстреної допомоги, надання допомоги та захисту жертвам домашнього насилля, догляду в будинку-інтернаті для громадян похилого віку тощо. Поряд з цим в поточному році виконується розроблений ПЛАН ЗАХОДІВ з виконання рекомендацій Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2023 року. Цим Планом передбачено завершити перегляд законодавства щодо прав осіб, які належать до національних меншин, зокрема у сфері освіти, медіа та використання державної мови, забезпечити здійснення заходів, передбачених Державною цільовою національно-культурною програмою «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року, затвердженою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.09.2023 р. [2]. Крім того, у 2023 році оновлено Закон України «Про освіту», зокрема визначено підходи до багаточисленних національних меншин і корінних народів України для забезпечення їхнього права навчатися рідною мовою чи вивчати рідну мову на різних рівнях освіти.

Якщо говорити про євроінтеграційні процеси у мовному питанні, то важливо виокремити питання широкої інституційної підтримки мовної інтеграції українських переселенців у Європейському Союзі. Європа продемонструвала рішучу підтримку України з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну, про що свідчить низка нормативно-правових рішень, зокрема: «Імплементаційне рішення» від

04.03.2022 р. (впровадження тимчасового захисту громадян України, які проживають в Україні та були переміщені з 24 лютого 2022 р. унаслідок військового вторгнення російських збройних сил). В цих актах чітко окреслено конкретні заходи для підтримки держав-членів щодо приймання біженців. Особливу увагу приділено питанню організації освіти, позаяк більшість українських дітей, які отримали притулок у країнах Європи, – це діти шкільного віку. Пріоритетним напрямом підтримки українських переселенців визначено їхню інтеграцію до систем освіти країн ЄС, а також мобілізацію вчителів. А освітній цикл може розпочатись лише після вивчення мови відповідної країни ЄС. Підтримка Європейським Союзом мовної інтеграції переселенців з України є комплексною діяльністю, яка охоплює політичні рекомендації Брюсселя і держав-членів, фінансову підтримку ЄС, імплементаційні моделі, що їх реалізовують держави-члени на національному, регіональному та місцевому освітньому рівнях [3]. Проте є значні ризики неповернення молоді до батьківщини, пов'язані з їх довготривалим перебуванням та інтегруванням у всі сфери життя європейських країн, тому українська влада має активізувати зусилля щодо створення умов для їх повернення, зокрема через надання можливостей для професійної реалізації та соціальної інтеграції, що відповідають європейським стандартам, вже на території нашої держави.

Список використаних джерел:

1. EU leaders grant Ukraine and Moldova candidate status // POLITICO. URL: https://www.politico.eu/article/eu-leaders-grant-ukraine-and-moldova-candidate-status/ (дата звернення: 13.10.2024).

2. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2023 рік // Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/zvit-pro-vykonannia-ua-za-2023_UA_2.pdf (дата звернення: 14.10.2024).

3. Куньч З., Харчук Л. Мовна інтеграція українських переселенців: інституційна підтримка ЄС // Новий порядок денний для Європи та Європейського Союзу: причини – напрями – пріоритетні цілі : монографія / Львівська політехніка, Інститут Політичних Наук Вармінсько-Мазурський Університет в Ольштині. Львів – Ольштин : Видавництво Львівської політехніки, 2023. С. 104–115.

4. Опанащук П. Євроінтеграційні процеси як чинник реалізації мовної політики в Україні // Україна на шляху до ЄС: виклики та перспективи : матеріали круглого столу до Дня Європи в Україні (Київ, 9 трав. 2024 р.). Київ, 2024. С. 82–83.

5. Reports and recommendations // Council of Europe. URL: https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-

languages/reports-and-recommendations#%7B%2228993157%22:[23]%7D (дата звернення: 12.10.2024).

6. Уряд схвалив Концепцію Державної цільової програми розвитку і функціонування української мови // Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-koncepciyu-derzhavnoyi-cilovoyi-programi-rozvitku-i-funkcionuvannya-ukrayinskoyi-movi (дата звернення: 14.10.2024).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-44

Невара Л. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету
м. Київ, Україна

ВИКОНАННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ УКРАЇНИ В МОВНОМУ ПИТАННІ

Україна підписала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом і взяла на себе зобов'язання змінювати національне законодавство, зокрема і в питаннях збереження мовного розмаїття. Ця угода встановлює відповідні стандарти та вимоги, які Україна зобов'язана виконувати. Основним документом, який містить мовні європейські стандарти та став каталізатором реформування мовних питань є Європейська хартія регіональних мов або мов меншин 1992 року, ратифікована Україною 15.15.2003 р., та набула чинності 01.01.2006 року. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» 2019 року гарантує створення належних умов для забезпечення і захисту мовних прав і потреб українців. А також врахував Висновок Венеційської комісії щодо вільного використання іноземних мов та мов національних меншин, зокрема, у приватному спілкуванні, у культурному, політичному житті національних меншин.

Після офіційного набуття статусу кандидата в члени Європейського Союзу 23 червня 2022 року, питання гармонізації законодавства отримало новий поштовх. Однією з вимог ЄС стало приведення законодавства про національні меншини у відповідність до європейських стандартів.

Для виконання своїх зобов'язань Україна ухвалила низку законодавчих актів, та внесла зміни до вже діючі. Зокрема, у 2023 році суттєві зміни були внесені до Закону України «Про засади державної мовної

політики» [1] які гарантують вільне використання усіх національних мов у приватному і суспільному житті і визнається, що мовна культура є основою духовного взаєморозуміння, культурного взаємозбагачення і консолідації суспільств. Цей закон розширює можливості громадян України щодо збереження та поглиблення самобутності осіб, які належать до національних меншин, використання мов національних меншин в освіті. В той же час, Закон утверджує значення державної мови. Оскільки володіння державною мовою сприяє більшій соціалізації національних меншин в українське суспільство.

Прийнятий у 2021 році Закон України «Про корінні народи України» [2] визначає корінними народами, що проживають на території України кримських татар, караїмів, кримчаків та гарантує можливість вивчення мов корінних народів України, проводити дослідження, зберігати та розвивати мови корінних народів України, що перебувають під загрозою зникнення.

1 липня 2023 року набрав чинності Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» [3], що є однією з основних вимог для вступу України в ЄС. Закон захищає права громадян України незалежно від етнічного походження, належності до національних меншин (спільнот) та гарантує рівні громадянські, політичні, соціальні, економічні, культурні та мовні права і свободи, визначені Конституцією України.

Кабінет Міністрів України у вересні 2023 року затвердив Державну цільову національно-культурну програму «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року [4]. Програма сприятиме формуванню ефективних інструментів забезпечення реалізації мовних, освітніх, культурних, інформаційних прав, забезпеченню дієвої участі осіб, які належать до національних меншин (спільнот) та корінних народів України, у політичному, соціальному, культурному та економічному житті суспільства. Важливим аспектом Програми є її спрямування на створення сталих інституційних умов на загальнодержавному та регіональному рівні для задоволення потреб та ефективної реалізації прав і можливостей осіб, які належать до національних меншин (спільнот) та корінних народів України.

Також у вересні 2023 року були внесені зміни до Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» щодо деяких питань реалізації прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України [5]. Закон зазначає, що держава вживає заходів щодо «повної і справжньої рівності між особами, які належать до національних меншин (спільнот), та особами, які належать до більшості населення». Надається державна підтримка мовам національних меншин (спільнот), яким загрожує зникнення.

Виконання Україною зобов'язань демонструє її сумлінність у дотриманні принципів міжнародного права, відданість демократії,

готовність до законодавчих змін на основі європейських стандартів для забезпечення рівних прав національних меншин та збереження мовного розмаїття Європи.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про засади державної мовної політики» від 03 липня 2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text

2. Закон України «Про корінні народи України» від 01 липня 2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text

3. Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» від 10.12.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#n58

4. Державна цільова національно-культурна програма «Єдність у розмаїтті». URL: https://centraljust.gov.ua/news/info/derjavna-tsilova-programa-ednist-u-rozmaitti

5. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» щодо деяких питань реалізації прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України» від 21.09.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3389-20#Text

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-45

Присяжнюк Л. Ф.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Бачуріна Л. В.,
викладач кафедри іноземних мов
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ АНГЛОМОВНІ ТА УКРАЇНСЬКОМОВНІ ЗАГОЛОВКИ НОВИН ПРО УКРАЇНУ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ І ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Ця наукова розвідка присвячена лінгвостилістичному аналізу заголовків актуальних новин, що висвітлюють російське вторгнення в Україну. Матеріалом дослідження слугували новини *українського*

суспільно-політичного інтернет-ЗМІ «Українська правда», а також британська та українська версії новинної агенції BBC. Мета наукового доробку полягає у виокремленні структурних, вербальних і стилістичних особливостей англомовних і українськомовних заголовків та використанні результатів дослідження в навчально-методичних матеріалах з теорії та практики перекладу. Зазначена мета передбачає виконання низки завдань:

– встановити лінгвостилістичні особливості заголовків;

– порівняти тональність англомовних і українськомовних заголовків;

– виокремити особливості перекладу заголовків;

– запропонувати принципи побудови навчально-методичних матеріалів для формування фахової компетентності майбутніх перекладачів.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених жанрово-стилістичним особливостям заголовків [1, 2, 3] як сильної позиції тексту [4, с. 95–106], зазначений предмет дослідження, на нашу думку, не втратив свою актуальність. Новизною цієї наукової розвідки є порівняння тональності (тобто емоційного складника) англомовних і українськомовних заголовків новин, встановлення культурно обумовлених особливостей вербальних і невербальних способів привернення уваги читачів до певної інформації, а також у практичному використанні отриманих результатів у підготовці фахівців з перекладу.

Лінгвостилістичний аналіз англомовних заголовків новин, присвячених війні в Україні, виявив використання традиційних культурно специфічних принципів і засобів, характерних для цього стилю: інформативного характеру представлення інформації (залучення конкретних даних і фактів), лінгвістичної компресії на всіх мовних рівнях, переважання односкладних речень, специфічного вживання часових форм дієслова тощо.

Детальний розгляд структури й семантики українських заголовків виявив домінування описового характеру представлення інформації, про що свідчить використання абстрактних іменників, описових прикметників, ідіом, гри слів, крилатих виразів. Граматична структура українських заголовків також має свою специфіку: безособові (переважно іменникові) та поширені речення, уточнювальні та пояснювальні члени речення.

Порівняльний аналіз заголовків до однакових новин в англомовному та українськомовному варіантах встановив, що в центрі англомовних заголовків є конкретні факти, що радше спонукає до раціонального сприйняття інформації. Водночас українські заголовки є більш емоційними та спираються на афективну лексику. Порівняймо заголовки до повідомлень про трагічну загибель у російському полоні журналістки Вікторії Рощиної:

Ukrainian journalist, 27, who chronicled Russian occupation dies in prison. (1)

Наведений заголовок містить конкретну інформацію про вік жертви, що є типовим для англомовних і нехарактерним для українських новин, сферу діяльності Вікторії Рощиної, пов'язану з її ув'язненням, а також повідомлення про смерть у полоні. При цьому заголовок не містить прямого звинувачення росіян у загибелі журналістки.

Натомість українські заголовки розставляють зовсім інші акценти:

«*Її не можна було спинити». Історія журналістки Вікторії Рощиної, яку вбив російський полон.* (2)

In Memoriam: журналістка Вікторія Рощина, в якій було все, крім байдужості. (3)

У центрі наведених прикладів знаходиться інформація про особистісні якості жінки, використовуються спогади її знайомих, що дозволяє створити ефект близького знайомства із загиблою. Загальна тональність українських заголовків є більш емоційною і внаслідок прямих звинувачень росіян у цьому злочині.

Значні відмінності в стратегіях і тактиках побудови заголовків виявилися і в результаті порівняльного аналізу новинних заголовків британської та української версій BBC News. Наприклад:

'It's scary – but so's giving birth.': The female unit gunning down Russian drones. (1)

«Страшно. Але народжувати теж страшно». Як «Бучанські відьми» збивають російські шахеди. (2)

Український переклад заголовка містить слова-реалії, характерні для актуального соціально-культурного контексту в Україні («*бучанські відьми», «шахеди*»). Натомість англійський заголовок є більш узагальненим.

Окрім цього досить часто український та англійський заголовок можуть повністю відрізнятися, що спричиняє зміщення уваги читача та висвітлення абсолютно різних ракурсів проблеми:

Mystery of Russia's secret weapon downed in Ukraine. (1)

«Завбільшки, як винищувач»: аналітики пояснили збиття таємничого дрона РФ в Україні. (2)

Як бачимо, мета англомовного заголовка новини про збиття нового типу російського дрона полягає у створенні певної інтриги, оскільки головним словом, що відразу привертає увагу, є «*Mystery*» (таємничість). При цьому заголовок не розкриває, що ховається за цією таємничістю. Натомість український варіант заголовку має протилежну мету – заспокоїти читача, оскільки на передній план винесено опис цієї зброї та підкреслено факт, що спеціалісти змогли ідентифікувати та розібратися з цією проблемою. Цікавим прийомом є те, що семантика таємничості зберігається. Проте зміна порядку слів, тобто перенесення «таємничості» з початку в кінець речення знімає семантичне

напруження і навіть спричиняє оновлення значення: «таємничий» дрон постає вже як вивчений і тому не такий загрозливий.

Проведений лінгвістичний аналіз заголовків становить не тільки виключно філологічний інтерес, але й може мати практичне застосування для навчання письмового перекладу [5], ознайомленням з методикою перекладацького аналізу тексту, а також культурологічними аспектами перекладу.

Список використаних джерел:

1. Bronzan, N. C. Headline writing with an NYT guru, 2015. URL: https://www.propublica.org/podcast/item/headline-writing-with-nyt-guru (дата звернення 15.10. 2024).

2. El Houssine El Fallaki Transitivity Analysis of Newspapers' Headlines Depicting the Russian Attack on Ukraine. *International Journal of Linguistics and Translation Studies.* Vol. 3, № 2. 2022. P. 72–85.

3. Potapenko S. Globalising and localising translation strategies from rhetorical perspective: Rendering English headlines into Ukrainian. *SHS Web of Conferences.* 2021. P. 1–14.

4. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Вінниця, 2004.

5. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності. Вінниця, 2013.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. BBC News. URL: https://www.bbc.com/news/articles/cy0g29w45p1o (дата звернення 15.10.2024).

2. BBC News Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian (дата звернення 15.10.2024).

3. Українська правда. URL: https://www.pravda.com.ua/ (дата звернення 15.10.2024).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-46

Шарагіна О. В.,
кандидат філологічних наук,
директор Навчально-наукового інституту філології та журналістики,
старший викладач кафедри слов'янської
та романо-германської філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

ЕКСПРЕСІОНІСТИЧНІ ДОМІНАНТИ В НОВЕЛІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА «НОВИНА»

Експресіонізм як один із провідних напрямів літератури ХХ століття був сформований у Німеччині. Він характеризувався використанням різних художніх засобів (гротеск, гіпербола, символи), а також стилістичних прийомів, які трансформують емоційний стан головного героя та допомагають точно зобразити його внутрішній світ у художньому тексті. Представники експресіонізму намагаються відійти від традиційного сюжету й натомість створити літературу, де б провідною ідеєю була зацікавленість в глибинних психологічних процесах, які стосуються персонажів твору. Експресіонізм в українській літературі розвивався відповідно до західноєвропейських тенденцій, проте й вирізнявся характерними відмінностями.

Мета доповіді – схарактеризувати експресіоністичні домінанти (опис абсурдності людського буття, застосування межових ситуацій, відсутність авторських коментарів, використання таких образів як біль, страх, голод, бідність, душевний неспокій тощо) в новелі Василя Стефаника «Новина».

В. Стефаник був неперевершеним майстром соціально-психологічної новели. Ця істина міцно утвердилася в українському літературознавстві. О. Дяченко доводить, що цей митець – письменник-новатор, адже його «твори наділені глибоким ліризмом, і, зокрема, позбавлені будь-якого сентименталізму» [2, с. 97].

Василь Стефаник за манерою письма був виразним експресіоністом. Так, його твори, за класифікацією О. Дяченка, можна поділити за тематичними групами: «новели про рекрутчину та її трагічні наслідки для життя селянського люду („Виводили з села", „Стратився"), еміграцію („Камінний хрест"), родинно-побутові проблеми („Кленові листки", „Катруся", „Новина"), про старість і самотність („Діти", „Сама-саміська", „Ангел"), повоєнна доба („Діточа пригода", „Марія", „Сини")» [2, с. 98], у яких письменник як справжній психолог проник в душу людини, зміг відчути її глибинно, показати психологічні

особливості кожного героя, складність внутрішнього світу, а також взаємодію з довкіллям. Дотримуючись рис експресіонізму та новелістичного жанру, автор відтворив усю багатогранність образів своїх героїв, а також зобразив людські характери, які знаходяться у важких життєвих обставинах. Варто зазначити, що митець не використовує розлогі портрети, адже вони заважають глибоко й точно розкрити внутрішній стан персонажів. Типовими героями новел В. Стефаника є селяни, життям яких він переймався найбільше.

Новела «Новина» є майстерним соціально-психологічним твором. Як зазначає І. Кузьміна, *«*вся творчість В. Стефаника пройнята психологізмом та відчуттям „маленької людини" серед безмежного світу. Переживання героїв Стефаникових новел – переживання самого автора*»* [3, с. 123]. Митець не розгортає сюжетну лінію у строгій часово-причинній послідовності, а відразу ж, з перших рядків вводить читача в перебіг подій. Новеліст часто починає свою оповідь з кульмінації чи розв'язки: *«У селі сталася новина, що Гриць Летючий утопив у річці свою дівчинку. Він хотів утопити й старшу, але та випросилася. Відколи Грициха вмерла, то він бідував»* [5, с. 3].

В. Стефаник не акцентує на конкретизації обставин героїв та їх портретів, він коротко і змістовно передає почуття головного героя, його психологічний стан: *«Гриць глянув на них із лави і погадав: „Мерці" – і напудився так, що аж його піт обсипав. Чогось йому так стало, як коли би йому хто тяжкий камінь поклав на груди. Дівчата глемедали хліб, а він припав до землі і молився, але щось його тягнуло все глядіти на них і гадати: „Мерці!"»* [5, с. 4] – саме у цих рядках розкривається внутрішній стан головного героя, його переживання.

У новелі В. Стефаника абсурдність людського існування, надмірний емоційний вияв, незахищеність людини від зовнішніх обставин простежується в образі головного героя, який, втомившись боротися з бідністю, голодом, страхом за життя дітей, змушений втопити їх. Автор не дає точної вказівки, чи облегшило це страждання головного героя, проте можемо зробити висновок, що йому так і не вдалось позбутися своїх переживань: *«„Мнєотца і сина й святого духа амінь. Очинаш іжи єс на небесі і на землі"..... Вернувся і пішов до міста»* [5, с. 5].

Письменник вдається до використання межових ситуацій, для глибшої передачі емоційного стану героя, що найбільше простежується у тому моменті, коли Гриць Летючий втопив своїх дітей, не керуючись раціональністю, у ньому домінували емоційні переживання за доньок, страх самотності, непотрібності та вічних страждань, що стало рушійною силою для подальших дій героя: *«Над самою річкою не міг поволі йти, але побіг і лишив Гандзуню. Вона бігла за ним. Гриць, борзенько взяв Доцьку і з усеї сили кинув у воду. Йому стало легше і він заговорив скоро»* [5, с. 4].

Головною постає думка про поразку й безпомічність людини. Так, герой «Новини» відчуває себе непотрібним суспільству, яке довело батька до вбивства своїх дітей: *«Через скілька день Гриць боявся сидіти в хаті, все ходив по сусідах, а вони казали, що він дуже журився»* [5, с. 4].

Як стверджує В. Гудзенко, В. Стефаник вдається до психологічного аналізу емоційного стану головного героя для зображення його безпомічності. Так, «головними для письменника є не самі події, а психологічний процес їх відтворення, а також вплив зовнішніх факторів і обставин на почуття персонажів» [1, с. 6]. Письменник вводить *образ-символ каменя*, який передає душевний стан героя: *«Почорнів, і очі запали всередину так, що майже не дивилися на світ, лиш на той камінь, що давив груди»* [5, с. 4], а легкість настає лише після того, як головний герой втопив свою дочку: *«Йому стало легше»* [5, с. 4].

У В. Стефаника відсутнє нагромадження авторських коментарів. Здебільшого він подає роздуми самих персонажів. Тому значну роль у творах відіграють діалоги та монологи, які завжди майстерно виписані митцем.

Таке використання В. Стефаником коротких, проте сильних фраз засновано на доброму знанні нужденного й безправного життя покутського селянина, глибинному розумінні його душевного стану, що викликає неприйняття та бунт. Також, як зазначає Р. Мовчан, «авторські відчуття, переживання, які постійно тривожили новеліста, ретельно замасковані, тому для його новел та оповідань не характерне “суб’єктивне красномовство”» [4, с. 114]. Письменник відтворює точні, експресивні деталі, образи, у яких простежується біль, розпач, страх, відчай, безсилля. Експресивність у новелі «Новина» виражена, зокрема, й через використання коротких фраз типу *«кинув на піч, аби їли»*; *«йшов довго лугами»; «вона бігла за ним»* [5, с. 3–4]. Головний акцент на героєві, чиїми очима письменник дивиться на світ, вказуючи на пригніченість життєвого шляху людини та її непотрібність у навколишньому світі.

Прибічники напряму експресіонізму відкидали зовнішній світ як втілення дисгармонії та хаосу, тому, на їх думку, єдиним, що потребувало уваги було суб’єктивне переживання сенсу буття, розкриття творчого духу митця, при якому увага зосереджується не на реальності, а способі її вираження через емоції, що характерне для новели «Новина» В. Стефаника. Цей момент ми простежуємо у ситуації, коли Гриць намагається втопити доньку, і вона просить його не робити цього. Ця подія, на нашу думку, має найбільше емоційне напруження: *«– Таточку, не топіть мене, не топіть, не топіть!»* [5, с. 4].

Зокрема, В. Стефаник у своїй новелі, і в інших творах популяризує основні експресіоністичні постулати: антитези (*«взяв Доцьку і з усеї*

сили кинув у воду. Йому стало лекше і він заговорив скоро» [5, с. 4]), гротеск (*«А чума десь ходить, бодай голову зломила, а до вас не поверне. Сеі хати і чума злякалася б»* [5, с. 3]), гіперболи (*«очі запали всередину так, що майже не дивилися на світ»* [5, с. 4]) та порівняння (*«дав їм шматок хліба, а вони, як щенята коло голоі кістки, так коло того хліба заходилися»* [5, с. 3]), основна мета яких – підсилити суперечливість та катастрофічність подій. Звернімо увагу ще на той факт, що головний герой цього твору відчужений від навколишнього світу, він відчуває абсолютну байдужість до всього, що його оточує.

Також варто звернути увагу і на побудову новели В. Стефаника, у ній немає фокусу проблеми, її кінця, пояснення вчинків головного героя, ніхто з інших персонажів не дивується тому, що відбувається, загалом все сприймається як норма, що власне і породжує велику кількість інтерпретацій сюжету.

Отже, В. Стефаник, як письменник-експресіоніст, намагався відтворити у своїй творчості глибину страждань «маленької» людини у світі зла й несправедливості. Автор новел зумів розкрити весь психологічний портрет головного героя не втручаючись у сюжет. А провідні експресіоністичні домінанти у новелі «Новина» базуються на таких образах як: бідність, страх, голод, плач, душевний неспокій, біда, морок тощо. Подібно до рис експресіонізму: різкі, загострено-контрастні образи, новеліст створив твір нервово-емоційного монологу-крику, у якому хвилювання за самотню і незахищену від жорстокості світу людину, змушує читача звертати увагу на такі проблеми людства як протест проти технізації та механізації суспільства, імперіалістичних війн, бездуховності, рабської психології тощо.

Список використаних джерел:

1. Гудзенко В. Експресіоністичні первини В. Стефаника у творчості В. Портяка. *Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика.* 2010. Вип. 21. С. 4–6.
2. Дяченко О. Експресіонізм та новелістика В. Стефаника. *Актуальні проблеми сучасної філології та методики викладання мов у вишах*. 2019. Вип. 3. С. 95–98.
3. Кузьміна І. Експресія та психологізм соціальних новел Василя Стефаника. *Молодь і ринок.* 2018. Вип. № 5 (160). С. 124–128.
4. Мовчан Р. Василь Стефаник і експресіонізм в українській літературі 1920-х років. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово.* 2016. Вип. № 2 (34). С. 112–121.
5. Стефаник В. Новина та инші оповідання. Новоросійськ : Друкарня «Черноморской Газети». 1917. С. 3–5.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-47

Shykhnenko A. O.,
Fourth year student
State University of Trade and Economics
Scientific Supervisor: **Terekhova S. I.,**
Professor at the Department of Modern European Languages
State University of Trade and Economics
Kyiv, Ukraine

THE ENGLISH LANGUAGE AS A TOOL OF DIPLOMACY AND INTERNATIONAL RELATIONS DURING THE CRISIS IN UKRAINE

In the current context of the crisis in Ukraine and the country's aspirations for European integration, the issue of effective communication at the international level is of particular importance. The English language, which plays the role of a global language of communication, is becoming a key tool for diplomatic relations and international dialogue, especially in crisis situations. This emphasizes the need to improve the level of English proficiency among civil servants, diplomats and experts in international relations [1].

The crisis in Ukraine has attracted the attention of the international community, which needs high-quality communication with foreign partners. In these conditions, knowledge of English is not just an advantage, but a mandatory condition for government officials and diplomats, specialists, in particular for anyone who wants to prove himself as a professional. The ability to participate in international negotiations, forums and conferences, as well as to defend the country's interests on a global scale, directly depends on the level of language proficiency.

To overcome the language barrier that separates Ukraine from the European information space, it is necessary to pay increased attention to the study of English in the process of training public administration personnel. Language is not just a tool of communication, but also a means of political, economic and cultural influence [2, p. 206].

Fluency in the English language becomes strategically important, as it allows you to obtain information from primary sources, establishes cooperation with international organizations and demonstrates Ukraine's position on the international arena. In addition, it contributes to a better understanding of global processes, which is necessary for making informed decisions in the field of foreign policy.

The initiative to declare 2016 the Year of the English Language was an important step towards overcoming language barriers, but the current

situation requires continued efforts to promote and teach English to civil servants and diplomats. This should become a systemic policy aimed at strengthening Ukraine's international position [3].

Developing crisis communication skills in English is extremely important. The ability to clearly articulate the country's position, explain complex aspects of the conflict, and attract international support depends to a large extent on language skills. This includes not only general language skills, but also knowledge of special terminology in the field of international law, security and geopolitics.

It is also worth paying attention to the concept of “The global language” or “World Standard Spoken English” [5], which can be useful for quickly improving the English-speaking skills. This professional English can be the first step towards a deeper mastery of the language for professional use in diplomacy and international relations.

In the times of globalization, digitalization and integration, English is becoming an important key to the international information space.

The ability to respond quickly to world events, comment on them, and shape international narratives in English is critical to protecting Ukraine's interests in the information war.

Effective use of English in diplomatic relations requires a comprehensive approach that includes not only traditional teaching but also innovative approaches such as online courses, immersive programs, and communication with native speakers.

Developing public speaking and negotiation skills in English. In times of crisis, a clear representation of Ukraine's interests at international forums and negotiations is the key to attracting support from the international community.

It is worth noting the importance of the andragogic model of learning in the process of improving the knowledge of the English language by adult specialists. This model, which is based on the principles of autonomy, individualization, and reliance on the learner's experience [4], can be particularly effective for civil servants and diplomats who already have significant professional experience.

In addition, it is necessary to develop skills of interaction with the media in English. The ability to give interviews, participate in international discussions, and use social media to communicate information about Ukraine is an important tool for strengthening international support.

Another important aspect is the fast and accurate translation of official documents, statements and other materials into English, which allows for a prompt response to international events.

To increase the effectiveness of the use of English in diplomacy, it is recommended to:

– Developing specialized English language learning programs for diplomats and civil servants with a focus on crisis communication and specialized terminology.

– Create permanent language clubs and groups to practice English in the context of international relations.

– Organizing public speaking and negotiation training for government officials.

– Cooperation with international universities for advanced training and exchange of experience.

– Implementation of a system of continuous assessment of English proficiency among diplomats and civil servants.

– Creating an online platform for the exchange of experience and practices in diplomacy in English.

– Developing internship programs in international organizations for young professionals.

Consequently, the crisis in Ukraine has highlighted the critical need for civil servants, diplomats and experts to be proficient in English in order to communicate effectively on the global stage. Proficiency in English is necessary for participation in international negotiations, protection of Ukraine's interests, and interaction with foreign partners. English is becoming not just a means of communication, but a strategic tool in the field of diplomacy and international relations, especially in the context of the crisis in Ukraine. Effective command of English allows not only to overcome language barriers, but also to actively shape international discourse, protect national interests and build strong partnerships on the global stage.

Bibliography:

1. Англійська мова як інструмент розширення комунікативного простору України. *Чернівецький регіональний центр підвищення кваліфікації*. URL: http://cppk.cv.ua/321.php (дата звернення: 05.10.2024).

2. Богатирець В. Шляхи оптимізації підготовки державних службовців в Україні *Влада та управління* : збірник наукових праць. Вип. 2. Чернівці : Букрек, 2012. С. 205–217.

3. Указ Президента України № 641/2015. *Офіційне інтернет представництво Президента України*. URL: http://www.president.gov.ua/documents/6412015-19560 (дата звернення: 05.10.2024).

4. Рік англійської мови, 2016. URL: https://sites.google.com/site/deniintel/rik-anglijskoie-movi (дата звернення: 05.10.2024).

5. Crystal D. English as a Global Language, Cambridge University Press, 2003. 212 c.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-48

Ялова О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри мовної підготовки
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна

НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ У ГАЛУЗІ ОСВІТИ В УКРАЇНИ

Питання функціонування української мови та її застосування у всіх сферах суспільного життя незалежної України на всіх етапах її існування було пов'язане з політикою і стояло гостро. Періодично робилися намагання унормувати цю проблему законодавчо, проте вони не мали значних успіхів для її докорінного вирішення. Набравши чинності, Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 16 липня 2019 року, став найважливішою ознакою становлення сучасної української державності в утвердженні незалежності України, згуртовуючи українців у захисті своєї гідності і свободи. Із початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію нашої держави мільйони українців переоцінили свій суспільний і духовний рівень, відчули своє національне ототожнення. Зараз відбувається потужний стимул ментальних змін загальнонаціональної самоідентифікації, що реалізується у підтримці української мови як єдиної державної. Беручи до уваги те, що мова є визначальним чинником національної ідентичності, упорядковувачі мовної політики в галузі освіти повинні приймати принципові рішення щодо мови викладання в закладах освіти всіх рівнів з урахуванням не лише технічної реалізації, а й геополітичних векторів.

Мовна політика за часів незалежності України, яка проводилася до 2019 року, була доволі лояльною, що призвело до піднесення й утвердження інших національних мов, зокрема російської, тим самим створивши загрозу для розвитку української мови, освіти, культури. Тому основним завданням нашого дослідження є характеристика мовної політики періоду незалежності України та виконання мовного законодавства в освіті у зазначений період. а також змін статусу української мови як державної на законодавчому рівні, що сприяє навчанню за освітніми рівнями всіх здобувачів освіти незалежно від національності.

Національна політика кожної демократичної країни грунтується на підтвердженні мовно-культурного статусу, задоволенні етнокультурних і мовних інтересів народу. Водночас надання українській мові статусу

державної є визначальним і ключовим атрибутом у розбудові України як незалежної держави. Подальший розвиток нашої держави паралельний із змінами в українському освітньому просторі, який має бути орієнтований на модернізацію структури та методів навчання. Зростання інтелектуального потенціалу її громадян. Сьогодні в Україні в усіх закладах освіти навчальний процес здійснюється українською мовою, що регламентовано законами України «Про освіту» [1], «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [2], Конституцією України [3], державними стандартами всіх рівнів освіти.

Тривалий час державна мовна політика України в освітній сфері реалізовувалася згідно з анархічними нормами Закону України «Про освіту» від 23 травня 1991 року № 1016-Х11, ст.6 якого, грунтуючись на ст. 25 Закону Української РСР «Про мови в Українській РСР» (1989 р.), зазначала, що громадяни української РСР мають невід'ємне право вільно обирати мову навчання, а також гарантувати кожній дитині право «на виховання і одержання освіти національною мовою. Це право забезпечується створенням мережі дошкільних установ та шкіл з вихованням і навчанням українською та іншими національними мовами. Вільний вибір мови навчання є невід'ємним правом громадян». Здогадатися, яким переважно був тоді вибір громадян стосовно вибору мови виховання і навчання дітей не складно. Як відомо, українську мову скасовували, локалізовували і обмежували упродовж багатьох століть, і хоча згадані вище норми надавали офіційну змогу здобувати освіту українською мовою, проте за законом дозволялося навчатися й іншими мовами, що применшувало, а то й знищувало пріоритетність української мови. Вище зазначений закон втратив свою чинність 10 серпня 2012 року через свою неконституційність.

3 липня 2012 з порушення норм Конституції України було ухвалено Закон України «Про засади державної мовної політики» № 5029-VI [4], за яким здобувати освіту уможливлювалося як державною, так і регіональними мовами національних меншин.

Ухвалений 25 квітня 2019 р. Верховною Радою України Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» № 2704-VIII є найважливішим кроком у реалізації державою мовної політики в Україні, який спрямовується на мовну безпеку країни, потребуючи при цьому пильної уваги фахівців усіх галузей науки, зокрема гуманітарної. Цей закон значно посилює статус української мови в державі й освітньому просторі, виокремлюючи при цьому державотворчу та інтеграційну функції мови та підкреслює відмежування її від асимілятивної політики агресорів, яка спрямована на спотворення української мовно-культурної та мовно-освітньої сфери.

Із набранням чинності Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII, зокрема Статті 7 «Мова освіти [1], в Україні можуть бути створені належні правові можливості для реалізації статті 10

Конституції України про статус української мови як державної. Також ст. 7 вказаного закону містить правові приписи, покликані забезпечити реалізацію частини п'ятої статті 53 Конституції України щодо права нацменшин на освіту рідною мовою у навчальних закладах України [5].

Водночас існує вірогідність усунення сумнівних змін до статті 7 «Мова освіти» Закону про освіту через критику цієї статті з боку таких держав, як Угорщина, Румунія, Болгарія, Греція та ін. Так, 15.09.2017 р. опублікована заява Міністра освіти і науки Л. Гриневич про намір спрямувати на експертизу до Ради Європи мовну статтю Закону про освіту. На думку Л. Гриневич, це необхідно для того, щоб підтвердити відсутність порушень міжнародних зобов'язань Україною [6].

У ст. 7 Закону про освіту законодавець фактично відтворив резолютивну частину рішення Конституційного Суду України, сформулювавши положення про те, що особам, які належать до національних меншин, гарантується право на навчання мовою відповідної національної меншини поряд з державною мовою для здобуття дошкільної і початкової освіти. Вказані положення узгоджуються з п. 12 Гаазьких рекомендацій, у яких зазначається, що «…в ідеалі предмети у початковій школі мають викладатися мовою нацменшини. Викладання мови нацменшини як предмета має здійснюватися на постійній основі… Наприкінці цього періоду кілька предметів практичного або нетеоретичного характеру мають викладатися недержавною мовою» [7].

Щодо другого рівня базової середньої освіти у п. 13 Гаазьких рекомендацій міститься наступне: «У середній школі значна частина навчального матеріалу має викладатися мовою меншини. Викладання мовою меншини як предмета має здійснюватися на постійній основі. Державна мова також повинна бути предметом постійного викладання, бажано вчителями, які володіють двома мовами і добре знають рівень культурної та мовної підготовки дитини. Протягом цього періоду необхідно поступово збільшувати кількість предметів, які викладаються державною мовою» [Там само].

На нашу думку, вказане узгоджується зі ст. 7 Закону України про освіту, правові приписи якого передбачають можливість використання мов нацменшин в освітньому процесі на всіх рівнях освіти, хоча й з перевагою державної мови. Підтвердженням цього є положення частини 4 статті 7 Закону про освіту, де вказується, що у закладах освіти, відповідно до освітньої програми, можуть викладатися одна або декілька дисциплін двома чи більше мовами – державною мовою, англійською мовою, іншими офіційними мовами Європейського Союзу [1].

Окрім законодавчих документів в галузі освіти варто звернути увагу на регулювання мовного питання державними стандартами освіти відповідного рівня. Так, у новій редакції Базового компоненту дошкільної освіти як Державний освітній стандарт, затверджений наказом МОН України від 12 січня 2021 р. № 33, за освітнім напрямком

«Мовлення дитини» зазначається, що «дитина розуміє, що в Україні українська мова є державною; усвідомлює звуковий склад рідної мови, спираючись на фонематичний слух і мовленнєве дихання, а також ефективно спілкується рідною мовою, свідомо намагається говорити виразно і правильно, чітко вимовляючи звуки і слова відповідно до орфоепічних норм української мови» [8].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти від 24 липня 2019 р. № 688 вимогою до обов'язкових результатів навчання та ключових компетентностей здобувачів освіти є «вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях» [8, там само].

Мовне питання в Державному стандарті базової середньої освіти, затвердженому Постаново Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 відображено у ключових компетентностях на рівні вільного володіння державною мовою [9]. А саме: уміння комунікувати усно і писемно, грунтуючись на нормах сучасної української літературної мови, оперуючи лексико – граматичними ресурсами; опрацюванні інформації з різних джерел, критичному осмисленні та застосуванні мови в усній і писемній формах, обстоюванні власних поглядів і національних цінностей; усвідомленні цінності української мови як мови взаємодії на всій території держави.

Державний стандарт професійної (професійно-технічної) освіти, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1077 [10], а також державні стандарти фахової передвищої освіти, фахової вищої освіти, реалізуючи мовне питання, керуються ст. 7 Закону України «Про освіту», у якому зазначається, що «мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова, а також особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, іноземцям та особам без громадянства створюються належні умови для вивчення державної мови».

Отже, на нашу думку, правові приписи передбачають можливість використання мов нацменшин в освітньому процесі на всіх рівнях освіти, хоча й з перевагою державної мови. А чинне законодавство відповідно до ст. 188-52 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за порушення вимог Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у галузі освіти, культури, науки тощо у вигляді «накладання штрафу від двох до трьохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян або попередження, якщо порушення вчинене вперше».

Список використаних джерел:

1. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 № 2145-VIII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua /laws /show /2145-19

2. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 №2704-VIII (редакція від 11.09.2020). URL: http: //zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text

3. Конституція України від 28 червня 1996 року, № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141.

4. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03.07.2012 № 5029 – VI // Верховна Рада [ВР] України. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws /schow /5029-17

5. Володимир Марковський, В'ячеслав Шевченко. Проблеми та перспективи реалізації статті 7 про мову освіти Закону України «Про освіту». *Вісник Конституційного Суду України*. № 6 /2017. С. 51–63.

6. Лілія Гриневич: новий Закон «Про освіту» розширює можливості українських дітей, які належать до нацменшин, для отримання освіти та сприяє реалізації їхніх конституційних прав. URL: http://mon.gov.ua/usi-novini/2017/09/15-liliya- grinevich-novij-zakon

7. Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту. URL: http://www.osce.org/uk/hcnm/3294? download=true

8. Про внесення змін до державного стандарту початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 № 688 // Урядовий портал : офіц. сайт. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-derzavnog-688

9. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898 //ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-n

10. Про деякі питання державних стандартів професійної (професійно-технічної освіти): Постанова Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 № 1077.

11. Чорний І. В., Єльнікова Н. І. Правове регулювання української мови як державної в українській освітній сфері. *Право і бізнес*. 2023. № 1(88), С. 88–98.

12. Куць Ю.О., Сєргєєва О.Ю. Сучасна державна мовна політика України: Європейський вимір. *Теорія та практика державного управління*, 2019. № 3. С. 16–23.

НАПРЯМ 9. ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЩОДО ЕНЕРГО- Й РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ, ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ В ГАЛУЗЯХ ПРОМИСЛОВОСТІ, МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА КОМУНАЛЬНОЇ ТЕПЛОЕНЕРГЕТИКИ

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-49

Вишемірський Є. Д.,
студент ІІ курсу спеціальності «Екологія»
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

Мінаєва Ю. Ю.,
старший викладач кафедри інженерних систем та технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

Вишемірська Я. С.,
старший викладач кафедри інженерних систем та технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ СУПУТНИКОВИХ ДАНИХ ТА ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ВІДСТЕЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗМІН В КРИМУ ТА НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Війна в Україні значно ускладнює збір даних про стан екології в Криму та тимчасово окупованих територіях. Військові дії, які охоплюють значну частину території України, включаючи прифронтові області, впливають на доступність регіонів для проведення екологічних досліджень. Крим є окупованою територією з 2014 року, і відтоді доступ до незалежних екологічних даних був обмежений, але війна ще більше ускладнила будь-які спроби проводити моніторинг або наукові експедиції в цьому регіоні. Міжнародні організації та українські наукові установи не мають безпечного та законного доступу до Криму через бойові дії та політичні обмеження, накладені окупаційною владою.

Крім того, військова діяльність негативно впливає на природне середовище Криму. Розгортання військових баз, переміщення військової техніки, забудова прибережних зон та використання природних ресурсів без належного контролю призводять до деградації екосистем, забруднення водних ресурсів та ерозії ґрунтів. Через ці обставини моніторинг стану довкілля в Криму стає не тільки технічно складним, а й небезпечним для дослідників, що працюють у регіоні. Відсутність належної інформації від незалежних організацій ускладнює міжнародну співпрацю у сфері охорони довкілля. Військові дії та політична ситуація створюють бар'єри для участі кримських установ у міжнародних екологічних проєктах та ініціативах.

Хмарні технології можуть бути ефективно використані для збору даних про стан екології в Криму, незважаючи на складнощі, спричинені війною [3, с. 153]. Вони надають можливість віддаленого доступу до екологічної інформації, зокрема через супутниковий моніторинг та інші дистанційні методи збору даних. Використання супутників дозволяє отримувати актуальні зображення та дані про стан лісів, водних ресурсів, забруднення повітря та ґрунтів, а також виявляти незаконну діяльність, що може шкодити екосистемам, навіть якщо фізичний доступ до регіону обмежений.

Окрім того, хмарні платформи дозволяють збирати та обробляти великі обсяги даних з різних джерел в режимі реального часу. Наприклад, дані про температуру, вологість, атмосферні умови та зміни в біорізноманітті можна отримувати через мережу сенсорів, яка функціонує безпосередньо на місці або поблизу регіону. Ці дані можуть бути автоматично передані на хмарні платформи для аналізу за допомогою алгоритмів штучного інтелекту, що допомагає робити прогнози та оцінки впливу людської діяльності або природних факторів на екосистеми.

Також, хмарні технології спрощують співпрацю між різними науковими організаціями, державними установами та міжнародними інституціями. Дані, зібрані у хмарі, можуть бути доступними для широкого кола дослідників і аналізуватися спільно, що підвищує ефективність моніторингу та координації зусиль щодо збереження довкілля в регіоні.

Таким чином, навіть в умовах війни та окупації, хмарні технології можуть забезпечити постійний потік екологічних даних і допомогти в оцінці впливу війни та людської діяльності на природне середовище Криму.

Розглянемо кілька прикладів того, як хмарні та супутникові технології використовуються для збору екологічних даних, що може бути застосовано й до моніторингу стану екології в Криму та на тимчасово окупованих територіях:

Copernicus Earth Observation Program – це європейська ініціатива, що використовує супутники для збору екологічних даних. Супутники

цієї програми здатні відслідковувати зміни в навколишньому середовищі, зокрема забруднення повітря, зміну лісових масивів, стан водних ресурсів та багато іншого. Дані, зібрані через супутники Copernicus, доступні через хмарні платформи для аналізу вченими та урядами різних країн.

Google Earth Engine – це хмарна платформа для аналізу екологічних даних, яка дозволяє обробляти величезні масиви супутникових зображень та інших екологічних даних. З її допомогою можна відслідковувати деградацію земель, вирубку лісів або зміни клімату [2, с. 23]. Для Криму та інших регіонів, де доступ обмежений, супутникові дані, оброблені через Google Earth Engine, можуть надавати вченим важливу інформацію про стан довкілля.

Global Forest Watch – це ще один приклад платформи, яка використовує хмарні технології для моніторингу лісів у режимі реального часу за допомогою супутникових зображень. Вона дозволяє виявляти вирубку лісів, незаконну забудову або зміни в екосистемах, надаючи дані, доступні для аналізу екологічним організаціям. Ця платформа може бути корисною для моніторингу змін лісових масивів у Криму.

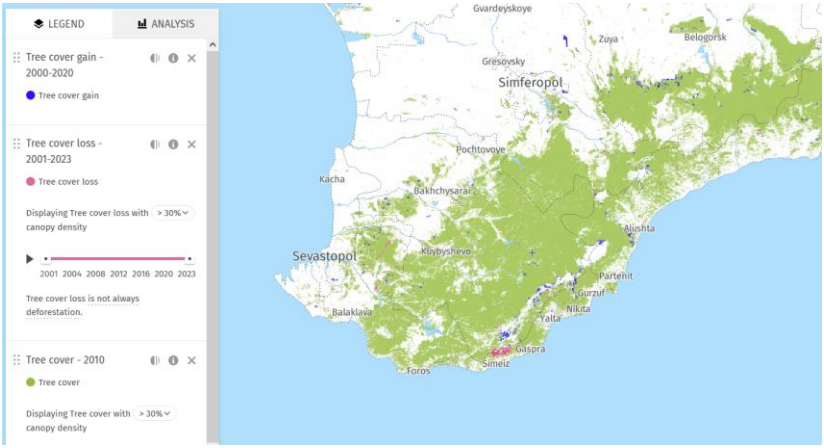

Рис. 1. Візуалізація даних на платформі Global Forest Watch
Джерело: отримано авторами на платформі GFW

Рис. 2. Дані щодо вирубки лісів в херсонській області на платформи Global Forest Watch

Джерело: отримано авторами на платформі GFW

NASA's Air Quality Monitoring – NASA використовує супутники для відстеження забруднення повітря по всьому світу. Дані доступні через хмарні сервіси та можуть використовуватися для аналізу впливу війни на екологію в регіонах, де доступ обмежений. Це дозволяє віддалено моніторити стан атмосфери в Криму та навколишніх областях, навіть без фізичної присутності дослідників.

Ці проєкти показують, що навіть у важкодоступних регіонах, таких як Крим та тимчасово окуповані території, хмарні технології можуть бути потужним інструментом для збору та аналізу екологічних даних.

Однак важливо розуміти, що точність даних може залежати від ряду факторів:

1. **Частота зйомок і роздільна здатність:** Платформи на кшталт **Copernicus** або **Sentinel Hub** надають високоякісні супутникові зображення, які можуть регулярно оновлюватися, зокрема в 2024 році. Але точність цих даних може варіюватися залежно від області дослідження, часу зйомок та роздільної здатності супутників [1, с. 1589].
2. **Аналіз та інтерпретація:** Навіть із точними зображеннями, потрібен глибокий аналіз, щоб відрізнити природні процеси (наприклад, сезонні зміни) від людської діяльності (наприклад, вирубка лісів). Для цього потрібні спеціальні алгоритми, такі як в **Global Forest Watch**, або місцеві експерти, щоб інтерпретувати дані [4, с. 395].
3. **Обмеження доступу**: Через військові дії і обмеження доступу до Криму можливі затримки або проблеми з верифікацією отриманих даних на місцевому рівні. Супутники можуть надавати поверхневі

зображення, але без наземного моніторингу складніше оцінити точні зміни.

Таким чином, такі платформи можуть надавати індикативні дані, але для отримання точних висновків потрібне додаткове підтвердження.

Отже, хмарні технології та супутникові дані – це інноваційні інструменти, які стають дедалі важливішими в екологічних дослідженнях і аналізі в реальному часі.

Список використаних джерел:

1. Becker-Reshe I., Justice C.O., Sullivan M. J. et al. Monitoring global croplands with coarse resolution Earth observation: The Global Agriculture Monitoring (GLAM) project. Remote Sens. N 2, 2010. 1589–1609.
2. Cardille, J. A., Crowley, M. A., Saah, D., & Clinton, N. E. *Cloud-Based Remote Sensing with Google Earth Engine: Fundamentals and Applications*. Springer. URL: https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-86995-5
3. Довгий С. О., Бабійчук С. М., Кучма Т. Л. Дистанційне зондування Землі: аналіз космічних знімків у геоінформаційних системах : навч.-метод. посіб. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2020. 268 с.
4. Кузін, В. Г. Хмарні технології в задачах аналізу супутникових даних / В. Г. Кузін, Є. М. Григоренко, А. Ю. Шелестов. *XXI Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Теоретичні і прикладні проблеми фізики, математики та інформатики»* (Україна, м. Київ, 11–12 травня 2023 р.) : матеріали конференції. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. С. 395–399.
5. Лялько С. М., Довгий С. О., Бабійчук В. І., Кучма Т. Л., Томченко О. В., Юрків Л. Я. Основи дистанційного зондування Землі: історія та практичне застосування : навч. посіб. / К. : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. 316 с.
6. Тараріко О. Г., Сиротенко О. В., Ільєнко Т. В., Кучма Т. Л. Агроекологічний супутниковий моніторинг. К. : Аграр. наука, 2019. 204 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-50

Дичко А. О.,
доктор технічних наук, професор,
професор кафедри інженерних систем та технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

Кисельов В. Б.,
доктор технічних наук, професор,
директор Навчально-наукового інституту муніципального управління та міського господарства
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

Мінаєва Ю. Ю.,
старший викладач кафедри інженерних систем та технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

ЗБЕРЕЖЕННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Підрив росіянами Каховської ГЕС можна віднести до катастроф глобального масштабу, адже, дійсно, крім очевидних наслідків – затоплення значної території країни, міст і населених пунктів, забруднення території та поверхневих водойм, трагедії і зміни способу життя сотень тисяч людей і функціонування сотень підприємств тощо, виявляються і будуть ще виявлені такі порушення екосистеми регіону, що безумовно вплинуть на реалізацію цілей сталого розвитку або Глобальних цілей, визначених ООН до 2030 року. Це зокрема, розвиток сільського господарства, забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів, захист і відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, припинення та повернення назад процесу деградації земель і зупинення втрати біорізноманіття, збереження морських ресурсів, чиста вода та належні санітарні умови, пом'якшення наслідків зміни клімату. Так, потрапляння у воду небезпечних та токсичних речовин з полігонів сміття, звалищ, каналізації, складів підприємств, що використовували у виробництві чи зберігали на своїй території такі речовини, важкі метали, паливно-мастильні матеріали, призвело до забруднення ними й території ландшафтів, ґрунтів, у тому числі сільськогосподарських, підземних джерел водопостачання. Це

отруює не тільки флору і фауну регіону, а й безперечно вплине на здоров'я населення, безпосередньо та опосередковано через вживання неякісної питної води, забрудненої продукції, а також потрапляння в організм людини токсичних забруднень з повітрям. Затоплена територія включає 7 об'єктів Смарагдової мережі Європи, створених рішеннями Ради Європи з 2009 по 2020 рік.

На зміни клімату конкретно впливає зміна типу територіальних чи аквальних ландшафтів, оскільки змінюється характер і режим поглинання вуглекислого газу, як одного з парникових газів, та емісія в атмосферу інших газів, зокрема метану, внаслідок гниття органіки. Внаслідок зміни характеру ландшафту змінюється й природний режим утворення кисню.

Слід зауважити, що забруднюючі речовини мають також здатність до синергізму – тобто можуть підсилювати токсичну дію одне одного, або в результаті хімічної реакції одне з одним утворити ще більш небезпечну речовину. Крім того, певні хімічні речовини та окремі хімічні елементи мають також накопичувальну здатність в організмі людини.

Тому для вирішення проблеми необхідний не тільки екологічний моніторинг забруднення території регіону, а й дослідження шляхів метаболізму цих речовин, перетворення їх на безпечні сполуки та виведення з екосистеми.

Такі неочевидні, на перший погляд, наслідки катастрофи, відчуватимуть і території, що зазнали підтоплень, і, звісно, підприємства – сільськогосподарські, а також ті, що займаються водопідготовкою і водовідведенням, а також використовують питну воду у своєму технологічному процесі.

Затоплення території країни після підриву Каховської ГЕС відрізняється від більшості катастроф природного характеру, що відбуваються в світі. Це і можливість зменшення впливу катастрофи на довкілля шляхом своєчасного регулювання потоку води під час повені, інженерного захисту потенційно небезпечних об'єктів, виявлення та знешкодження токсичних речовин. Кожний рік на планеті відбувається близько 10 тисяч повеней, зсувів, ураганів та 10–12 техногенних аварій на великих греблях. За останні 30 років кількість масштабних катастрофічних повеней в світі збільшилась з 50 до 200 випадків на рік. Основною метою запобігання стихійним лихам є недопущення гибелі людей та зменшення руйнувань внаслідок повені. Тому у світовій практиці розповсюдженими є заходи із запобігання повеней і підтоплень шляхом розробки та реалізації комплексу інженерно-технічних заходів та державним програм відновлення природних екосистем та ландшафтів. Такі шляхи мінімізації наслідків впливу природних та техногенних катастроф дозволяють зменшити масштаби і ефекти антропогенних змін, у тому числі екологічні.

В Україні розроблені і певної мірою впроваджені сучасні системи та заходи захисту від повеней та підтоплень, агролісомеліоративні та структурні протипаводкові заходи. Зокрема, діють державні будівельні норми із захисту споруд від небезпечних геологічних процесів. Існують також локальні типові схеми систем захисту територій від повеней і паводків у Карпатському регіоні.

З метою подолання наслідків підриву греблі Каховського водосховища необхідна розробка заходів щодо зниження ризиків подальших катастроф у цьому регіоні, відновлення (де можливо) хоча б часткової структури водообігу, а також довгострокових заходів, пов'язаних з реалізацією програм відновлення (чи заміщення) греблі на Каховській ГЕС. А це вимагає розробки плану природоохоронних заходів, які ми матимемо реалізувати після деокупації захоплених ворогом теренів та припиненням військових дій, з урахуванням трендів процесів як природних міграцій та метаболізмів, так і заходів щодо прискорення цих процесів. Тут важливо обрати чи створити умови штучного зв'язування компонентів забруднень у конгломерати, які легко піддаються видаленню з використанням фізичних, хімічних або біологічних процесів. При цьому необхідно пам'ятати, що відновлення (навіть часткове) екосистеми – важкий затратомісткий неоднозначний процес, який може стати примітним не одразу і не за усіма показниками, більш того, цей процес може мати свої локальні катастрофи (у математичному сенсі цього поняття), які треба своєчасно виявляти, щоб забезпечити поступовість, послідовність та адекватність кроків з відновлення екосистеми.

Список використаних джерел:

1. Єремєєв І. С., Дичко А. О., Мінаєва Ю. Ю. Застосування теорії катастроф при дослідженні наслідків підриву Каховської ГЕС та військових дій у Криму. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Технічні науки» :* зб. наук. праць. Видавничий дім «Гельветика». 2024. Том 35 (74). № 2. С. 91–98.

2. Стародубцев В., Гайченко В., Ладика М. Руйнування Каховської ГЕС – техногенна, екологічна і соціальна катастрофа. URL: https://nubip.edu.ua/node/129547

3. 7 головних питань і відповідей після підриву Каховської ГЕС. URL: http://uifuture.org/publications/7-golovnyh-pytan-i-vidpovidej-pislya-pidryvu-kahovskoyi-ges%EF%BF%BC/

4. Довкілля Криму: зміни і втрати за час окупації. Частина ІІ. Забруднення довкілля та виснаження природних ресурсів. Київ : ГО «КРИМСОС», 2021. 49 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-51

Дрегало Б. О.,
студент групи Цк-31мп
Навчально-наукового інституту телекомунікаційних систем
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна

РОЗВИТОК МЕТОДІВ КЕРУВАННЯ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯМ В БЕЗПРОВОДОВИХ СЕНСОРНИХ МЕРЕЖАХ

В умовах воєнного та повоєнного часу безпроводові сенсорні мережі (БСМ) стали важливим інструментом для підтримки інформаційної безпеки, моніторингу критичних об'єктів та забезпечення ефективного управління ресурсами. Вони використовуються для виявлення загроз, оперативного спостереження за інфраструктурою, підтримки військових операцій, а також для відновлення інфраструктури після завершення бойових дій. В умовах, коли традиційні системи комунікацій можуть бути зруйновані або недоступні, БСМ забезпечують альтернативу, здатну швидко адаптуватися до змін в операційному середовищі та забезпечити надійну передачу даних.

Проте одним із найбільших викликів для БСМ є проблема енергозбереження. В умовах підвищених вимог до надійності та ефективності, коли мережа повинна функціонувати тривалий час без перерв, забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів стає критично важливим. Вузли мережі зазвичай мають обмежений запас енергії, тому оптимізація енергоспоживання стає ключовим завданням для забезпечення їх тривалої та надійної роботи. Особливо це важливо в умовах, коли доступ до мережі для заміни батарей або технічного обслуговування є неможливим, наприклад, на полях бою або в важкодоступних регіонах.

Актуальність цього дослідження обумовлена зростаючою необхідністю забезпечення довготривалого функціонування БСМ у критичних умовах, таких як військові дії або процес відновлення інфраструктури. Безперервний моніторинг та надійна передача даних є важливими складовими забезпечення безпеки та контролю, що потребує оптимального використання обмежених енергоресурсів. У цьому контексті енергозбереження виступає не лише як засіб продовження терміну роботи мережі, але й як ключовий фактор для підтримки її надійності та ефективності.

У процесі огляду існуючих методів енергозбереження в безпроводових сенсорних мережах (БСМ) було проаналізовано сучасні

протоколи та методи, які спрямовані на зменшення енергоспоживання і забезпечення тривалої роботи мережі. Основні протоколи включають методи кластеризації, що дозволяють групувати вузли мережі у кластери, де головний вузол відповідальний за збір і передачу даних. Це знижує енергоспоживання звичайних вузлів, що не беруть участі у передачі даних на великі відстані. Іншим підходом є адаптивне керування потужністю, яке передбачає динамічне регулювання потужності передавачів залежно від відстані між вузлами і умов середовища, що дозволяє знижувати загальні витрати енергії. Окрім цього, ефективним методом є перехід вузлів у сплячий режим, коли вони не залучені до активної роботи. Це значно знижує енергоспоживання, оскільки вузли витрачають мінімум енергії під час перебування в такому режимі.

Порівняльний аналіз цих підходів показує, що кожен з методів має свої переваги та обмеження. Кластеризація забезпечує зниження витрат енергії, проте вимагає додаткових ресурсів для координації кластерів. Адаптивне керування потужністю дозволяє зменшувати енерговитрати залежно від конкретних умов, але потребує точного налаштування для ефективного функціонування. Методи переходу у сплячий режим є найбільш енергозберігаючими, але можуть призводити до затримок у передачі даних, що може бути критичним у деяких ситуаціях.

Розробка нових методів керування енергозбереженням у БСМ включає використання сучасних технологій штучного інтелекту (ШІ) та машинного навчання для оптимізації використання енергетичних ресурсів. ШІ може забезпечити інтелектуальне керування ресурсами, наприклад, прогнозування режимів роботи вузлів на основі історичних даних, що дозволяє зменшити витрати енергії. Машинне навчання також може бути застосоване для адаптивного налаштування робочих режимів, що робить мережу більш гнучкою до змінних зовнішніх умов, таких як зміна навантаження, перешкоди або кількість активних вузлів.

Також розробляються алгоритми для ефективного управління робочими режимами вузлів залежно від зміни зовнішніх умов. Це може включати перехід вузлів у сплячий режим або адаптацію потужності передавачів залежно від змін у топології мережі чи рівня заряду батареї. Такі алгоритми покликані забезпечити тривале функціонування мережі без втрати її ефективності та стабільності.

Особливості впровадження енергозберігаючих методів у військовий та повоєнний період мають свої виклики, пов'язані з умовами нестабільної інфраструктури. Під час бойових дій або у повоєнний час інфраструктура може бути частково або повністю зруйнована, що ускладнює впровадження нових технологій. Тому важливо забезпечити адаптивність мережі та її здатність швидко відновлювати свою роботу в складних умовах.

Також необхідно враховувати специфічні потреби воєнного часу, зокрема захист даних від можливих атак. Це вимагає адаптації методів енергозбереження так, щоб вони не впливали негативно на безпеку передачі інформації. Забезпечення надійності передачі даних і можливість швидкої адаптації до змінних умов є ключовими завданнями при впровадженні енергозберігаючих методів у БСМ в таких складних умовах.

Переваги запропонованих методів енергозбереження для безпроводових сенсорних мереж (БСМ) полягають у значному збільшенні часу автономного функціонування мережі, що є критично важливим у випадках, коли фізичний доступ до сенсорних вузлів для заміни батарей або технічного обслуговування є обмеженим або неможливим. Завдяки оптимізації використання енергетичних ресурсів і впровадженню адаптивних алгоритмів, вузли можуть ефективніше розподіляти енергію, що забезпечує їх тривалу роботу та підвищує надійність системи.

Окрім цього, підвищення надійності та ефективності передачі даних в умовах високого навантаження і можливих загроз є ще однією важливою перевагою запропонованих методів. Використання алгоритмів, які динамічно налаштовують параметри роботи мережі, дозволяє забезпечити стабільну передачу даних навіть під час екстремальних умов, таких як підвищене навантаження на мережу чи спроби її атакувати. Це дозволяє мережі залишатися надійною і функціональною, що є критично важливим для забезпечення постійного моніторингу та підтримки зв’язку.

Запропоновані методи мають широкі можливості практичного застосування, особливо у військових сценаріях моніторингу та розвідки. Завдяки тривалому автономному функціонуванню мережі та її здатності швидко адаптуватися до змін умов середовища, БСМ можуть ефективно використовуватися для спостереження за полем бою, відстеження руху противника або моніторингу навколишнього середовища. Також у повоєнний період ці мережі можуть використовуватися для відновлення критичної інфраструктури, забезпечуючи контроль над станом мостів, доріг, енергетичних об’єктів і водопостачання. Це дозволяє швидше реагувати на можливі проблеми та сприяти ефективному відновленню зруйнованих об'єктів.

Висновки дослідження підсумовують основні досягнення у розробці методів керування енергозбереженням у безпроводових сенсорних мережах (БСМ) та формулюють рекомендації для подальших досліджень. В рамках цього дослідження було проаналізовано та оцінено існуючі підходи до енергозбереження, а також розроблено нові методи, які враховують специфічні умови роботи мережі, зокрема в умовах високого навантаження та військових загроз. Основним досягненням є підвищення ефективності використання енергії у сенсорних вузлах,

що дозволяє значно збільшити час автономного функціонування мережі, зберігаючи при цьому надійність передачі даних. Це має критичне значення для забезпечення стабільності роботи БСМ у військових та повоєнних умовах, коли доступ до джерел живлення або технічного обслуговування може бути обмеженим.

Перспективи розвитку нових методів включають адаптацію під конкретні військові і цивільні сценарії, а також інтеграцію з новітніми технологіями, такими як штучний інтелект і блокчейн, що дозволить підвищити як ефективність, так і безпеку мережі. Це створює можливості для більш ефективного використання БСМ в умовах, де необхідність стабільної та безпечної передачі даних є пріоритетом.

Список використаних джерел:

1. Akyildiz, I. F., Su, W., Sankarasubramaniam, Y., & Cayirci, E. Wireless sensor networks: a survey. *Computer Networks*, 2002, 38(4), 393–422. DOI: https://doi.org/10.1016/S1389-1286(01)00302-4
2. Alippi, C., & Galperti, C. An adaptive system for optimal solar energy harvesting in wireless sensor network nodes. *IEEE Transactions on Circuits and Systems I: Regular Papers*. 2008. 55(6). 1742–1750. DOI: https://doi.org/10.1109/TCSI.2008.916417.
3. Chen, Y., & Yang, Q. Data aggregation in wireless sensor networks with a novel energy efficient adaptive protocol. *Sensors*. 2014. 14(6). 11566–11588. DOI: https://doi.org/10.3390/s140611566.
4. Farooq, M. O., & Kunz, T. Operating systems for wireless sensor networks: A survey. *Sensors*. 2011. 11(6). 5900–5930. DOI: https://doi.org/10.3390/s110605900.
5. Ghasemi, A., & Nader-Esfahani, S. A study of energy consumption for clustering protocols in wireless sensor networks. *Wireless Communications and Mobile Computing*. 2009. 9(8). 1047–1060. DOI: https://doi.org/10.1002/wcm.717.
6. Heinzelman, W. R., Chandrakasan, A., & Balakrishnan, H. Energy-efficient communication protocol for wireless microsensor networks. *Proceedings of the 33rd Annual Hawaii International Conference on System Sciences*, 2000, 1–10. DOI: https://doi.org/10.1109/HICSS.2000.926982.
7. Kansal, A., Hsu, J., Zahedi, S., Srivastava, M. Power management in energy harvesting sensor networks. ACM Transactions on Embedded Computing Systems, 2007.
8. Kansal, A., Srivastava, M. An environmental energy harvesting framework for sensor networks. International Symposium on Low Power Electronics and Design, 2003.
9. Kaur, G., & Kaur, P. Energy-efficient clustering in wireless sensor networks based on enhanced harmony search optimization. *Wireless Personal Communications*. 2016. 91(2). 715–734. DOI: https://doi.org/ 10.1007/s11277-016-3493-5.

10. Li, S., Da Xu, L., & Zhao, S. The internet of things: a survey. *Information Systems Frontiers*. 2015. 17(2). 243–259. DOI: https://doi.org/10.1007/s10796-014-9492-7.
11. Nickel metal hydride battery. Webpage link.
12. Pantazis, N. A., Nikolidakis, S. A., & Vergados, D. D. Energy-efficient routing protocols in wireless sensor networks: A survey. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*. 2013. 15(2). 551–591. DOI: https://doi.org/10.1109/SURV.2012.062612.00084.
13. Rahimi, M., Shah, H., Sukhatme, G., Heideman, J., & Estrin, D. Studying the feasibility of energy harvesting in a mobile sensor network. IEEE International Conference on Robotics and Automation, 2003.
14. Scrosati, B., Neat, R. J. Lithium polymer batteries. In: Applications of Electroactive Polymers. Springer, 1993.
15. Talzi, I., Hasler, A., Gruber, S., Tschudin, C. Permasense: investigating permafrost with a BCC in the Swiss Alps. 4th workshop on Embedded Networked Sensors, 2007.
16. Tong, B., Wang, G., Zhang, W., Wang, C. Node reclamation and replacement for long-lived sensor networks. 6th Annual IEEE Communications Society Conference on Sensor, Mesh, and Ad Hoc Communications and Networks, 2009.
17. Yick, J., Mukherjee, B., & Ghosal, D. Wireless sensor network survey. *Computer Networks*. 2008. 52(12). 2292–2330. DOI: https://doi.org/10.1016/j.comnet.2008.04.002.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-52

Лісовець С. М.,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри інженерних систем та технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ КОНТРОЛЕРІВ LOGO! У ВИРОБНИЧІЙ І ПОБУТОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Технічний прогрес у всьому світі передбачає постійно зростаючу “цифровізацію” діяльності людини у виробничій, побутовій і інших сферах. Одним з напрямів такої “цифровізації” є використання програмованих логічних контролерів (ПЛК), які часто представляють собою готові обчислювальні модулі з усіма необхідними входами / виходами і інтерфейсами, основне налагодження яких полягає

в створенні і розміщенні в їхній пам'яті потрібного програмного забезпечення. Одними з найбільш універсальних ПЛК, представлених на ринку України, є LOGO! виробництва Siemens. Основні переваги LOGO!: безпроблемна автоматизація нескладних виробничих і побутових задач, гнучкість програмування, легкість інтегрування в проводові Ethernet-мережі і відносно невелика вартість [1, 2]. Це дозволяє використовувати LOGO! навіть тоді, коли використовувати ПЛК інших виробників є технічно і економічно недоцільним. До безпосередньо контролерів LOGO! відносяться базові модулі, які можуть бути доповнені кількома модулями розширення. В проведеному дослідженні аналізувалася робота моделі 6ED1052-1MD08-0BA1, яка мала 4 аналогові і 4 дискретні входи (або 8 дискретних входів), а також 4 дискретні виходи як такої, що є однією з останніх розробок Siemens і часто використовується. Для цього було створено макет, оснащений блоком живлення на 24 В і максимальний струм 2,5 А, з можливістю підключення до нього всіх доступних сигналів і інтерфейсу Ethernet.

Програмне забезпечення LOGO!Soft Comfort V8.3 для контролерів LOGO! дозволяло використовувати мови програмування Function block diagram (FBD) і Ladder diagram (LAD). Особливістю LOGO!Soft Comfort V8.3 є використання спеціальних функцій, які дозволяють легко створювати ефективні системи керування і поділені на чотири групи: Timer, Counter, Analog і Miscellaneous. Крім того, контролери LOGO! можна програмувати і безпосередньо з панелі керування.

Серед групи Timer можна було виділити функцію Wiping relay (pulse output), яка дозволяє формувати сигнал лог. 1 заданої тривалості – об'єднання кількох таких функцій може використовуватися для створення складних циклограм керування виконавчим обладнанням (нагрівачами, електричними приводами, освітленням тощо). Функція Stairway lighting switch аналогічна попередній і теж дозволяла вмикати і вимикати обладнання, але перед вимкненням вона видає про це попередження.

Інші дві схожі функції Weekly timer і Yearly timer дозволяли підмикати навантаження згідно з розкладом відповідно протягом одного тижня і одного року – при зникненні живлення внутрішній годинник LOGO! може працювати до 20 днів, а з вбудованим акумулятором до кількох кроків. Цікава функція Astronomical clock дозволяла прив'язати час вмикання і вимикання до сходу і заходу Сонця на основі широти і довготи місцевості, а також часового поясу. Серед групи Counter корисною була функція Hours counter, яка може підраховувати час, відведений на певну роботу. В групі Analog функція PI controller дозволяла реалізувати повноцінний пропорційно-інтегральний регулятор (разом з модулем розширення), що може працювати в автоматичному і ручному режимах та обмежувати вихідний аналоговий сигнал мінімальним і максимальним значеннями.

Функція Mathematic instruction error detection з групи Miscellaneous дозволяла виявляти такі помилки обробки аналогових сигналів, як ділення на нуль і переповнення.

Але головною “фішкою” контролерів LOGO! є комунікаційні можливості обміну даними через інтерфейс Ethernet, що дозволяло на їх основі створювати як локальні мережі, так і підключатися до Internet.

По-перше, для допомогою LOGO! Web Editor можна було створювати зв’язані між собою Web-сторінки і наповнювати їх потрібними даними, отримавши при цьому доступ до всіх можливих входів і виходів контролерів LOGO!. Наприклад, на Web-сторінках можна реалізувати такий елемент відображення даних, як Rainbow – оцифровану шкалу з поділками для відображення значень аналогових сигналів. Або такі елементи, як Push Button і Switch Button – для формування значень дискретних сигналів. По-друге, до ресурсів контролерів LOGO! можна було отримати доступ по протоколу Modbus TCP/IP, згідно з яким кожному з ресурсі відповідає або 1 біт, або один чи кілька 16-бітових регістрів. Такий спосіб доступу є оптимальним, коли одночасно з використанням контролерів LOGO! необхідно реалізувати SCADA-систему [3]. По-третє, контролери LOGO! можна було підключити до хмарного середовища Amazon Web Services в якості речей IoT, створивши попередньо в ньому обліковий запис. Після цього будь-коли через AWS-хмару можна буде здійснювати обмін даними з усіма доступними входами і виходами контролерів LOGO!.

Проведене дослідження підтвердило ефективність використання контролерів LOGO! у виробничих і побутових системах автоматизації.

Список використаних джерел:

1. Трегуб В. Г. Проектування систем автоматизації : навч. посібник. К. : Видавництво Ліра-К, 2017. 344 с.

2. Ельперін І.В. Промислові контролери : навчальний посібник / І. В. Ельперін. К. : НУХТ, 2003. 320 с.

3. Лісовець С. М. Доступ до OPC-серверів з середовища. NET за допомогою програмного забезпечення Advosol. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Технічні науки*. 2024. Т. 35 (74). № 1. Частина 1. С. 203–206. DOI: 10.32782/2663-5941/2024.1.1/31.

НАПРЯМ 10. ІНФОРМАЦІЙНА ТА КІБЕРБЕЗПЕКА У ВОЄННИЙ І ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-53

Бєляков Р. О.,
кандидат технічних наук, доцент,
заступник начальника кафедри автоматизованих систем управління
Військового інституту телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Крут
м. Київ, Україна

Балан Д. Д.,
викладач кафедри автоматизованих систем управління
Військового інституту телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Крут
м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЗАГРОЗ СПОЖИВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ІЗ ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ ПОСАДОВИМИ ОСОБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Інформаційна безпека при використанні посадовими особами відкритих джерел інформації є важливою проблемою, яка впливає на безпеку організацій приватність і національну безпеку. Оскільки посадові особи, зокрема керівний склад всіх рівнів часто має доступ до конфіденційної інформації, необережне використання відкритих джерел (таких як соціальні мережі, новинні ресурси або інші публічні платформи) може призвести до безпекових загроз на кількох рівнях. Нижче узагальнено найбільш поширені проблемні питання, які не втрачають своєї актуальності:

1. Фішинг та соціальна інженерія. Фішингові атаки, спрямовані на посадових осіб, використовують відкриті джерела для збору інформації, яка допомагає злочинцям персоналізувати атаки. Наприклад, інформація з соціальних мереж може бути використана для створення правдоподібних листів або повідомлень, що містять особисті фото, відеоматеріали, вподобання посадових осіб, специфіку споживчих пріоритетів, вподобань та смаку, даних про родичів та близьке коло

спілкування, з метою поглиблення рівня знань конфіденційних даних об'єкта спостереження.

Модель атаки може виглядати таким чином:

– злочинець знаходить інформацію про посадову особу через відкриті джерела;

– використовує ці дані для створення контекстного листа (з фальшивим підписом або детальною інформацією, отриманою з соцмереж);

– спонукає посадовця до розкриття даних або встановлення шкідливого програмного забезпечення.

2. Дезінформація та маніпуляція. Проблема дезінформації є ключовою для осіб, які приймають рішення. Використання відкритих але не верифікованих джерел може призвести до поширення фальшивих новин або неправдивих фактів. Це створює ризики для управління в кризових ситуаціях або прийняття стратегічних рішень на підставі хибних даних, результатах аналізу, фальш-трендів. Алгоритм впливу дезінформації: поширення фальшивих новин у відкритих джерелах; вплив на інформаційне поле посадової особи; прийняття рішень на основі недостовірних джерел.

3. Витік конфіденційної інформації. Посадові особи можуть ненавмисно розкривати важливу інформацію через свої власні канали комунікації, такі як використання соціальних мереж або відкриті публікації конфіденційних даних у зв'язку із порушенням базових вимог забезпечення кібергігієни. Часто це – випадкові витоки, такі як фотографії документів, листування, файли, або просто відомості про місцезнаходження об'єкта або його дії, що не повинні бути публічними. Приклад витоку: посадова особа публікує фотографію на публічній платформі; на знімку видно конфіденційні документи або обладнання; витік цієї інформації може бути використаний сторонніми особами для компрометування об'єкту, шпигунства за ним, шантажу тощо.

4. Кібершпигунство та аналіз комунікаційної інфраструктури. Зловмисники можуть використовувати інформацію з відкритих джерел для ідентифікації уразливих посадових осіб або співробітників організації з метою здійснення кібершпигунства. Аналіз відкритої інформації дозволяє зловмисникам знаходити слабкі місця в комунікаційній структурі, яку використовує посадова особа. Сценарій шпигунства:

– моніторинг відкритих джерел, таких як соціальні профілі посадових осіб;

– ідентифікація інтересів, зв'язків і місцезнаходження для підготовки шпигунських дій (наприклад, для встановлення прослуховувальних пристроїв або зараження системи шкідливим ПЗ).

Використання відкритих джерел інформації повинно бути ретельно регламентовано Законами та нормативними актами. Посадові особи

можуть неусвідомлено порушити законодавство про приватність, захист даних або інтелектуальну власність, якщо будуть використовувати неавторизовану інформацію з відкритих джерел.

Для забезпечення інформаційної безпеки необхідно, в першу чергу уникати формалізму проходження освітніх програм та тренінгів для посадових осіб щодо інформаційної (кібер) гігієни та захисту персональних даних. Необхідно постійно здійснювати моніторинг та аналіз відкритих джерел на предмет наявності персональних даних або іншої чутливої інформації. Забезпечити запровадження чітких політик і процедур щодо використання відкритих джерел та взаємодії з медіа. Інформаційна безпека посадових осіб при взаємодії з відкритими джерелами є багатогранною проблемою, яка потребує постійного контролю, навчання і технологічної підтримки, щоб мінімізувати ризики для національної і організаційної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII : станом на 28 черв. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text (дата звернення: 15.10.2024).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-54

Данькевич Ю. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

БЕЗПЕКА ПЕРЕДАЧІ СЛУЖБОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТАХ ПІДПРИЄМСТВ ДЕРЖАВНОЇ ФОРМИ ВЛАСНОСТІ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Одним із головних завдань безпечного функціонування систем електронного документообігу підприємств державної форми власності у воєнний час є дотримання нормативно-правових вимог, що регулюють передачу конфіденційної та службової інформації. Особливістю конфіденційної інформації є те, що вона має обмежений доступ як для фізичних, так і юридичних осіб. У статті 7 Закону України «Про доступ до публічної інформації» (далі – Закон) обґрунтовано, хто є «суб'єктами владних повноважень», та як саме конфіденційна інформація

«може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов» [2]. Ця ж стаття Закону визначає, що конфіденційною не є інформація між «суб'єктами владних повноважень при здійсненні ними своїх функцій, а також на відносини у сфері звернень громадян, які регулюються спеціальним законом» [2].

У свою чергу, службова інформація у статті 9 Закону розуміється як така, що «міститься в документах суб'єктів владних повноважень, які становлять внутрівідомчу службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень». До службової інформації належить і та, що була «зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці» [2]. Документам, що містять службову інформацію «присвоюється гриф "для службового користування"» [2]. Подальший доступ до таких документів надається відповідно до умов, визначених статтею 6 Закону.

Особливого посилення захисту на сьогодні потребує службова інформація, вміщена у документах, які функціонують на рівні державних підприємств. За офіційною статистикою, поданою Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України, з лютого 2022 року кількість кібератак на державні інформаційні системи та об'єкти критичної інформаційної інфраструктури зросла втричі. 90% атак здійснювали військові хакери з росії та білорусі, діяльність яких фінансувалася владою. Основна мета російських хакерів зосереджена на атаках на цивільну інфраструктуру з метою завдання шкоди через різноманітні засоби (ракетні та кібератаки) [3]. Важливо наголосити, що під час воєнного стану «вимоги щодо захисту інформації в інформаційно-комунікаційних системах не змінюються». Вимоги визначені у Наказі № 93 «Про затвердження Положення про державну експертизу у сфері технічного захисту інформації» [4].

За офіційними джерелами, «російські військові хакери намагаються отримати доступ до персональних даних українців, а також завдати шкоди українським інформаційним системам. Ці атаки координуються з атаками на критичну інфраструктуру і є частиною воєнної агресії рф» [3]. Зрозуміло, що витік чутливих даних (наприклад, персональних) загрожує роботі органів влади та критичної інфраструктури, якщо він буде використаний ворогом для подальших атак. Через це, на державних підприємствах посилені технічні та організаційні заходи захисту у вигляді технічних (програмно-апаратних та програмних) засобів, налаштувань, так у вигляді розпоряджень, планів, інструкцій, методик тощо. Для захисту інформаційних систем, в яких не обробляється

інформація з обмеженим доступом, але захист яких вимагає українське законодавство, може бути також використана альтернативна система інформаційної безпеки відповідно до європейських стандартів ISO/IEC 27 серії [3].

Система захисту службової інформації на підприємстві повинна врахувати три необхідні складові: юридичні, організаційно-економічні й технологічні. Розробкою заходів у кожній із трьох груп займаються відповідні фахівці, які застосовують свої способи і методи для досягнення заданих цілей, що враховують: аналіз і узагальнення потенційних загроз і таких, що реалізувалися, причин порушень вимог інформаційної безпеки. Аналіз ступеня забезпечення безперервності бізнес-процесів, що використовують ІТ, з точки зору інформаційної безпеки. Пошук нових загроз і вразливостей, пов'язаних з інформаційною взаємодією. Побудова методик оцінки інформаційних ризиків. Інформаційне обстеження підприємства та інформаційних ресурсів, розробка методів захисту інформації та ІТ і методик їх упровадження в діяльність підприємства. Заходи посилення повинні включати й розробку та модифікацію концепції і політики забезпечення інформаційної безпеки. Створення локальної нормативної бази із цих питань з урахуванням комплексного підходу до економічної безпеки [1].

Отже, за останніми опублікованими даними, фахівцями Держспецзв'язку України було впроваджено CSET (Cybersecurity Evaluation Tool). CSET було перекладено українською мовою та адаптовано до потреб українських організацій у межах Меморандуму про співробітництво між Держспецзв'язком та Агентством з кібербезпеки та безпеки інфраструктури Сполучених Штатів (CISA) [1].

Список використаних джерел:

1. Вимоги до захисту інформації в інформаційних системах у воєнний час: роз'яснення Держспецзв'язку. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України від 19.07.2022. URL: https://cip.gov.ua/ua/news/vimogi-do-zakhistu-informaciyi-v-informaciinikh-sistemakh-u-voyennii-chas-roz-yasnennya-derzhspeczv-yazku (дата звернення: 02.10.2024).

2. Закон України «Про доступ до публічної інформації» станом на 08.10.2023, документ 2939-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17?find=1&text=%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D0%B0+%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F#w1_1 (дата звернення: 01.10.2024).

3. Зміцнюємо цифровий захист: Держспецзв'язку презентувала інструмент оцінки кібербезпеки. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України від 30.09.2024. URL: https://cip.gov.ua/ua/

news/zmicnyuyemo-cifrovii-zakhist-derzhspeczv-yazku-prezentuvala-instrument-ocinki-kiberbezpeki (дата звернення: 03.10.2024)
4. Наказ № 93 «Про затвердження Положення про державну експертизу у сфері технічного захисту інформації» станом на 11.10.2022, документ z0820-07. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0820-07#Text

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-55

Деркач В. В.,
студентка ІІ курсу магістратури ОП «061 Журналістика»
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Науковий керівник: **Досенко А. К.,**
кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
завідувач кафедри журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

ФЕЙКОВІ НОВИНИ: МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ТА БЕЗПЕЧНІСТЬ ЗМІ

Якщо брехня повторена більше тисячі разів,
вона стане правдою.
Й. Геббельс

Сотні років війн, конфліктів, міждержавних зіткнень змінили стан справ, погляди, організації, позиції світової спільноти. Науково-технічний прогрес, який не припиняється ні на мить, є характерною рисою як сучасності, так і тих відносно далеких часів. Це явище супроводжується бурхливим розвитком як інформаційних технологій, які використовуються в повсякденному житті, так і технічних відкриттів на міжнародному рівні, зокрема, у зовнішній політиці.

Комплексне вивчення такого чинника як фейк дає безцінний досвід, який може бути використаний і потрібний не тільки в наукових колах, а й в інших, більш практичних сферах – наприклад, спеціалістам із сучасної зовнішньої політики для впровадження антифейків у обіг та глобальної протидії інформаційним загрозам. Розгляд феномену фейку в сучасній літературі дозволить краще зрозуміти його анатомію та прослідкувати всі негативні чинники, до яких це явище призводить Україну та світ. Саме тому питання поширення фейкових новин у контексті медіаграмотності, а особливо медіабезпеки, є значущим

і актуальним для дослідження, оскільки сьогодні ми спостерігаємо, а інколи й справді відчуваємо, вплив неправдивої інформації та наслідки забруднення інфопростору.

Оскільки проблема поширення фейку відносно нова для нашої країни, її дослідження як окремого суспільного явища знаходиться на початковій стадії. В. Гребенюк, М. Кица, Л. Макаренко, А. Марущак, К. Молодецька, І. Мудра, Є. Паршаков, Г. Почепцов, О. Саприкін, В. Цимбалюк почали розглядати окремі аспекти окреслених проблем у своїх наукових працях. В доробку вище перерахованих фахівців містяться основи розуміння, походження, тлумачення та специфіки визначення поняття «фейк». Правознавець Р. Ф. Черниш у статті «Фейк як один із інструментів негативного впливу на національну безпеку України в умовах ведення гібридної війни» [11] навів конкретний приклад використання представниками спецслужб російська федерації (рф) сегменту Інтернету (насамперед соціальних мереж: Telegram, Viber – в першу чергу) за впливом на громадян України, проаналізувавши ТОП-10 фейків, поширених російськими ЗМІ протягом 2018–2019 років. У роботі Є. Алексіюк «Медіареальність у стилі deep feke» [1] розглянуто особливості застосування та значення термінів «медіаграмотність», «deep feke» та «фактчекінг». Юрист із медіаправа дає поради щодо розпізнавання та боротьби з фейковими новинами в медіапросторі. Автор статті «Фейк як засіб інформаційної війни» О. Зозуля [5] окреслює основні аспекти ефекту дезорієнтації громадян великою кількістю суперечливих інформаційних повідомлень та оцінює вплив фейкових новин, описуючи рівень небезпеки цього явища як одного з видів зброї «гібридної війни».

Термін «підробка» має багато значень. У найширшому розумінні це будь-яка підробка, яку хтось намагається видати за автентику. І хоча в українській мові це поняття з'явилося зовсім недавно, таке явище існувало й раніше, але називалося воно «качка». Проте поширення «качок» було прерогативою журналістів, як правило, газетників («жовта преса»). Сьогодні майже кожен може створити «качку» лише за допомогою Інтернету [6, с. 2–3].

Фейки різні за формою, способами передачі та змістом, тому виникла необхідність їх класифікувати. За способом розповсюдження фейки розрізняють: масові медійні чутки (які створюються спеціально для ЗМІ і поширюються через них) і мережеві чутки (коли через соціальні мережі поширюється чиясь вигадка). За формою існують: фотофейк, відеофейк та діпфейк тощо [9, с. 2].

Відповідаючи на запитання: «Навіщо поширювати брехню?», ми виділили декілька видів фейків залежно від їх призначення. Насамперед, фейк покликаний сіяти паніку серед людей; розпалювати міжнаціональну (расову, релігійну тощо) ворожнечу; поширювати фальшиві думки, щоб заплутати нас, відвернути від правди;

маніпулювати свідомістю; рекламувати кого-, що-небудь; приносити прибуток ЗМІ, що його поширює («жовта преса»), а також заплямувати чиюсь репутацію (найчастіше це стосується фото- та відео-матеріалів) [6, с. 3].

Використання терміну «фейкові новини» стало стійкою тенденцією. У 2016 році словосполучення «фейкові новини» стало одним із найпоширеніших у Сполучених Штатах Америки (США). Видавництво «Коллінз», яке випускає тлумачний словник англійської мови Collins English Dictionary, визнало словосполученням року саме «фейкові новини». У 2017 році використання цього терміну зросло на 365% [12, с. 2].

У пресі, соціальних мережах та аналітичних матеріалах постійно згадуються фейкові новини. Останнім часом широко дискутують теми фальсифікації новин, агресивних виступів і так званих змінених фактів (альтернативних новин). Це явище переросло у світову тенденцію. Науковцями доведено, що завдяки соціальним мережам інформація поширюється блискавично, а фейкові новини поширюються в 6 разів швидше за правду [12, с. 2].

Зокрема, проект АРТЕФАКТ, детально ознайомлюючи користувачів на своїй платформі зі статтею «Що таке фейк? Як з'явилися небезпечні фейкові новини та які їхні загрози?» підкреслює, що спочатку термін «фейкові новини» використовувався лише для фейкової інформації в соціальних мережах, але за відносно короткий час це явище стало використовуватися частіше і ширше – від журналістики до політика [12, с. 4]. Проте, на нашу думку, словосполученням «фейкові новини» зараз користуються мільйони: політики, журналісти, пересічні громадяни та керівники держави.

Інформація іноді є не лише спекулянтом, а й потужною провокацією, зручним інструментом для розпалювання ворожнечі та ненависті: в даному контексті мова про Україну, адже російська федерація славиться своїми фейковими та абсурдними новинами. Класичним прикладом став фейковий репортаж 1-го російського телеканалу про нібито розіп'ятого військовослужбовцями ЗСУ хлопчика, але він міг з'явитися лише через цинічну пропагандистську кампанію проти України в російських ЗМІ, а також пряме замовлення таких матеріалів від вищих інстанцій [2, с. 1]. Також до успіхів, які підтверджують ефективність російської гібридної пропаганди, окрім території України, можна віднести численні звіти та розслідування спецслужб європейських країн та США щодо ефективного втручання росії у вибори президента України, США, голосування щодо Brexit у Великій Британії, вибори президента Франції, референдум у Нідерландах щодо вступу України до Асоціації між Європейським Союзом (ЄС) та Україною, вибори в інших країнах Європи [5, с. 4].

У той час, коли правдивість інформації ризикує стати новою валютою, а терміни «медіаграмотність» і «перевірка фактів» увійшли у звичний лексикон для українців, світ винаходить більш витончені способи перевірки довіри до сучасних ЗМІ [1, с. 1–2].

Питання того, як забезпечити свою медіабезпеку, розпізнавати та боротися із навалою фейків щодня, за словами Є. Алексюка, охоплює, як мінімум, кілька сфер: медійну, правову та технологічну. Насправді способи впровадження фейкових новин відрізняються своєю гнучкістю та пошуком рішень. Розгляд цих аспектів крізь призму медіа викликає питання про те, як поширюється інформація, а також як її споживають користувачі. Якщо в першій ситуації мова йде про стандарти журналістики та її етику, то в другій – комплексна проблема культури споживання інформації, довіра до перевірених джерел, вироблення звички все верифікувати та споживати якісну інформацію. Тому, проблема виявлення фейків є досить специфічною і ширшою галуззю, якщо не окремою галуззю, основних методик медіаграмотності [1, с. 5].

Проте, як відрізняти правдиву інформацію від фейкової та протистояти дезінформації? Дослідники стверджують, якщо користувач сприйняв фейк за правду, то доводити йому достовірну інформацію часто не має сенсу [10, с. 2].

Таким чином, на початку XXI століття у військовій науці з'являється концепція гібридних воєн, яка описує сучасну війну як поєднання звичайних, нерегулярних та асиметричних методів, що включає постійне маніпулювання політичним та ідеологічним конфліктом. У таких війнах використовується економічний шантаж, кібератаки, проксі-сервери, терористичні, кримінальні елементи тощо, але особливе місце займає інформаційне протистояння. Саме поширення фейкових новин ставить питання медіаграмотності та медіабезпеки на найвищий рівень у національному законодавстві та міжнародній арені. Тому, медіапростір сьогодні – по-особливому вразливе місце. Кожен споживач повинен усвідомлювати шкоду неправдивої інформації та критично ставитися до будь-якої новини, навіть якщо вона на перший погляд здається цілком правдивою та адекватною.

Список використаних джерел:

1. Алексіюк Є., Медійна реальність у стилі deep fake, аналітичний огляд, October 25, 2019. С. 11. URL: https://cedem.org.ua/analytics/deep-fake/

2. Війна і тероризм, Компас, посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. С. 13. URL: https://www.coe.int/uk/web/compass/war-and-terrorism

3. Власюк В. В., Карман Я. В., Деякі основи поняття «гібридна війна» в міжнародному праві. *Право і громадянське суспільство*. С. 9.

URL: http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/207-deyaki-osnovy-ponyattya-hibrydna-viyna-v-mizhnarodnomu-pravi-vlasiuk-v-v-karman-ya-vhttp://lcslaw.knu.ua/index.php/item/207-deyaki-osnovy-ponyattya-hibrydna-viyna-v-mizhnarodnomu-pravi-vlasiuk-v-v-karman-ya-v

4. Гібридна війна: in verbo et in praxi : монографія / Донецький національний університет імені Василя Стуса / під заг. ред. проф. Р. О. Додонова. Вінниця : ТОВ «Нілан»-ЛТД, 2017. С. 412. URL: https://jmonographs.donnu.edu.ua/article/view/3781

5. Зозуля О. Фейк як інструмент інформаційної війни. Стаття № 19(673). С. 6. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/feyk-yak-instrument-informaciynoyi-viyni.html

6. Кіца М. Особливості та методи виявлення фейкової інформації в українських ЗМІ. 2017. С. 6. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/apr/16109/kitsa.pdf

7. Кривенко С. Війна, конфлікт, агресія. Як правильно називати боротьбу українців та дії росіян? 2022. С. 3. URL: https://tvoemisto.tv/blogs/viyna_konflikt_agresiya_yak_pravylno_nazyvaty_borotbu_ukraintsiv_ta_dii_rosiyan_130268.html

8. Кулик С., Вознюк Є. Фейк російської пропаганди: Олена Підгрушна – снайпер АТО. *Суспільні комунікації та мовні універсалії.* 1 (9). *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії.* 2021. С. 82–101. URL: https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/download/125/158

9. Мудра І. Поняття «фейк» та його види у ЗМІ, теле- та радіожурналістика. 2016. Випуск 15. С. 184–188. URL: http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/teleradio/article/viewFile/694/699

10. Фейк як зброя. Як розпізнати та боротися? 3 грудня 2019. С. 3. URL: https://netfreedom.org.ua/article/fejk-yak-zbroya-yak-rozpiznati-ta-borotisya

11. Черниш Р. Ф., Фейк як один із інструментів негативного впливу на національну безпеку України в умовах ведення гібридної війни. *Часопис Київського університету права*. 2019. С. 109–114. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/20/19/

12. Що таке фейк? Як з'явилися та чим загрожують небезпечні фейкові новини? *ARTEFACT*. С. 12. URL: https://artefact.live/what-is-fake/

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-56

Досенко А. К.,
кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
завідувач кафедри журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

КОМУНІКАТИВІСТИКА В ІНТЕРНЕТІ – ГРАНІ БЕЗПЕКИ

Комунікативістика як наукова галузь, що межує із соціологією. Психологією та журналістикознавством почала активно розвиватися відносне недавно, а відтак лишається відкритою галуззю для досліджень. Масові комунікації та інтернет-журналістика поєднались в певних аспектах, що призвело до виникнення нової специфічної діяльності – комунікативістика. На думку авторки, це склалось як процес історичний: з виникненням інтернету утворилась нова ніша для спілкування, почали розвиватися блоги, комунікаційні платформи, соціальні мережі, що призвело до нового формату інформаційного обміну не тільки серед медіа та їхніх користувачів, але й в системі «користувач-користувач». Виникають принципово нові моделі спілкування ще й через активний розвиток прикладних соціально-комунікаційних технологій.

Інакше починають діяти маніпулятивні технології роботи з масовою аудиторією, змінюється не жанр, а формат інформаційного повідомлення. Гіпертекст сприяє розвитку інформаційного обміну швидше, глибше, візуалізуючи написане [3]. Реформації зазнає система маніпулювання свідомістю. На думку Ю.Дмитрова «Система маніпулювання свідомістю і технології її здійснення були належним чином сформульовані, оформлені й апробовані в XIX та XX ст. Таким чином, XIX ст. стало своєрідною предтечею XXI ст. в плані маніпулювання свідомістю. А в XXI ст., у зв'язку з розвитком НТП, стало можливо настільки масове, глобальне маніпулювання свідомістю, що практично будь-яка людина стала об'єктом маніпулювання» [2]. Із зазначеного випливає, що інформаційно-комунікаційні технології призвели не тільки до технологічних реформ, але й до механізмів інформування та спілкування: читач стає автором, безпосереднім учасником процесу інформаційного створення. Комунікативістика сприяла обміну ролями, поглибленням ролі, але виникли і проблеми: не усі автори контенту ставляться до нього свідомо. Нівелювання базових журналістських принципів створення контенту призвели до збільшення неякісного матеріалу, джинси, замовнецьких «чорнушних» матеріалів націлених на створення дисбалансу в середині суспільства. Це надзвичайно

відчутно саме на теренах українського інтернет-середовища, адже уже більше 20 років Україна вимушена протистояти росії з огляду на веденні інформаційної війни. Дотримання інформаційної гігієни, етичних параметрів, грамотності подачі інформаційного ресурсу може досягти тільки журналіст-професіонал. Не кожен блогер, маючи навіть мільйонну аудиторію, може стати лідером думки, лідером мас. Контент блогів чи комунікаційних платформ здатен генерувати думки мас, синтезувати поведінкові елементи свідомо здорової нації. Наразі, Україна дуже потребує генерації якісного контенту через повномасштабне вторгнення країни-агресора.

Через вище перераховані позиції українським науковим колам варто більше уваги приділити розвитку системи комунікації XXI століття, зокрема звернувши увагу, що комунікативістика уже позиціонується журналістикознавцями як загроза для традиційної журналістики. Зокрема такої думки дотримується відомий український науковець, професор Василь Лизанчук.

Бацевич С. у своєму підручнику «Основи комунікативної лінгвістики» розглядає комунікацію як чинник функціонування суспільства. Автор зазначає наступне: «Комунікація – важливий чинник існування суспільства загалом. Рух інформації забезпечує утворення, функціонування і нормальний розвиток будь-якого суспільства. Тому питання організування процесів спілкування, комунікативних процесів є надзвичайно важливим для будь-якої держави, яка бажає себе бачити серед передових суспільств» [Бацевич]. Отже, наша країна, яка має незалежність лише з 1991 року, у часи війни як ніколи, зацікавлена у динамічному розвитку якісної комунікативістики, адже саме вона буде генерувати процеси спілкування в середині соціуму. Комунікативістика має існувати в органічній єдності із журналістикою , що має бути націлена на розвиток національної інфраструктури держави, на удосконалення існуючих медіа. На думку Бацевича Є. «Правильна організація інформаційнокомунікативних потоків неможлива без з'ясування природи процесів комунікації, вивчення їх закономірностей, складників, побудови їх моделей тощо. Саме на це скерована одна з найважливіших галузей сучасного гуманітарного знання – теорія комунікації (комунікативістика)» [1, с. 57].

Це питання є дуже не легким у плані трактування та вивчення, адже тут проявляється величезна зона дифузності, а саме: мовними, історичними, культурними, міжнародними тощо. Таким чином, ми можемо констатувати той факт, що комунікативістика має місце в усіх сферах життя соціуму, проявляється в усіх категоріях.

Отже, на думку сучасних науковців (зокрема Бацевича Є) «Комунікативістика (англ. communicology, communication science – наука про комунікацію) – наука, яка вивчає системи засобів і гуманітарних функцій масових інформаційних зв'язків, що здійснюються на різних

етапах цивілізації за допомогою різних мов, а також вербальних і невербальних засобів» [1, с. 80].

Як сфера діяльності галузі прикладних соціально-комунікаційних технологій зазначена наука виникла зі стрімким розвитком технічних можливостей та зміною ролей в інформаційно-комунікаційних процесах.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 342 с.

2. Димитров В. Ю. Комунікативістика в системі суспільних відносин URL : https://core.ac.uk/download/pdf/47225795.pdf

3. Митко А. Досвід сучасної американської комунікативістики для України в сфері дослідження інформаційної демократії. URL : https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/13036/1/%d0%9c%d0%b8%d1%82%d0%ba%d0%be_%d0%90.pdf

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-57

Дрижакова Д. Ю.,
аспірантка кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ЗАХИСТ КОМП'ЮТЕРНИХ СИСТЕМ, МЕРЕЖ І ДАНИХ ВІД БУДЬ-ЯКИХ ФОРМ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КІБЕРПРОСТОРІ

Світ, що стрімко розвивається, де технології є невід'ємною частиною повсякденного життя, стикається з новим видом злочинності – кіберзлочинністю. Комп'ютерні технології, з одного боку, значно спрощують наше життя, а з іншого – створюють нові можливості для вчинення злочинів.

Захист комп'ютерних систем, мереж і даних від кіберзлочинності є одним з найактуальніших питань сучасності. З розвитком технологій зростає і кількість загроз, з якими стикаються як окремі користувачі, так і великі корпорації.

У Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 р. законодавець визначає *кіберпростір як «середовище (віртуальний простір), яке надає можливості для*

здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних» [1].

Переваги сучасного кіберпростору обумовили виникнення нових загроз національній і міжнародній безпеці, а саме появу кіберзлочинності. Термін «кіберзлочинність» вжито в американській доктрині на початку 60-х рр., коли було виявлено перші випадки злочинів, здійсне- них із використанням комп'ютерів. Саме тоді з'явилися перші «хакери», ними були студенти Массачусетського технологічного інституту, які маніпулювали з програмами нового університетського комп'ютера [3, с. 294].

На основі аналізу використання кіберпростору маємо змогу визначити певні особливості кіберпростору:

1) віддаленість (дистанційність) доступу;

2) оперативність створення, поширення, модифікації або знищення інформації в кіберпросторі;

3) віртуальність, що забезпечує відносну конфіденційність інформації та можливість впливати на свідомість певної категорії осіб;

4) комунікативність;

5) недосконаліть забезпечення інформаційної безпеки та правової охорони відносин у кіберпросторі [2].

На думку експертів ООН, комп'ютерна злочинність тотожна «кіберзлочинності», і її можна визначити так: «...охоплює будь-який злочин, який можна вчинити за допомогою комп'ютерної системи або мережі, в межах комп'ютерної системи або мережі чи проти комп'ютерної системи або мережі» [4, с. 134]. Тому можна зробити висновок, що це поняття, яке охоплює будь-який злочин, який може бути вчинений в електронному середовищі.

На сьогодні **основні загрози кібербезпеки:**

– **Віруси та шкідливе програмне забезпечення.** Програми, які пошкоджують дані, знижують продуктивність системи або отримують несанкціонований доступ до інформації.

– **Хакерські атаки.** Несанкціонований доступ до комп'ютерних систем з метою крадіжки даних, дестабілізації роботи систем або вимагання викупу.

– **Фішинг.** Спроби отримати конфіденційну інформацію (логіни, паролі, номери кредитних карток) шляхом обману користувачів.

– **Соціальна інженерія.** Маніпуляція людьми з метою отримання доступу до конфіденційної інформації або систем.

– **DDoS-атаки.** Спроби зробити сервіс недоступним для законних користувачів шляхом перевантаження сервера великою кількістю запитів.

Розвиток правових засад організації кібербезпеки в Україні, а саме захист відносин, що виникають під час одержання, використання, поширення та зберігання інформації, регулюються положеннями Конституції України, законами України: «Про інформацію», який регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації [5]; «Про доступ до публічної інформації», що визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес [6]; «Про Національну програму інформатизації», який визначає загальні засади формування, виконання та коригування Національної програми інформатизації [7]; «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», що регулює відносини у сфері захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах [8]; «Про телекомунікації», який визначає повноваження держави щодо управління та регулювання зазначеної діяльності, а також права, обов'язки та засади відповідальності фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у такій діяльності або користуються телекомунікаційними послугами [9]: «Про електронні документи та електронний документообіг», що встановлює основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів [10]; «Про захист персональних даних», який регулює правові відносини, пов'язані із захистом й обробкою персональних даних, і спрямований на захист основоположних прав і свобод людини та громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя у зв'язку з обробкою персональних даних [11]; «Про **електронну ідентифікацію та** електронні довірчі послуги», що визначає правові та організаційні засади надання електронних довірчих послуг, у тому числі транскордонних, права та обов'язки суб'єктів правових відносин у сфері електронних довірчих послуг, порядок здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг, а також правові та організаційні засади здійснення електронної ідентифікації [12].

Найбільшим «проривом» вітчизняного законодавства у сфері забезпечення кібербезпеки стала ратифікація в 2005 році Конвенції про кіберзлочинність, прийнятої Радою Європи. Відповідно до Преамбули, метою створення документа стала необхідність зупинення дій, спрямованих проти конфіденційності, цілісності й доступності комп'ютерних систем, мереж і комп'ютерних даних, а також зловживання такими системами, мережами і даними, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за таку поведінку, надання повноважень, достатніх для ефективної боротьби з такими кримінальними

правопорушеннями шляхом сприяння їхньому виявленню, розслідуванню та переслідуванню, як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівнях, та укладення домовленостей щодо швидкого й надійного міжнародного співробітництва [1].

У січні 2016 року Радою національної безпеки та оборони України було прийнято за основу Стратегію кібербезпеки України з урахуванням викликів, які стоять перед нашою державою: агресивних дій Російської Федерації, посилення тенденцій використання кіберпростору розвідувальними і спеціальними військовими структурами, терористами, криміналітетом [13].

Попри наявність чинних нормативно-правових актів, вітчизняне законодавство лише частково задовольняє потреби сьогодення. Законодавство України про кримінальну відповідальність не містить у повному обсязі понять, що розкривають кіберзлочинність. Загалом у КК України немає термінів із префіксом «кібер-», є лише узагальнене поняття злочинів і правопорушень, які вчиняються з використанням комп'ютерів, комп'ютерних систем та мереж електрозв'язку. Уважаємо за доцільне стверджувати або висловити думку, що Кримінальний кодекс України повинен бути оновлений відповідно до сучасних термінів, які б розкривали суть кіберзлочинів, у розділі, що передбачає відповідальність за них.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text
2. Самойленко О. А. Виявлення та розслідування кіберзлочинів : навчально-методичний посібник. Одеса, 2020. 112 с.
3. Ричка Д. О. Історичні аспекти кіберзлочинності. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права* : матеріали VII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Дніпропетровськ, 4–5 груд. 2015 р. Дніпропетровськ : Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, 2015. С. 293–295.
4. Європіна І. В. Види протиправних діянь у сфері новітніх інформаційних технологій. *Вісник Академії адвокатури України.* 2010. № 3. С. 129–136.
5. Закон України: «Про інформацію». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text
6. Закон України «Про доступ до публічної інформації». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text
7. Закон України «Про Національну програму інформатизації». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text
8. Закон Украине «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text

9. Закон України «Про телекомунікації». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text
10. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text
11. Закон України «Про захист персональних даних». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text
12. Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text
13. Указ Президента «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928/2000#Text

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-58

Омецинська Н. В.,
кандидат технічних наук, доцент,
завідувачка кафедри інженерних систем та технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

Дроменко В. Б.,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри інженерних систем та технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

КІБЕРЗАХИСТ В ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ: ПРИНЦИПИ ТА ПІДХОДИ

Від початку військових дій, які розпочалися після 2014 року, і значно загострилися з повномасштабним вторгненням Росії в 2022 році Україна зіткнулася з безпрецедентною хвилею кібератак. Кібератаки стали невід'ємною частиною російської агресії, націленої на критичні інфраструктури: енергетичний сектор, телекомунікації, банківську систему, державні сайти та сервіси.

Основними загрозами кібербезпеки під час війни стають: *кібератаки на критичну інфраструктуру*, які можуть виводити з ладу електромережі, телекомунікаційні системи або банківські сервіси, що паралізує економіку та управління державою; *фішингові атаки*, коли противник використовує кампанії для отримання доступу до

персональних даних українських громадян, військових та державних службовців; *злам інформаційних систем*, при яких російські хакери постійно намагаються отримати доступ до секретної інформації, зламують урядові сервіси для дестабілізації управління країною.

Наведемо ключові приклади кібератак за цей період:

1. Атака на енергетичну інфраструктуру (грудень 2015 року). Хакери атакували електричні компанії, що призвело до масштабного відключення електрики у Західній Україні. Було знеструмлено близько 230 тисяч споживачів на кілька годин. Атака була здійснена через злам SCADA-систем, що керують енергетичною мережею. Ця атака стала першим задокументованим випадком, коли кібератака спричинила відключення енергосистеми.

2. Кібератака NotPetya (червень 2017 року). Атака була спрямована на українські компанії, державні установи, банки, транспортні системи та енергетичні підприємства, але незабаром вірус поширився по всьому світу, завдавши збитків на мільярди доларів. NotPetya атакував системи через українське бухгалтерське програмне забезпечення M.E.Doc і, хоча виглядав як програмне забезпечення для шифрування даних з метою викупу, його основною метою було знищення даних. Атаку пов'язують із російськими хакерами.

3. Атака на державні вебсайти та банківські системи (лютий 2022 року). За кілька днів до початку повномасштабного вторгнення Україна зіткнулася з серією потужних кібератак на урядові вебсайти та фінансові інституції. В результаті атаки були тимчасово виведені з ладу вебсайти Міністерства оборони, Збройних сил України та деяких великих банків, таких як ПриватБанк і Ощадбанк. Атака була реалізована через метод DDoS (розподілена атака на відмову в обслуговуванні), яка переповнювала сервери і тимчасово виводила їх з ладу.

4. Кібератака на Viasat (лютий 2022 року). Хакери атакували європейський супутниковий інтернет-сервіс Viasat, який забезпечував зв'язок для військових та цивільних користувачів в Україні. Атака вивела з ладу тисячі супутникових модемів, які використовувалися для забезпечення зв'язку на місцях бойових дій, а також у цивільному секторі. Вважається, що метою цієї атаки було порушення комунікацій в перші години війни.

5. Кібератака на українські медіа та телеканали (липень 2022 року). В результаті атаки в ефірі каналу Україна 24 було показано фальшиве звернення президента України Володимира Зеленського, в якому він нібито закликав українців здатися. Ця інформаційна атака мала на меті деморалізувати українське населення, але була швидко викрита як фейк.

6. Кібератака на українські урядові структури (січень 2022 року). Було атаковано офіційні сайти Міністерства закордонних справ, Кабінету Міністрів, Міністерства освіти і науки та інші. На деяких

з них з'явилися погрозливі повідомлення з вимогою «боятися і чекати найгіршого». Експерти відзначили, що ця атака, ймовірно, була підготовкою до початку військової агресії.

7. Атаки на поштові сервіси (2023 рік). Хакери намагалися виманити облікові дані українських урядовців і військових через підроблені електронні листи, маскуючи їх під офіційну кореспонденцію. Це було частиною стратегії збору розвідувальної інформації.

Інформаційні системи можуть бути піддані різним видам атак, кожна з яких має свої особливості і потребує окремих підходів до захисту:

1. Зловмисне програмне забезпечення (шкідливе ПЗ): Віруси, трояни, шпигунське ПЗ та інші типи шкідливого програмного забезпечення, які можуть красти або знищувати дані, поширюватися через мережу або використовувати ресурси системи для здійснення подальших атак.

2. Фішинг: Атаки, спрямовані на викрадення персональних даних користувачів шляхом обману (наприклад, через підроблені електронні листи чи вебсайти).

3. DDoS-атаки: Розподілені атаки на відмову в обслуговуванні, метою яких є перевантаження системи запитами з багатьох джерел, що робить її недоступною для користувачів.

4. Атаки зловмисників зсередини: Це загрози, які походять від співробітників або інших людей, що мають доступ до інформаційних систем, і можуть навмисно чи ненавмисно порушувати безпеку даних.

5. Експлойти уразливостей: Використання вразливих місць у програмному забезпеченні або мережевих протоколах для несанкціонованого доступу до систем.

Для захисту інформаційних систем від вищезазначених загроз використовуються різноманітні технології та методи кібербезпеки. Впровадження технічних рішень дозволять зміцнити кіберзахист в інформаційних системах:

1. Мережева безпека:

– Фаєрволи: Встановлення між мережею підприємства і зовнішнім світом для фільтрації трафіку та блокування несанкціонованих доступів.

– Віртуальні приватні мережі (VPN): Забезпечують безпечний доступ до мережі через зашифровані канали, що особливо важливо для віддалених співробітників.

2. Шифрування даних:

– Шифрування на рівні зберігання: Захист даних під час зберігання на серверах або у хмарних сховищах.

– Шифрування під час передачі: Захист даних під час передачі через мережу за допомогою таких протоколів, як TLS (Transport Layer Security).

3. Система виявлення та запобігання вторгнень (IDS/IPS):

– IDS/IPS системи використовуються для виявлення підозрілої активності в мережі та автоматичного блокування потенційних загроз. Вони допомагають у швидкому виявленні атак та зменшують ризик їх розвитку.

4. Багатофакторна аутентифікація (MFA):

– Використання декількох факторів перевірки при доступі до систем, таких як комбінація пароля та одноразового коду або біометрії, значно підвищує безпеку.

5. Антивірусні програми та засоби захисту від шкідливого ПЗ:

– Використання сучасного антивірусного програмного забезпечення, яке забезпечує захист від шкідливого програмного забезпечення, вчасно оновлюється і може запобігти зараженню системи.

6. Резервне копіювання даних:

– Регулярне створення резервних копій даних для забезпечення їх відновлення у випадку кібератаки або інших інцидентів, таких як відмова обладнання.

Кіберзахист в інформаційних системах – це багаторівневий процес, який вимагає комплексного підходу з використанням як технічних рішень, так і організаційних заходів. Сучасні загрози постійно змінюються, тому інформаційні системи повинні бути гнучкими, здатними до адаптації та швидкого реагування на нові виклики. Забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності інформації є ключовими елементами кібербезпеки, і тільки системний підхід до її реалізації може ефективно захистити критичні активи від кіберзагроз.

Список використаних джерел:

1. Бурячок В. Л., Толубко В. Б., Хорошко В. О., Толюпа С. В. / Інформаційна та кібербезпека: соціотехнічний аспект : [підручник]. Б 91 / В. Л. Бурячок, В.Б. Толубко, В. О. Хорошко, С. В. Толюпа. Львів : «Магнолія 2006», 2024. 320 с.

2. Кібербезпека бізнесу під час війни. Мінфін. URL: https://www.project.minfin.com.ua/kiberbezpekabiznesu-pid-chas-vijny

3. Роль штучного інтелекту в кібербезпеці: передбачення та запобігання атакам (2024). Європейська Бізнес-асоціація. URL: https://eba.com.ua/rol-shtuchnogo-intelektu-v-kiberbezpetsi-peredbachennya-ta-zapobigannyaatakam/

4. Жарикова А. Держспецзв'язку. Економічна правда. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2024/01/31/709355/

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-59

Харченко І. О.,
студентка ІІ курсу ОС «Магістр»
Донецького національного університету імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна

БОРОТЬБА УКРАЇНИ З РОСІЙСЬКИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ТЕРОРИЗМОМ В УМОВАХ ВІЙНИ

Боротьбу України з російським інформаційним тероризмом варто вважати центральним компонентом оборонної стратегії в умовах війни. Проаналізувавши діяльність росії в цьому напрямку, стає зрозумілим що, російська інформаційна війна набула ознак інформаційного тероризму й була однією з ключових тактик москви задовго до повномасштабного вторгнення 2022 року. Ці кампанії спрямовані на спотворення правди, насичення інформаційного простору фейками, створення плутанини, маніпулювання як українською, так і міжнародною аудиторією. Розуміння та протидія цій загрозі є важливими для стійкості України та її здатності протистояти російській агресії.

Інформаційна війна є доволі популярною темою серед закордонних і вітчизняних дослідників, серед яких В. Гатчинсон, Б. Кронін, М. Лібікі, Є. Магда. Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну актуалізувалося питання державного тероризму й інформаційного тероризму як його складової, про що свідчать дослідження українських науковців (К. Герасименко, В. Коршунов, Б. Леонов, Г. Лисько, С. Лихова та інші). *Мета цього повідомлення* – описати російський інформаційний тероризм і виявити основні інструменти боротьби з ним в умовах війни.

Існує багато дефініцій інформаційного тероризму, які перебувають переважно в юридичній площині. На думку авторки статті, найбільш вдалим є визначення, запропоноване В. Коршуновим: *інформаційний тероризм* – це новий вид терористичної діяльності, орієнтований на використання різних форм і методів тимчасового або незворотного виведення з ладу інформаційної інфраструктури держави або її елементів, а також за допомогою протиправного використання інформаційної структури для створення умов, що тягнуть за собою тяжкі наслідки для різних сторін життєдіяльності особистості, суспільства і держави [1, с. 575]. Окремо можна виділити інформаційно-психологічний тероризм і його підвид – медіа-тероризм.

Росія як держава-терорист активно використовує інформаційну сферу. Мета російського інформаційного тероризму полягає в тому, щоб дискредитувати Україну та вплинути на її закордонних партнерів.

Звичайні методи російської пропаганди, такі як просування відвертої брехні, втрачають свою ефективність серед більшості українців, які виробили певний «імунітет» до дезінформації кремля під час повномасштабного вторгнення. Наразі помітно, що російські пропагандисти намагаються використати у власних цілях реальні проблеми, з якими стикаються українці, хоча й інтерпретують це через власну призму. Вони зосереджуються на наративах навколо масової мобілізації, широко поширеної корупції в Україні, уявного «провалу» контрнаступу Збройних Сил України та нібито відсутності довіри до України серед західних партнерів.

За словами засновниці ініціативи «НотаЄнота» Альони Романюк протягом 2022 року росія витратила на просування пропаганди через державні медіа $1,9 млрд замість запланованих $1,5 млрд. [4]. У цю суму не входять соціальні мережі, пропаганда через кіно, ботоферми, витрати на пропаганду через освіту, а лише державні медіа.

На законодавчому рівні в Україні відсутнє чітке визначення інформаційного тероризму. За словами Б. Леонова та С. Лихової, закон України «Про боротьбу з тероризмом» містить поняття «технологічний тероризм», яке не збігається з дефініцією «інформаційний тероризм», а Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» містить визначення «кібертероризму», який можна визнати лише одним із різновидів інформаційного тероризму [3, с. 172]. Варто зауважити, що міжнародні правові акти також не містять визначення інформаційного тероризму, серед них, зокрема, Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму (2005 р.) та Конвенція про кіберзлочинність (2001 р.).

Чіткої, розробленої стратегії для боротьби з російським інформаційним тероризмом наразі немає. Незважаючи на це, державні та незалежні структури докладають максимум зусиль, щоб відбивати російські інформаційні та кібератаки. Потужна мережа організацій, таких як Detector Media, StopFake і VoxCheck, активно аналізує дії противника та створює текстовий, аудіо- та відеоконтент різними мовами.

Стратегічні ініціативи з протидії дезінформації впроваджені на рівні уряду. Центр протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України та Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки Міністерства культури та інформаційної політики є головними державними структурами, що здійснюють боротьбу з інформаційним тероризмом росії на регулярній основі. Вони змінюють ключову роль у боротьбі з дезінформацією і створюють вагомий внесок у зміцнення інформаційної стійкості українського суспільства.

Сучасна популяризація соціальних медіа в суспільстві дає можливості як і для державних, так і для незалежних медіа поширювати правдиву інформацію та руйнувати російські інформаційно-психологічні операції

(ІПСО). За даними Київського Міжнародного інституту соціології, який проводив опитування на замовлення Програми розвитку ООН в Україні за підтримки Швеції й у партнерстві з Міністерством цифрової трансформації України, станом на 2023 рік відсоток українців, які кожного дня користувалися інтернетом, зріс до 80% (у 2022 році цей показник становив 72%) [3]. Це означає, що все більша кількість громадян України потенційно може стати жертвами інформаційних атак агресора.

Боротьба з російською дезінформацію в соціальних медіа стала все більш актуальною з початком повномасштабного вторгнення. Не лише державні структури, а і українські активісти та впливові особи намагаються руйнувати російські наративи, що нав'язуться українському суспільству щодня. Державні діячі та структури активно ведуть сторінки в Instagram і X (колишній Twitter), де стають більш відкритими та ближчими із суспільством і мають змогу, поширюючи інформацію, впливати на міжнародну спільноту, залучати власних громадян. Facebook дозволяє поширювати вплив на людей старшого віку. Провідні державні діячі ведуть Telegram або Youtube-канали, де більш детально описують, коментують та проводять аналіз новин для суспільства, цим самим руйнуючи російську пропаганду.

З іншого боку, Україна теж вдається до кібератак, які мають певний успіх. До прикладу, А. Крижний у своїй статті розповідає про масштабну кібератаку, яка була організована Головним управлінням розвідки Міноборони України, що паралізувала роботу ключових банківських установ і платіжних систем по всій території росії. Як зазначає автор статті, російська влада визнала факт кібератаки, назвавши її справою рук «політично мотивованих хакерів», а в українській розвідці зазначали, що атака далека до свого завершення [2].

Підсумовуючи, заначимо, що боротьба з російським інформаційним тероризмом – це довгострокова боротьба, оскільки дезінформації набагато важче протистояти, ніж фізичним загрозам. Росія розробила складні методи впливу на думки та позиції людей за допомогою інформації та для посилення інформаційного хаосу. Незважаючи на успішні контрзаходи України, збереження громадської довіри та міжнародної солідарності залишається проблемою, особливо в умовах, коли війна далека від свого завершення, а втома від неї поширюється як всередині держави, так і за її межами.

Список використаних джерел:

1. Лисько Г. Д., Клімук О. О., Лисянська Д. В. Інформаційний тероризм як загроза національній безпеці та спосіб інформаційної війни. *Юридичний електронний журнал.* 2022. № 10. С. 574–576. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2022/143.pdf (дата звернення: 14.10.2024).

2. Крижний А. Кібератака української розвідки паралізувала банківську та платіжну системи РФ. *Економічна правда*. 24.07.2024. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2024/07/24/717061/ (дата звернення: 14.10.2024).

3. Леонов Б., Лихова С. Інформаційний тероризм як загроза національній безпеці україни. *Scientific works of national aviation university. series: law journal "air and space law"*. 2021. Т. 2, № 59. С. 170–176. URL: https://doi.org/10.18372/2307-9061.59.15615 (дата звернення: 14.10.2024).

4. Українці стали частіше користуватися інтернетом, 80% – онлайн щодня: соцопитування. *UNDP*. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/ukrayintsi-staly-chastishe-korystuvatysya-internetom-80-onlayn-shchodnya-sotsopytuvannya (дата звернення: 14.10.2024).

5. Росія торік витратила на пропаганду у медіа $1,9 мільярда. *Укрінформ*. 19.05.2023. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3711327-rosia-torik-vitratila-na-propagandu-u-media-19-milarda.html (дата звернення: 14.10.2024).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-444-6-60

Червінчук А. О.,
доктор філософії з журналістики,
доцент кафедри журналістики, реклами та зв'язків з громадськістю
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЙНОМУ РОСІЙСЬКОМУ ВПЛИВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

В умовах інформаційного суспільства роль інформації значним чином зросла і є визначальною, тому аудиторія повинна бути готовою до нових викликів, вчитися швидко орієнтуватися в інфопросторі та критично сприймати інформацію, яку транслюють на різних платформах. Відзначимо, що інфопростір переповнений подіями та фактами, що здебільшого репрезентуються фрагментарно та не забезпечують об'ємного уявлення про ці події/факти, – і це пояснюється його особливостями, які безпосередньо впливають на способи представлення дійсності та водночас визначають логіку поведінки професійних комунікантів, які власне і формують інформаційне поле.

Г. Почепцов виокремив такі особливості інформаційного простору: селекційність; ненормованість світу інформації; міфологічна інтерпретація подій; асиметричність ролей («тих, хто говорить» і «тих, хто слухає») [5, с. 357–358].

Виходячи з цього, ми переконані, що аудиторії потрібно підвищувати власний рівень медіаграмотності, що полягає у «[…] вмінні застосовувати навички критичного мислення для оцінювання повідомлень, знаків і символів, які продукуються медіа» [2, с. 26]. Тобто в сучасних умовах важливо вміти вирізняти ненадійну та фейкову інформацію, не сприймати її, а тим більше – не поширювати у близькому колі спілкування чи на загал.

Натомість громадяни, які не володіють такими навичками (чи які мають недостатній/доволі низький рівень обізнаності щодо правил медіаграмотності), на нашу думку, стають потенційно вразливими перед дезінформаційним впливом ворога. Згідно з результатами дослідження ГО «Детектор медіа», проведеному наприкінці 2023 – на початку 2024 року, рівень медіаграмотності українців є таким: 3% – низький рівень; 21% має нижчу за середню медіаграмотність; 62% має вищий за середні рівень медіаграмотності; 14% – високий рівень медіаграмотності. Крім того, рівень загального індексу медіаграмотності суттєво змінився за останній рік: частка аудиторії з вищим за середній рівнем показника знизилася з 81% до 76% [4].

Розглянемо окремі думки фахівців щодо специфіки російського дезінформаційного впливу. Передусім зауважимо, що дезінформація — це «[…] свідомо подана неправдива інформація, яка поширюється, щоб завдати шкоди особі, організації або державі» [2, с. 20]. На переконання, Д. Ржевської та В. Кузьменко, дезінформаційна російська кампанія базується на використанні різних методів, до прикладу таких як: відверта брехня, спотворення фактів, наклеп, інформаційна диверсія, провокації, спотворення історичних подій та інші подібні прийоми [6, с. 210]. Крім того, на думку дослідниць, станом на 2023 рік дезінформація з Росії поширюється в надзвичайно великих масштабах і передається через численні канали, зокрема соцмережі, супутникове телебачення та традиційні радіо- та телеканали [6, с. 213].

Як зауважили Д. Ржевська та В. Кузьменко, російська дезінформаційна кампанія характеризується систематичністю, здатністю швидко реагувати на події. Саме тому російські пропагандисти не тяжіють до висвітлення «[…] об'єктивної реальності і не чекають на перевірку фактів, а просто поширюють інтерпретації подій, які найбільше відповідають їхнім темам і цілям» [6, с. 213]. Автори посібника «Гібридна війна Росії проти України. Як перемогти на інформаційному фронті» виокремили такі відмінні риси російської пропаганди: великий обсяг і мультиканальність; швидкість, безперервність і повторюваність;

відірваність від об'єктивної реальності; відсутність послідовності; наративізація [2, с. 9].

Відзначимо, що найчастіше на аудиторію намагаються вплинути за допомогою емоцій. Для цього використовують, до прикладу, клікбейтні заголовки, які здатні зачепити громадян, привернути їх увагу. На думку Н. Войтович та Л. Імбіровської-Сиваківської, основними маркерами таких заголовків є: сенсаційність, емоційність, висмикування з контексту окремих фраз, підміна понять і перекручування, узагальнені й необґрунтовані твердження [1, с. 19].

Крім того додамо, що важливо вміти вирізняти фейкові повідомлення від якісних. Авторки посібника з медіаграмотності Н. Войтович та Л. Імбіровська-Сиваківська, виокремили такі ознаки фейків: надемоційність; відсутність джерел інформації; інформація з неперевірених акаунтів; не фахові експерти або псевдо експерти як джерело інформації; конспірологічні теорії як джерело інформації; викривлене подання новини або ж вирвана з контексту інформація [1, с. 23–24]. Натомість у посібнику «Гібридна війна Росії проти України. Як перемогти на інформаційному фронті» пропонується спосіб виявлення дезінформації за такими ознаками (ідентифікація на основі меседжу наративів): позитивний чи конструктивний: «це правда!»; негативний або руйнівний: «це брехня!»; відволікальний: «подивись сюди!» [2, с. 23–24].

У цьому контексті постає важливим та актуальним питання щодо того, яким чином підвищити рівень медіаграмотності суспільства, адже ворог систематично атакує не лише фізичний простір, але й інформаційний простір, тому сприяння розвитку критичного мислення серед аудиторії – чи не єдиний оптимальний спосіб запобігання та боротьби з російським дезінформаційним впливом.

На думку дослідників (Ю. Горбань та О. Олійник), для підвищення рівня та подальшого розвитку медіаграмотності, в державі можна впровадити такі стратегії: освітні програми (розробка та імплементація обов'язкових освітніх програм із медіаграмотності в школах та закладах вищої освіти); інформаційні кампанії (проведення інформаційних заходів щодо розпізнавання фейків і маніпуляцій у медіа); тренінги та семінари (організація тренінгів і семінарів із питань критичного мислення); підтримка фактчекінгу (поширення та підтримка ініціатив фактчекінгу для перевірки достовірності інформації); партнерства з медіа (співпраця з медіаорганізаціями для підтримки об'єктивного та правдивого медійного висвітлення) [3, с. 202].

Крім того, не менш важливу роль, на нашу думку, відіграють журналісти, які можуть більш прицільно та розгорнуто інформувати аудиторію про способи підвищення рівня медіаграмотності, вже впроваджені програми або заходи тощо.

Також доречним вважаємо додати, що в Україні реалізується проєкт «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність», яким займається

IREX (Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів). У цьому контексті варто пригадати й освітні онлайн-платформи, в межах яких аудиторія також може самостійно розвивати навички критичного мислення. Зокрема, маємо на увазі такі платформи: Prometheus («Дезінформація: види, інструменти та способи захисту», «Інформаційна гігієна під час війни», «Медіаграмотність: практичні навички»), EdEra («Фактчек: Довіряй-перевіряй», «Very Verified: онлайн-курс з медіаграмотності»).

Результати наукового спостереження підтвердили, що підвищення рівня медіаграмотності можливе лише у випадку спільних зусиль держави, громадських організацій та аудиторії. Суголосність дій державного та громадського сектору, активне впровадження розроблених ініціатив та зацікавленість з боку аудиторії, – все це те, що може допомогти у протистоянні російському дезінформаційному впливу.

Список використаних джерел:

1. Войтович Н., Імбіровська-Сиваківська Л. Медіаграмотність: технології і практичне застосування / за заг. ред. В. Іванова. Київ : Академія української преси, Центр вільної преси, 2024. 57 с.
2. Гібридна війна Росії проти України. Як перемогти на інформаційному фронті : аналіт. посіб. / Центр стратег. комунікацій та інформац. безпеки, Центр демократії та верховенства права, Швеція. [б. м.] : [б. в.], 2023. 54 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1AEUYRLeYOx7kBbNPJL1XzwHXstCNJaJW/view (дата звернення: 3.10.2024).
3. Горбань Ю., Олійник О. Медіаграмотність як чинник захисту інформаційного простору від ворожої дезінфомації в час війни. Український інформаційний простір. 2024. № 1(13). С. 194–205. URL: https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(13).2024.300896 (дата звернення: 3.10.2024).
4. Індекс медіаграмотності українців 2020–2023 (четверта хвиля). *Детектор медіа* : веб-сайт. URL: https://detector.media/infospace/article/225738/2024-04-22-indeks-mediagramotnosti-ukraintsiv-20202023-chetverta-khvylya/ (дата звернення: 5.10.2024).
5. Почепцов Г. Теорія комунікації. Київ : Видавничий центр «Київський університет». 1999. 301 с.
6. Rzhevska D., Kuzmenko V. Media Literacy in the Context of Russia's War. *Language Culture Politics International Journal*. 2023. Vol. 1, no. 1/2023. P. 205–225. URL: https://doi.org/10.54515/lcp.2023.1.205-225 (accessed: 3.10.2024).

НОТАТКИ

НОТАТКИ

IV МІЖНАРОДНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

КРИМСЬКИЙ ФОРУМ

КРИМ ТА ЧОРНОМОРСЬКИЙ РЕГІОН: РЕКОНСТРУКТИВНИЙ РОЗВИТОК У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

17–18 жовтня 2024 року

м. Київ, Україна

Підписано до друку 21.10.2024. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 13,25. Тираж 100. Замовлення № 1224-95.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.